

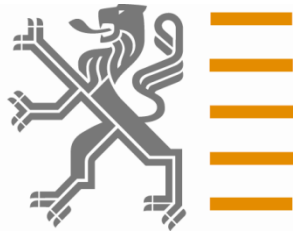
Erfgoedgids WO II

Een erfgoed- en bronnengids voor de geschiedenis van
de Tweede Wereldoorlog in Noord-Limburg

Soldatenlaarzen en Kauwgom
Globaliseringserfgoed WO II

*Evelien D' Haese en
Karel Strobbe*

Met steun van de
Vlaamse overheid

INLEIDING

2014

staat niet enkel voor *100 jaar Grote Oorlog*, het zal ook zeventig jaar geleden zijn dat België werd bevrijd. Een jaar later wordt de start van die tweede grote oorlog -driekwart eeuw voordien- herdacht. Dergelijke 'jubilea' wijzen er ons op dat het verleden steeds verder van ons af ligt en dat diegenen die er deel van uitmaken met steeds minder zijn. Het zijn nochtans hun verhalen die van belang zijn om deze moeilijke periode in de geschiedenis blijvend te herinneren, zodat huidige en toekomstige generaties zich bewust worden van dit erfgoed en er lessen kunnen uit trekken.

Vanuit een gezamenlijke betrokkenheid besloten tien Noord-Limburgse gemeenten, Bocholt, Bree, Hamont-Achel, Hechtel-Eksel, Leopoldsburg, Lommel, Meeuwen-Gruitrode, Neerpelt, Overpelt en Peer, in het najaar van 2010 hun krachten te bundelen om deze laatste getuigen op te sporen. Erfgoed Limburgse Kempen werd opgericht en nam in 2011 een vliegende start met het project *Soldatenlaarzen en kauwgom*. Bedoeling was na te gaan hoe de bevolking het globale en grensoverschrijdende conflict dat de Tweede Wereldoorlog was, had beleefd. Hiervoor kon men rekenen op de steun van partners Heemkunde Vlaanderen, Provincie Limburg, Rijksarchief Hasselt, SOMA en Universiteit Maastricht.

Gedurende twee jaar werd er door de heemkundige kringen en vrijwilligers hard gewerkt aan het verzamelen van sporen uit deze periode, met de nadruk op het dagelijks leven en de ervaringen van de kleine man in de straat. Eén van de verwezenlijkingen van dit onderzoek is deze erfgoedgids, als handige wegwijzer voor iedereen die meer wil weten over de Tweede Wereldoorlog in de Limburgse Kempen. Historici, liefhebbers, heemkundigen en iedereen met interesse voor het thema kunnen in deze uitgave een overzicht vinden van relevante informatie, publicaties, archieven, bronnen en het aanwezige erfgoed. Op die manier fungeert deze gids hopelijk eveneens als inspiratie, voor nieuwe initiatieven, inzichten en onderzoek. Veel leesplezier!

Namens de raad van bestuur van de projectvereniging
Guy Joosten, voorzitter, en Meg Van Hoef, ondervoorzitter.

DEEL 1

**Algemene inleiding op de Tweede Wereldoorlog
in de Limburgse Kempen**

Oorlogsgeschiedschrijving over Noord-Limburg in een breder perspectief

Achteraan deze gids vindt u een lijst met boeken en artikels over de Tweede Wereldoorlog in Limburg en Noord-Limburg. De literatuurlijst bevat per thema ook enkele oriënterende (naslag)werken die het volledige Belgische grondgebied bestrijken; die thematische opsomming dient om de geïnteresseerde wegwijs te maken in een bepaalde materie. In dit historiografisch overzicht willen we de bibliografie alvast wat inzichtelijker maken. Wanneer begon de aandacht voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in Limburg en Noord-Limburg? Naar welke onderwerpen ging de meeste belangstelling uit? Wie waren en zijn daarbij de belangrijkste actoren? Omdat lokale en regionale geschiedschrijving niet losstaat van bredere historiografische tendensen, gaan we ook in op de meer algemene ontwikkelingen, zij het op erg summiere wijze.

De beginjaren

De onmiddellijke naoorlogse jaren gaven aanleiding tot allerlei huldeboeken over de slachtoffers van het nazi-regime en de personen en organisaties die zich tegen de Duitse overheersing hadden verzet. De twee bekendste voorbeelden zijn het *Guldenboek van de Belgische Weerstand* en *Helden en Martelaren 1940-45: de gefusillieerden*, met in dat laatste boek ook een hoofdstukje over de geheime Duitse executieplaats in het Gemeentebos te Hechtel. Ook de Vlaamse beweging zette de hommages aan haar eigen helden en martelaren (van de naoorlogse repressie) om in drukwerk. Zo verschenen in 1951 de gevangenisdagboeken van voormalig Limburgs VNV-gouwleider Theo Brouns, ingeleid door Lambert Swerts. Hoewel deze en soortgelijke boeken onmiskenbaar van documentaire waarde zijn over fenomenen als het verzet, het Duitse bezettingsregime, de collaboratie en de naoorlogse repressie, waren het in de eerste plaats stichtelijke blijken van eerbetoen; er lag historisch onderzoek aan ten grondslag, maar geen historisch-wetenschappelijke vraagstelling.

De wetenschappelijke geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog in België kwam eigenlijk pas op het einde van de jaren 1960 op gang. In 1950 werd aan de faculteit Rechtsgeleerdheid van de K.U.Leuven wel een eindverhandeling voorgelegd over zes criminele bendes die tijdens en na de bezettingsperiode op Limburgs grondgebied hadden geopereerd. Meer dan dertig jaar voordat het verschijnen van Jos Bouveroux' *Terreur in oorlogstijd* enige controverse zou teweegbrengen, wees de jonge criminoloog J. Beckers al op de nauwe verstrengeling van gewapend verzet en criminaliteit. De auteur was tussen 1945 en 1948 werkzaam geweest bij de antropologische dienst van de centrale gevangenis van Leuven, en was op die manier met zijn 'onderzoeksubjecten' in contact gekomen. Dat het hier ging om een criminologische en geen historische studie, hoeft niet te verbazen.

Binnen de afdelingen geschiedenis van de Belgische universiteiten heerste in de jaren 1950 nog een zekere terughoudendheid tegenover het bestuderen van het eigentijdse verleden. Ook zou het nog jaren duren vooraleer de Belgische overheid initiatieven nam om de oorlogsjaren te documenteren en te onderzoeken. Aan de Brusselse Koninklijke Militaire School (KMS) werden vanaf 1964 wel studenten aan het werk gezet om de geschiedenis van het gewapend verzet, met name van het Geheim Leger, te reconstrueren. In de jaren 1967-1969 werd dan het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog (NCWOII) opgericht, het huidige CEGESOMA.

Het verschijnen, eind 1971, van het boek *L'an 40. La Belgique occupée* van Jules-Gérard Libois en José Gotovitch, markeerde de start van een vernieuwde wetenschappelijke aanpak. De twee auteurs beschouwden de Duitse bezetting in de eerste plaats als een revelerend crisismoment dat de Belgische maatschappij als geheel trof, en waarbij de keuzes van groepen en individuen voor een politiek van het minste kwaad, een collaborerende of een verzetshouding vanuit een langetermijnperspectief werden benaderd. Kort na het verschijnen van *L'an 40* werden ook de eerste doctoraatsverhandelingen over de oorlogsjaren in België verdedigd.

De pioniers van de Belgische wetenschappelijke oorlogsgeschiedschrijving waren in de eerste plaats geïnteresseerd in het nationale, politiek-institutionele verhaal. Ze hadden weinig te vertellen over lokale of regionale ontwikkelingen of over het dagelijkse leven tijdens de bezetting. Limburg kwam dan ook amper in het vizier. De belangrijkste uitzondering was de studie van het verzet. Als student aan de Koninklijke Militaire School, beschreef Noël Cerfont in 1965 de geschiedenis van Zone II van het Geheim Leger, waaronder de provincies Antwerpen en Limburg ressorteerden (*L'Armée Secrète: historique de la Zone II*). Hij baseerde zich onder meer op de mondelinge getuigenissen van enkele kopstukken, zoals de Neerpeltenaren Marcel Royers en Mathieu Vanderfeesten. In 1970 werd aan de KMS nog een regionale studie geschreven over Limburg. Robert Rodrigus dook in de archieven van het Bestuur voor de Oorlogsslachtoffers en reconstrueerde de tewerkstellingspolitiek in Limburg (*De arbeidsinzet in België gedurende de bezetting 1940-1944: regionale studie, provincie Limburg*).

Een Noord-Limburgse pionier: Jozef Bussels

Ongeveer gelijktijdig met de *kick-off* van de wetenschappelijke oorlogsgeschiedschrijving in België, realiseerde de germanist en atheneumleraar Jozef Bussels een studie over de bloedige bevrijdingsgevechten in zijn geboortedorp Hechtel. *De slag om Hechtel* (1972) is een gedetailleerd verslag van de krijgsverrichtingen tussen 6 en 12 september 1944, die aan meer dan tweehonderd mensen het leven kostten. Als een traditionele militair-historische studie, leest *De slag om Hechtel* vandaag als een eerder droog feitenrelaas. Maar door de veelheid aan geconsulteerd bronnenmateriaal, zoals Engelse *war diaries*, gepubliceerde regimentsgeschiedenissen, Duitse bronnen, ooggetuigenverslagen en pers, was het boek wel ronduit vernieuwend en was het zeker op lokaal vlak een pionierswerk. De Bevrijding zou onder lokale historici, en dat tot op de dag van vandaag, een erg populair thema blijven. Als lid van het comité van het Kamp van Beverlo Museum in Leopoldsburg en als hoofdredacteur van het museumtijdschrift, speelde hij in de jaren die volgden een stimulerende rol in de publieke ontsluiting van de kennis over het Limburgse oorlogsverleden. In 1975 was hij de drijvende kracht achter de eerste 'oorlogstentoonstelling' in Noord-Limburg (*De oorlog 1940-1945*, Kamp van Beverlo Museum).

Uit de door hem samengestelde tentoonstellingscatalogus blijkt dat Bussels een fervent verzamelaar was van allerlei oorlogsgerelateerde documenten en objecten. In 1975 bleek hij ook al goed geïnformeerd te zijn over de in Limburg verstrekte hulp aan geallieerde piloten, een interesse die in 1981 zou resulteren in zijn boek *De doodstraf als risico: pilotenhulp in Belgisch Limburg 1941-1944*. Het boek rustte op een massa aan eigen verzameld bronnenmateriaal, brieven en gesprekken met getuigen. Ook Noord-Limburg kreeg een prominente plaats in het boek, met name de plaatsen Bree, Neerpelt en Overpelt. Dat de interesse van Bussels voornamelijk uitging naar militaire gebeurtenissen en het Limburgse verzet (en bijvoorbeeld niet naar de collaboratie), is niet toevallig. In de jaren 1970 was het nog veel te vroeg om vrijuit te schrijven over de actieve medewerking van streekgenoten aan een bezettingsregime dat de doodstraf als een reëel risico met zich had meegebracht.

De jaren 1980: één bezetting, ontelbare facetten

Sinds de verschijning van *L'an 40* was de interesse voor de bezettingsperiode in de academische wereld gestaag gaan groeien. Het verzamel- en inventarisatiewerk van de medewerkers van het NCWOO wierp stilaan zijn vruchten af, en het Centrum groeide uit tot een verplichte passage voor iedere onderzoeker die zich aan de oorlogsjaren wilde wagen. Toch waren er nog niet veel professoren die hun studenten in de vorm van praktijkoefeningen lieten kennismaken met het nieuwe bronnenmateriaal. Erg veel eindverhandelingen werden er in de jaren 1970 nog niet gewijd aan de oorlogsjaren. Anne-Marie Habraken moet één van de

eersten geweest zijn die aandacht besteedde aan Limburg. Onder leiding van professor Lode Wils (K.U.Leuven) schreef ze in 1978 een verhandeling over sluikpersen in Limburg en Vlaams-Brabant (*Sluikpersen in Limburg en Vlaams-Brabant tijdens de Tweede Wereldoorlog*). Habraken kon in haar studie nog niet veel vergelijkingen maken met andere provincies, omdat soortgelijk onderzoek nog onbestaande was.

In de jaren 1980 bereikten de nieuwe wetenschappelijke inzichten over de Tweede Wereldoorlog het grote publiek. Tegelijkertijd kwam in het historisch onderzoek de nadruk meer en meer te liggen op de verschijnselen die in brede lagen van de bevolking waren beleefd, zoals honger, koopkrachtverlies, rantsoenering, smokkel, verplichte tewerkstelling, clandestiniteit, religiositeit en cultuurbeleving. Kenmerkend voor deze verbreding van de focus was de tentoonstelling *1940-1945: het dagelijkse leven in België*, die in 1984-1985 liep in Brussel en de vrucht was van een intense samenwerking tussen tentoonstellingsmakers en specialisten. Dat de insteek van het historisch onderzoek minder institutioneel werd en meer sociaal-economisch, kwam ook tot uiting in allerlei publicaties, zoals het boek *België op de bon: rantsoenering en voedselvoorziening onder Duitse bezetting 1940-1945* van A. Henau en M. Van den Wijngaert.

Het Limburgse drama

De jaren 1980 waren ook de periode van de druk bekeken tv-documentaires van de BRT, zoals *De Nieuwe Orde* (1982), *Het Verzet* (1987-1989) en *Oostfronters* (1989). Vooral de documentaires van Maurice De Wilde vielen op, door zijn controversiële, inquisitieachtige interviews met ooggetuigen. De impact van deze uitzendingen, die gepaard gingen met de uitgave van een achtdelige boekenreeks (*België in de Tweede Wereldoorlog*), was erg groot in Vlaanderen. Voor het eerst werd in huiskamers vrijuit nagepraat over gevoelige thema's als de Koningskwesie, de collaboratie en de repressie. Zowel in de BRT-docu's als in de bijhorende publicaties werd Limburg opgemerkt als een regio waar de strijd tussen de collaboratie en het verzet vanaf 1943 buitengewoon hevige proporties had aangenomen. Het was dan ook een BRT-journalist die in 1984 de these van de Limburgse 'burgeroorlog' hard zou maken. Het boek *Terreur in oorlogstijd: het Limburgse drama* van Hasseltenaar Jos Bouveroux was een chronologisch verslag van de escalatie van het politieke en criminele geweld in de provincie Limburg, voornamelijk steunend op gerechtelijke bronnen. De inhoud van het boek schoot bij een aantal voormalige Limburgse verzetslui in het verkeerde keelgat. In een boze brief aan de directie van de BRT bekritiseerde OF-Limburg de verklaringen die Bouveroux aanreikte voor het feit dat de partizanen in Limburg, meer dan in de meeste andere Vlaamse provincies, naar het moordwapen hadden gegrepen. Volgens Bouveroux kon dat te wijten zijn aan hun lage (politieke) ontwikkelingspijl. Wat de ondertekenaars van de brief echter nog het meest stoorde, was Bouveroux' terminologie en chronologie. Het waren de Duitsers geweest die indertijd alle verzetslui hadden bestempeld als 'terroristen', en nu nam een onderzoeker dat gekleurde woordgebruik zomaar over? Bovendien hadden de Duitsers (en hun Belgische medewerkers) al in 1940 een terreurbewind geïnstalleerd in België, lang voordat er van enig gewapend optreden van het verzet sprake was geweest. Voor Gerard Stassen, een voormalig partizanenleider uit Tongeren, was *Terreur in oorlogstijd* de aanleiding om in de pen te kruipen en zijn versie van de feiten neer te schrijven. Zijn memoires werden echter nooit gepubliceerd en kregen weinig weerklank. Het optreden van de gewapende partizanen in Limburg in de jaren 1943-1944 zou nog lange tijd een controversieel onderwerp blijven. Tot op de dag van vandaag waagde zich trouwens nog niemand aan een omvattend historisch overzicht van de Limburgse partizanenbeweging.

Studenten aan het werk

Aan de Belgische universiteiten brachten de jaren 1980 de definitieve doorbraak van de praktijkseminaries hedendaagse geschiedenis. De Tweede Wereldoorlog kreeg daarbij veel aandacht. Overal te lande zetten (vaak jonge) professoren hun studenten aan het werk om een bepaald aspect te onderzoeken, het onderwerp

'Tweede Wereldoorlog' daarbij zowel chronologisch als thematisch zeer breed opentrekend. Op sommige plaatsen werd geëxperimenteerd met groepswork en met nieuwe onderzoeksmethodes zoals mondelinge geschiedenis. Aan de UFSAL in Brussel (nu HUB) liet Mark Van den Wijngaert onder meer het aspect publieke opinie onderzoeken. Bij professor Herman Balthazar in Gent lag de klemtoon op lokale politiek, allerlei instellingen, verzet en collaboratie. Voor scripties over Limburg moeten we, om evidente geografisch redenen, onze blik wenden naar Leuven. Aan de Katholieke Universiteit werden tijdens de jaren 1980 de voor Limburg interessante scripties van Cuppers (*Limburg na de bevrijding, september 1944 - februari 1946*) en Segers (*Het militair-juridisch apparaat tijdens de repressie in de provincies Antwerpen en Limburg*) verdedigd. Eveneens aan de K.U.Leuven promoveerde Peter Schrijvers in het midden van de jaren 1980 tot licentiaat in de Moderne Geschiedenis op basis van een thesis over het Limburgse VNV-weekblad *De Toekomst*. In 1987 gaf hij zijn eindwerk in eigen beheer uit. De studie van het Limburgse verzet kreeg een duwtje in de rug door het speurwerk van de Kortrijkse Thierry Vuylsteke. Begin jaren 1980 begon hij, in opdracht van professor Henri Bernard (KMS), aan de studie van het Limburgse Geheim Leger. Het was een soort voortzetting en uitdieping van het werk van Noël Cerfont uit 1965, en het resulteerde in het hoofdstuk over Limburg in het boek *Het Geheim Leger* (1986) van Henri Bernard. Dat de geschiedschrijving van het verzet intussen een hele ontwikkeling had doorgemaakt, bewees Vuylsteke in 1990 met zijn bijdrage over de sociale samenstelling van het GL in Limburg ("La structure sociale de l'armée secrète dans la province du Limbourg"). Zulk prosopografisch onderzoek was in de tijd van Cerfont nog onbestaande.

Couleur locale: heemkundige kringen

In de late jaren 1970, en in veel sterkere mate vanaf de jaren 1980, verscheen er op vele plaatsen een speler ten tonele, die een belangrijk aandeel zou verwerven in de studie van het lokale oorlogsverleden. We bedoelen natuurlijk de heemkundige kringen. Hun aantal groeide in die periode – mede als uitloper van de actie '1978: Jaar van het dorp' – exponentieel. Enthousiast om hun nieuwe inzichten en ontdekkingen over de lokale geschiedenis te delen met hun streekgenoten, gingen de meeste kringen al gauw van start met een eigen tijdschrift. Daarin namen ze ook regelmatig artikels op over de Tweede Wereldoorlog: aanvankelijk nog aarzelend, vanaf het begin van de jaren 1990 met meer overtuiging en regelmaat. In Noord-Limburg was het al eerder genoemde Kamp van Beverlo Museum de eerste lokale 'erfgoedinstelling' die, midden jaren 1970, met zulke artikels begon. Ook de heemkundige kringen van Sint-Huibrechts-Lille, Wijchmaal en Peer waren er in de jaren 1980 al vroeg bij. Het hoogtepunt van de heemkundige interesse voor de Tweede Wereldoorlog lag in de jaren 1994-1995, toen vijftig jaar oorlogseinde werd herdacht en veel heemkundige kringen hun medewerking verleenden aan gelegenheidspublicaties, tentoonstellingen en herdenkingsplechtigheden. Heemkundigen deden dit vaak vanuit een morele overtuiging: de jeugd moest herinnerd worden aan de gruwel van een oorlog, aan het kwetsbare karakter van de vrijheid en de democratie. Hoe en door welke mensen die democratie in de loop van de jaren 1930 en 1940 in gevaar was gebracht, werd echter veelal in het midden gelaten; geheele wonden moesten niet worden opengetrokken... Ook de 60ste verjaardag van de Bevrijding gaf aanleiding tot allerlei herdenkingen en nieuwe gelegenheidspublicaties.

De lokale monografieën en artikels bevatten een schat aan informatie. Op basis van de literatuurlijst achteraan deze gids, schetsen we enkele algemene kenmerken van de lokale oorlogsgeschiedschrijving in Noord-Limburg. Een eerste vaststelling is de dominantie van persoonlijke getuigenissen. De meerderheid van de artikels zijn geschreven door ooggetuigen of door een redacteur op basis van gesprekken met (een) ooggetuige(n). Ook de reproductie van dagboekfragmenten en kronieken is erg populair. De heemkundige publicaties bevatten daardoor veel *couleur locale*, persoonlijke toetsen en beschrijvingen van subjectieve beleving en particuliere situaties. Dat zulke informatie erg waardevol is, bewijst bijvoorbeeld het boek *De schaduw van de bevrijding* van Peter Schrijvers. Daarin beschrijft hij de impact van de komst van de bevrijders in 1944 vooral op basis van lokale literatuur. Hoewel deze anekdotische benadering van het oorlogsverleden ook enkele keerzijdes heeft, willen we ze in de eerste plaats positief beoordelen. Het is de meest courante manier waarop lokale

gemeenschappen met de eigen oorlogsherinnering omgaan, en het zou niet verstandig zijn om de waarde van heemkundige artikels te toetsen met de maatstaf van de academische geschiedschrijving. Heemkundigen communiceren in de eerste plaats met hun dorpsgenoten, niet met een wetenschappelijke gemeenschap. Ze willen dingen vertellen voor het te laat is; getuigen aan het woord laten, ook al klopt hun verhaal niet helemaal; een op zolder gevonden dagboek wereldkundig maken, zonder dat per se uitvoerig te moeten becommentariëren. Toch willen we ook de keerzijdes even aanstippen. Het valt op dat bronnenmateriaal dat niet meteen binnen handbereik ligt, amper geëxploreerd wordt. Ook een beschrijving van de bredere context, of een comparatieve aanpak waarbij de situatie in de eigen gemeente wordt vergeleken met die in naburige gemeenten of met algemene tendensen, ontbreekt grotendeels. Van een inbedding in de ruimere historiografie wordt zelden een punt gemaakt. Ook thematisch vertoont het werk van heemkundigen over de Tweede Wereldoorlog enkele lacunes. Er zijn onderwerpen waar het liefst over gezwegen wordt. Er is een grote terughoudendheid om te schrijven over de collaboratie – en daarmee onlosmakelijk verbonden: de repressie – in de eigen gemeente. De chronologie van de Bevrijdingsdagen wordt met veel zin voor detail uit de doeken gedaan, terwijl de excessen van de straatrepressie worden vermeden of verzwegen. In dit opzicht hinken heemkundigen wat achter op de nationale geschiedschrijving.

De jaren 1990: herdenkingsinitiatieven en regionale studies

De jaren rond de 50ste verjaardag van het oorlogseinde zorgden dus voor een stroom aan lokaalhistorische en heemkundige initiatieven en uitgaven. Enkele auteurs overstegen daarbij het lokale niveau en rijkten in hun boeken interessante gegevens aan over Noord-Limburg. De studie van Kampenaar Marius Louche over de geheime inlichtingendiensten Luc en Marc gaat lang niet alleen over Leopoldsburg, maar bevat veel informatie over de Duitse militaire aanwezigheid in heel het noorden van de provincie (*“Luc” and “Marc”: Leopoldsburg calling London*, 1991). Willy Alenus, wiens vader tijdens de Bevrijdingsgevechten van september 1944 door de Duitsers was geëxecuteerd, maakte er zijn missie van om de vergeten geschiedenis van de bevrijding van de streek boven het Albertkanaal te documenteren. Zijn zesdelige *Walküre*-reeks bevat een schat aan informatie, maar wilden Alenus' studies een kans maken bij een groot publiek, dan zouden ze gebaat geweest zijn met een strengere eindredactie. Wellicht hebben maar weinigen zijn werk gelezen. In 1994 publiceerde Willy Massin uit Diest een belangrijk werk over de militaire collaboratie in Limburg (*Limburgers in het Vlaams Legioen en de Waffen SS*). Eveneens in 1994 organiseerde het Limburgs Universiteit Centrum (LUC) in samenwerking met *Limburg/Het Oude Land van Loon* een colloquium over de Tweede Wereldoorlog in Limburg. Enkele 'typisch Limburgse' thema's kregen daarbij de meeste aandacht: de politieke collaboratie, de terreur/contraterreur en het verzet. Bruno De Wever plaatste de houding van de Limburgse Vlaams-nationalisten in een langetermijnperspectief, net zoals hij dat voor het volledige VNV gedaan had in zijn bekende doctoraatsstudie *Greep naar de macht: Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde, het VNV 1933-1945* (1994). Ook de presentatie van Bert Boeckx op dat colloquium was erg verfrissend. Door een prosopografische studie van een groep Limburgse Breendonkgevangenen, trachtte hij een beter inzicht te krijgen in de vraag die historici al sinds de jaren 1980 bezighield: waarom manifesteerde het politieke en criminele geweld zich net in Limburg in zo'n extreme vorm? Boeckx legde de oorzaak onder meer bij het feit dat de provincie Limburg de oorlog was ingegaan als een maatschappij in volle transitie, waarbij de opkomst van de industriële samenleving een zekere ontwrichting van het sociale weefsel had teweeggebracht, en vooral in mijnwerkerskringen een subgroep had gecreëerd die weinig geïntegreerd was in de bestaande sociale structuren en vatbaar bleek voor politiek en crimineel geweld. Het is jammer dat deze vorm van geschiedschrijving, aan de hand van collectieve biografieën, in Limburg niet meer en breder is toegepast. In 1995 liet Evrard Raskin zijn rijke en genuanceerde Romsée op de wereld los (*Gerard Romsée: een ongewone man, een ongewoon leven*). In hetzelfde jaar schreef Mathieu Rutten een soort van Limburgs syntheseswerk over de Tweede Wereldoorlog: *Markante feiten in Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog*, dat weliswaar zeer anekdotisch is en veel onjuistheden bevat, maar niettemin kan dienen als een wegwijzer naar meer gespecialiseerde literatuur.

De jaren 2000 tot vandaag

Tot op de dag van vandaag kan de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog op de belangstelling rekenen van een breed publiek. Op televisie worden regelmatig programma's over de oorlogsjaren uitgezonden, in de boekhandels blijven de rekken met oorlogsboeken goed gevuld. Elk academiejaar worden er aan de Belgische universiteiten nog aardig wat eindverhandelingen gewijd aan de Tweede Wereldoorlog, al is de uitstroom aan scriptieonderzoek wel wat verminderd tegenover de jaren 1990. Naast toegankelijke syntheseswerken zoals *België tijdens de Tweede Wereldoorlog* van Mark Van den Wijngaert e.a. (2004) en *De Führerstaat* van Nico Wouters (2006), is er nog steeds plaats voor vernieuwend fundamenteel onderzoek, zoals bijvoorbeeld het in 2012 verdedigde doctoraat van Aline Sax over de motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs (*Voor Vlaanderen, Volk en Führer*). Ook over Limburg verschenen regelmatig nieuwe studies. Onderwerpen die hier en daar wel al eens waren aangesneden in werken over België, werden nu door Limburgse onderzoekers onder de loep genomen. Eén van de nieuwe thema's was de uitwijzing van Antwerpse Joden naar Limburg eind 1940-begin 1941 (M. Bertrands, *Kroniek van een klopjacht: de joden van Beverlo 1940-1945*, 2000; M. Rutten, *De joden en zigeuners in Limburg: bronnen en gegevens over hun aanwezigheid in Limburg tijdens de tweede wereldoorlog*, 2007; F. Seberechts, "Joden in Limburg (1940-1941)", 2007). Jean Put schreef in 2002 een boek over die andere groep vreemdelingen op Limburgse bodem, waarover het in de lokale literatuur al jarenlang barstte van de getuigenissen: de Russische krijgsgevangenen (*Russische krijgsgevangenen in Limburg, 1942-1945: leven en werken in oorlogstijd*). Natuurlijk bleef ook de Bevrijding op belangstelling rekenen. In 2001 schreef de al eerder genoemde Marius Louche een studie over de bevrijding van Heppen en Leopoldsborg, volledig in de traditie van de erg op het militaire gerichte Alenus (*De Bevrijding van Heppen en Leopoldsborg (8-12 september 1944)*). In Hechtel vertrouwde Marcel Wuyts in 2004 het resultaat van vijftien jaar speurwerk over de slag om Hechtel toe aan het grote publiek. *Herfststorm over Hechtel* is de vrucht van geëngageerde geschiedschrijving. Voor Wuyts was de speurtocht een manier om de dood van zijn vader, één van de toenmalige burgerslachtoffers, te verwerken. *Herfststorm* is het een turf barstensvol gedetailleerde informatie, maar niettemin een noodzakelijk 'vervolg' op de pioniersstudie van Jozef Bussels.

Over de Bevrijding bestaat in de lokale historiografie een soort consensus. In de kempen was de strijd het hevigst. Men ondervond er de gevolgen van de geografie: gelegen ten noorden van het Albertkanaal, achter een inderhaast geformeerde maar fanatiek verdedigde Duitse linie, lagen vele dorpen dagenlang in het krijgsgewoel. De bevrijdingslegers, het Duitse leger, de burgerbevolking en op sommige plaatsen ook het Geheim Leger, hebben daar een zware tol voor betaald. Al deze slachtoffers verdienen respect en dankbaarheid. Het grote spanningsveld tijdens de bezettingsperiode, dat tussen collaboratie en verzet, is echter heel lang in een polemische sfeer blijven hangen, en het is nog maar de vraag of de gevoeligheden vandaag al volledig verdwenen zijn. In januari 2010 nog reageerden twee voormalige Limburgse verzetslui – Max De Vries en Mon Mengels – in het weekblad *Humo* furieus op een uitspraak van Vlaams Parlementsvoorzitter Jan Peumans, die het verzet in Limburg 'crapuul van de straat' had genoemd. Het is een polemieek die al enkele decennia meegaat. Het ene kamp wijst daarbij steevast op het criminele karakter van het (communistisch) verzet, terwijl de tegenpartij een zeer eenzijdig beeld schetst van de collaboratie (alsof het allemaal levensgevaarlijke verraders en verklikkers betrof). Die conflictsfeer had kwalijke gevolgen voor het lokale onderzoek. Het is al eerder ter sprake gekomen: veel lokale historici besloten om deze onderwerpen te mijden. Anderen kozen voor het andere uiterste, en plaatsten tegenover het stilzwijgen een luid geschreeuw. Roger Rutten, met boeken als *Wit & Zwart. Verzet en collaboratie in een Vlaams dorp* (2008) veruit de populairste auteur over deze onderwerpen in Limburg, lijkt de polemieek zelfs te voeden. In zekere zin staat Roger Rutten met zijn confronterende en polariserende wit-zwart-aanpak in de traditie van Gerard Stassen, de Tongerse partizanenleider die in de pen kroop naar aanleiding van het verschijnen van *Terreur in oorlogstijd*. Het is jammer dat lokale onderzoekers niet zijn verdergegaan op het elan van Thierry Vuylsteke of Bert Boeckx, dieper ingaand op de achtergrond en de motieven van de betrokken actoren, rekening houdend met vooroorlogse maatschappelijke tendensen.

Noord-Limburg aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog

De eeuwwisseling: een tijd van verandering

Tot ver in de negentiende eeuw was de Limburgse Kempen een dunbevolkte, landelijke en weinig welvarende regio. Een ruime meerderheid van de bevolking was tewerkgesteld in kleine landbouwbedrijfjes, die door de zanderige ondergrond een beperkt rendement genereerden. De aanleg van twee verbindingskanalen had wel enige ontsluiting en economische activiteit met zich meegebracht. De productiviteit van de landbouw zou vanaf het einde van de 19de eeuw sterk verbeteren, onder meer door samenwerkende verenigingen zoals de Boerenbond, efficiëntere machines en kunstmest. De landbouw in het noorden van Limburg bleef echter voornamelijk gericht op veeteelt en – daarvan afgeleid – zuivelverwerking.

De industrie bleef beperkt tot steen-, pannen- en pijpbakkerijen in Bree en Peer, en sigaren- en tabaksnijverheid in onder meer Bree, Neerpelt, Hamont en Wijchmaal. Paradoxaal genoeg lagen de onvruchtbare bodem en de lage bevolkingsdichtheid in het noorden wel aan de oorsprong van de eerste industrialiseringsgolf in Limburg, al gaven infrastructuurwerken die de regio verder ontsloten een belangrijk duwtje in de rug. In 1879 werd de spoorwegverbinding tussen Antwerpen en het Ruhrgebied, de zogenaamde 'Ijzeren Rijn', afgewerkt. Het traject liep onder meer door Lommel en Neerpelt.

Op het einde van de negentiende eeuw lokte deze nieuwe spoorweg, maar zeker ook de goedkope heidegronden, het lage loonniveau en de aanwezigheid van een verbindingskanaal enkele zware industrieën naar de Limburgse kempen. In 1883 ging in Kaulille de productie van buskruit van start, in 1888 streek te Overpelt een metaalfabriek neer en in 1904 werd in de westelijke uithoek van Lommel een zinkfabriek opgericht. De twee laatstgenoemde fabrieken fuseerden in 1913 tot de *Compagnie des Métaux et produits chimiques d'Overpelt-Lommel*.

Het ingenieurskorps was lange tijd bemand door Duitsers, maar de arbeiders werden lokaal gerekruteerd. Daardoor ontstond in het noorden van Limburg, nog vóór de steenkoolnijverheid zich in de provincie vestigde, een arbeiderscultuur, inclusief tuinvijken, feestzalen, moderne sociale voorzieningen, eigen parochies en een zeker klassebewustzijn. Al moet dit zeker niet overdreven worden. In Kaulille bijvoorbeeld was de fabrieksdirecteur tevens voorzitter van de kerkfabriek en het schoolcomité.

Christelijke arbeiders en boeren goed omkaderd

Ondanks dit alles was Noord-Limburg aan de vooravond van de twintigste eeuw een conservatieve regio, waar de geestelijkheid grote invloed op de volksmassa had. Van doopsel tot overlijden werden de grote levensmomenten christelijk geduid en ingevuld. De kinderen, en zeker de meisjes, gingen naar lagere scholen die werden bestuurd door religieuzen. In de eerste helft van de twintigste eeuw werd dat homogene karakter wel wat aan het wankelen gebracht. De betere ontsluiting van het Kempisch Kanaal tijdens het interbellum bracht wat meer onguur schippersvolk aan wal, maar dat alles waren eigenlijk randfenomenen.

Een stuk ingrijpender was natuurlijk de komst van de steenkoolnijverheid naar Limburg. Zuiver economisch beschouwd was deze komst een zegen. Net toen de lokale nijverheden het moeilijk kregen en de beroepsbevolking steeg, kwamen veel nieuwe arbeidsplaatsen vrij. Het werk in de mijnschachten werd niet meteen beschouwd als ideaal voor christelijke huisvaders. Het werk was ruw en hard, maar verdiende relatief goed, waardoor het gevaar voor een grotere alcoholconsumptie steeg. En hét gevaar bij uitstek was natuurlijk het socialisme.

Zo'n vaart heeft het allemaal niet gelopen. Hoewel de Nederlandstalige katholieke pers gedurende het interbellum voortdurend wees op het linkse gevaar, kleurde de provincie voor de Tweede Wereldoorlog nooit rood. Ook de liberale partij had amper machtsbasissen in Limburg, en in het noorden al helemaal niet. Daarvoor was de verdedigingsstrategie van de katholieken te doortastend. De kerk had het gevaar natuurlijk

zien aankomen, en mobiliseerde haar priesters – en in latere instantie ook leken – in allerlei organisaties, die uiteindelijk de geschiedenis zou ingaan als de christelijke arbeidersbeweging.

De Limburgse voorman van het Algemeen Christelijk Werk(nem)ersverbond (ACW) was Pieter Jan ('monseigneur') Broekx, afkomstig uit Grote-Brogel en jarenlang directeur van het Secretariaat voor Godsdienstige en Maatschappelijke Werken te Hasselt. Priesters-propagandisten verenigden de fabrieksarbeiders in werkliedenbonden, die fungeerden als 'scholen van sociale weerbaarheid'. Katholieke coöperaties baatten winkels en bakkerijen uit, christelijke spaarbanken zagen het licht, evenals onderlinge bijstand. Ook de initiatieven voor landbouwers ontbraken niet. De Boerenbond stond er erg sterk en verenigde boerengilden, veeverzekeringen, samenwerkende handmelkerijen, enzovoort.

Vlaams-nationalisme

Het zal wel niet verbazen dat zo'n maatschappelijke dominantie zich ook uitte op electoraal vlak. Tijdens het interbellum was de katholieke partij in Limburg veruit de grootste en machtigste politieke formatie. Dat was zeker het geval in het noorden van de provincie. Socialisten behaalden enkel in de streek rond Tongeren enkele successen, de liberalen scoorden enkel in het zuiden.

Op het einde van de jaren 1920 kreeg de katholieke partij wel af te rekenen met een concurrent die zonder twijfel even katholiek geïnspireerd was, maar zich radicaler voor de Vlaamse zaak wilde inzetten: de in 1929 opgerichte Katholieke Vlaamse Volkspartij (KVV) van Limburg. De KVV sloot in 1933 aan bij het pas opgerichte Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV), evenwel met behoud van eigen structuren en programma. De Vlaams-nationalistische partij werd een blijver in Limburg. Bij de parlementsverkiezingen van 1936 – waarna de KVV helemaal opging in het VNV – en 1939 haalde de partij ongeveer één op vier stemmen in Limburg.

Het succes van het Vlaams-nationalisme heeft wellicht veel te maken met de hierboven geschetste maatschappelijke veranderingen. In Limburg heerste na de Eerste Wereldoorlog een defensieve reflex en het gevoel dat de provincie in de steek werd gelaten door het centrale bestuur in Brussel. Kanttekening hierbij is dat de beweging quasi uitsluitend door katholieken werd gedragen. De Vlaamse zaak genoot bijvoorbeeld de steun van Mgr. Rutten (bisschop van 1902 tot 1927).

Besluit

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog was Noord-Limburg nog steeds een conservatieve en landelijke regio, waar de rooms-katholieke kerk een grote greep behield op de bevolking. De grootste gemeenten waren Lommel, Leopoldsburg en Bree. Daarnaast was de regio bezaaid met kleine dorpjes en gehuchten, gelegen tussen bossen en woeste heidegronden. In die kleine gemeenten waren de meeste straten nog onverhard en was er amper straatverlichting. Het bestuur was vaak in handen van een zekere aristocratische bovenlaag, die graag Frans sprak (de dokter, de rechter, de aannemer...). Families, generaties en burens hingen hecht aan elkaar. Een groot deel van de bevolking was tewerkgesteld in de kleinschalige landbouw, de mijnbouw of in 't Fabriek. De landbouwers, middenstanders, kinderen en vrouwen werden 'van wieg tot graf' begeleid door een breed vertakt netwerk van christelijke organisaties.

Dat neemt niet weg dat er spanningen en ongenoegen waren. Noord-Limburg was sinds 1918, net zoals midden-Limburg, in een proces van verandering verwickeld. Landbouw maakte plaats voor industrie. De mijnbouw bracht ook in het noorden van de provincie verschuivingen te weeg. De vrees voor het verlies van de Vlaams-christelijke identiteit van de streek zat er dik in. Dit ging gepaard met een sterke opgang van het flamingantisme. Hun succes was in de Maasstreek en in Noord-Limburg erg groot. Interne conflicten in kleine dorpsgemeenschappen konden als gevolg daarvan worden uitvergroot.

Noord-Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog

Een chaotisch oorlogsbegin

Niets wees erop dat vrijdag 10 mei 1940 grote verrassingen in petto had. Het zou een uitzonderlijk warme en heldere dag worden, dat wel. Het stralende weer was mooi meegenomen voor de jeugd die te voet of per fiets naar school zou moeten. Het was ook een opsteker voor de huismoeders die de was zouden moeten ophangen of voor de Kempische boeren die buitenwerk zouden moeten verrichten. De vele mijnwerkers die de streek rijk was, kon het wellicht niet veel schelen wat voor weer het was. Beneden in de put was het *altijd* warm. Zij keken vooral uit naar hun vrije zondag, Pinksterzondag bovendien. Dat men op 10 mei gewekt zou worden door het geluid van overvliegende Duitse jagers en dat er van werken of schoolgaan die dag niet veel in huis zou komen, kon niemand vermoeden.

En toch kwam de Duitse inval niet volledig onverwacht. Door de gespannen internationale toestand waren de Belgen al enkele jaren op hun hoede. Hitlers verlangen naar *Lebensraum* had in 1938-1939 enkel geleid tot annexaties in zuidoostelijke richting, maar zijn gebiedshonger voorspelde weinig goeds en verhoogde de zenuwachtigheid. De internationale crisis waarmee de inlijving van Sudetenland bij het Duitse Rijk gepaard ging (september-oktober 1938), bracht ook het Belgisch leger even op versterkte vredesvoet. De bewustmakingscampagnes over de gevaren van bombardementen en gasaanvallen waren toen al in volle gang. In alle Belgische provincies werden alarmoefeningen gehouden en burgerlijke korpsen voor passieve luchtbescherming opgericht. Vlak voor de Duitse inval in Polen, op 1 september 1939, begon de stelselmatige mobilisatie van de Belgische strijdkrachten. Duizenden vaders en zonen verlieten hun families om hun regimenten te vervoegen. Het gemis aan mannen was goed zichtbaar in de kerken, waar het op zondag achterin erg leeg bleef. In Noord-Limburg mocht een aanzienlijk deel van het eigen mannavolk dan al afwezig zijn, het gonsde er wel van de Belgische militairen. Het Limburgse Bataljon Grenswielrijders bijvoorbeeld, waarvan twee compagnies in Kaulille waren gedetacheerd, was belast met de bewaking van de Belgisch-Nederlandse grens. De twee verbindingskanalen die de streek doorkruisten, het kanaal Bocholt-Herentals enerzijds en de Zuid-Willemsvaart anderzijds, vormden in het Belgische verdedigingsplan de zogenoemde 'Vooruitgeschoven Stelling'. Vanaf september 1939 werden ze permanent bewaakt vanuit goed bewapende bunkers. Het leger voorzag de bruggen van springladingen en bracht wegversperringen in gereedheid. Overal lagen soldaten: in scholen, fabrieken, patronaten, cinemazalen, parochiezalen en bij particulieren. Natuurlijk heerste er ook in Leopoldsburg, in het Kamp van Beverlo, een grote bedrijvigheid.

Toch hielden de meeste Belgen vast aan de gedachte dat het allemaal zo'n vaart niet zou lopen en dat ze aan een oorlog zouden ontsnappen. Hitler was toch enkel geïnteresseerd in Centraal Europa? België was toch een neutraal, vredelievend land? Die gedachten werden vroeg in de ochtend van 10 mei gereduceerd tot bespottelijke strohalmpjes. Duitsland was België binnengevallen, en de provincie Limburg zou door haar oostelijke ligging al snel met de vijand te maken krijgen. De Kempen kwamen, in tegenstelling tot andere delen van de provincie, vrijwel ongeschonden uit de eerste oorlogsdagen. Het zwaartepunt van de Duitse aanval lag meer zuidelijk, waar de Duitse tanks al in de namiddag van 10 mei over twee onvernielden bruggen over het Albertkanaal rolden. In het noorden van Limburg werd de meeste schade veroorzaakt door de *eigen* troepen, tijdens het opblazen van de kanaalbruggen. In Sint-Huibrechts-Lille stond de zestienjarige Jozef Van Werde nog op de brug toen het dynamiet zijn werk deed en de brug in het kanaal; hij overleefde de klap niet. Er vielen die dag nog dodelijke slachtoffers. De Duitse luchtaanvallen op het Kamp van Beverlo kostten het leven aan een twintigtal Belgische soldaten. Toch veroorzaakte het oorlogsbegin in Noord-Limburg meer psychologische dan fysieke of materiële ellende. In de eerste plaats bij de soldaten van het Belgisch leger, voor wie de

achttiendaagse veldtocht voornamelijk uit een chaotisch en angstig terugtrekken bestond. De campagne eindigde voor velen onder hen in een Duits krijgsgevangenenkamp. Net als bij de soldaten overheerste ook bij de burgerbevolking paniek, angst en bezorgdheid. Vele moeders barstten in tranen uit toen ze op 10 of 11 mei vernamen dat alle jongemannen tussen 16 en 35 jaar die hun legerdienst nog niet hadden gedaan, zich als lid van de 'rekruteringsreserve' moesten aanmelden in het Oost-Vlaamse Ertvelde. Beladen met een deken, wat kledij en de voorgeschreven mondvoorraad voor twee dagen, vertrokken ze. Wat zou er van hen worden? Zouden ze in de strijd geworpen worden? Wanneer zouden ze terug thuis zijn?

Nog meer dan de bezorgdheid over het lot van afwezige dierbaren, droeg het toenmalige schrikbeeld over het Duitse leger bij tot de nervositeit van de Belgen. Dat beeld werd gevoed door de nare herinneringen aan de doortocht van de keizerlijke troepen in 1914. Die was gepaard gegaan met bliksemacties van ulanen, brandstichting en willekeurige represailles. Aangestoken door de terreurverhalen van de oudere generatie en bang dat de geschiedenis zich zou herhalen, sloegen vele burgers op de vlucht. In Noord-Limburg dacht men dat het achter het brede en massaal verdedigde Albertkanaal wel veilig zou zijn. Maar voor de superieure Duitse oorlogsmachine vormde deze Belgische stelling slechts een kleine hindernis. Voor de duizenden burgervluchtelingen begon een moeizame exodus richting het zuidwesten. Sommige families kwamen in Frankrijk terecht, andere werden nog op Vlaamse bodem ingehaald en keerden snel naar huis terug. De jongelingen die aan het bevel van de regering hadden gehoorzaamd en de Duitsers waren voorgebleven tot in Zuid-Frankrijk, werden in de loop van augustus gerepatrieerd. Op de terugkeer van de meeste krijgsgevangenen was het wachten tot na Nieuwjaar 1941.

Een overweldigende bezetter

De snelheid waarmee nazi-Duitsland in mei 1940 België veroverde, veroorzaakte chaos en paniek. Het gemak en de efficiëntie waarmee de *Blitz* over België heen walste, werkte verlamdend. Op enkele weken tijd was alle hoop vervlogen. In tegenstelling tot de Eerste Wereldoorlog, kon de Belgische bevolking zich niet vastklampen aan de gedachte dat duizenden landgenoten de strijd voortzetten achter een stabiel oorlogsfront. Het bezette volk kon zich in 1940 niet vereenzelvigen met heldhaftige jongens in kaki uniform, noch met een koning-soldaat die een nationale verzetsgeest incorporeerde. Leopold III had op 28 mei de beslissing genomen te capituleren om een vernietiging van het Belgisch leger te voorkomen. Dat besluit kwam de populariteit van de koning der Belgen zeker ten goede, maar veel eervols was er natuurlijk niet aan. Toen op 22 juni ook het Franse leger capituleerde, stond het voor de meeste Belgen vast dat Duitsland de oorlog in het Westen gewonnen had. De Duitse troepen dwongen bij de Belgische bevolking ontzag en zelfs respect af, en dat niet alleen door hun militaire capaciteiten. De *Wehrmacht*-soldaten maakten over het algemeen een gedisciplineerde, keurige en sportieve indruk. Niemand dacht eraan om zich daar openlijk tegen te verzetten.

Eind mei installeerde de Duitse bezetter een militair bestuur (*Militärverwaltung*) in België. Aan het hoofd ervan stond Alexander von Falkenhausen, een soort militaire gouverneur. De kerntaken van de *Militärverwaltung* waren de economische exploitatie van België en – in functie daarvan – de handhaving van de rust en de orde in het bezette gebied. Het Duitse bezettingsbestuur was gedecentraliseerd in tal van *Kommandanturen*, die op het regionale en lokale niveau de hun toegewezen militaire, administratieve, politieke en economische taken uitvoerden. Ze oefenden ook controle uit op de Belgische provincie-, arrondissements- en gemeentebesturen. Van alle Belgische provincies kreeg Limburg het minst grote bezettingskorps. De arrondissementshoofdplaatsen Maaseik en Tongeren kregen niet eens een *Kreiskommandantur*. De *Feldkommandantur* van Hasselt (FK 681) was de hoogste Duitse instantie in Limburg. In Noord-Limburg kende alleen Leopoldsburg, vanwege de troepenconcentratie in de *Truppenübungsplatz Beverloo*, een *Ortskommandantur*.

Ontwaken in een schaarste-economie

De chaos van het oorlogsbegint had de Belgische economie en infrastructuur geen goed gedaan. In de zomer van 1940 was het de voornaamste zorg van de bezetter om België weer op de rails te krijgen, de economie weer te doen draaien en de besturen terug te doen functioneren. Dat lukte aardig. Er werd een actieve tewerkstellingspolitiek gevoerd, de land- en mijnbouw herstelde, de spoor- en weginfrastructuur werd heropgebouwd. Ook in Noord-Limburg werd de beperkte materiële schade hersteld. Over de verbindingskanalen lieten de Duitsers houten noodbruggen aanleggen. Als schamele plaatsvervangers van de imposante stalen bruggen van weleer maakten ze weinig indruk, maar de boeren met gronden aan beide kanaalzijden geraakten nu wel weer bij hun koeien... en voor koppeltjes die elkaar enige tijd hadden moeten missen, werden de vrijages weer wat gemakkelijker. In de spoorwegstations langs de IJzeren Rijn verschenen oudere Duitse spoorbeambten ten tonele, die het Belgische spoorpersoneel gewillig assisteerden. De zomer van 1940 had haast iets vredevoels. De Limburgse Kempen hadden de *Blitz* van mei 1940 goed doorstaan, de oorlog woedde nu elders voort. De Duitse eindoverwinning leek een vaststaand feit. Spoedig zou Engeland ook wel ten onder gaan aan de aanvallen van die vreselijke *Luftwaffe*. Churchill zou tot overgave of een compromisvrede gedwongen worden, die de hegemonie van nazi-Duitsland over Europa voorgoed zou vastleggen. Maar die compromisvrede kwam er niet. De Royal Air Force (RAF) bleef dapper voortstrijden, en eind september-begin oktober gaf Duitsland de overzeese strijd zelfs op. De Engelse vastberadenheid wekte hoop; een hoop die bij sommige Belgen spoedig zou omslaan in een actieve verzetshouding. Maar daarover later meer. De meeste landgenoten dachten in de nazomer van 1940 niet aan weerstand of aan het stiekem aanbrengen van RAF-tekens, maar maakten zich vooral de volgende bedenking: de Duitsers blijven nog wel een tijd in België. Weldra is het herfst, en spoedig komt de winter. Hoe zullen we honger en koude vermijden? De bezorgdheid was terecht. Door de Engelse blokkade was België voor zijn voedselvoorziening voornamelijk op zichzelf aangewezen. De Belgische autoriteiten trachtten de schaarse goederen door een systeem van geleide economie en rantsoenering zo rechtvaardig mogelijk te verdelen. In iedere gemeente deden kersverse rantsoeneringsdiensten hun best om te schipperen tussen allerlei nieuwe regelgeving die een matiging van de consumptie en een billijke herverdeling in de hand moest werken, en de overlevingsdrang van winkeliers en gezinnen. Dit alles kon echter niet verhinderen dat de reële prijzen in de loop van de bezetting fenomenaal de hoogte ingingen en de koopkracht van vrijwel alle Belgen werd ondermijnd.

Bijna elke landgenoot heeft de materiële gevolgen van de bezetting ondervonden. Toch was de ene Belg al wat beter tegen de schaarste gewapend dan de andere. Algemeen kan gesteld worden dat het agrarische Noord-Limburg op dat vlak in een goede positie aan de start was verschenen; het merendeel van de bevolking heeft er geen honger geleden. Maar er waren uitzonderingen. Voor bepaalde maatschappelijke groepen, zoals werklozen, arbeiders, kleine bedienden, lagere ambtenaren en gezinnen van militairen of onderwijzers, braken er harde tijden aan. Willy Stevens bijvoorbeeld, een onderwijzer uit Hamont, verloor al in het eerste bezettingsjaar meer dan twintig kilo lichaamsgewicht.¹ Meermaals vertrok hij zonder ontbijt naar de klas. Ook bij zijn vrouw eiste de ondervoeding haar tol. Alle voedingswaren die door familieleden werden toegestoken ten spijt, kreeg ze door haar verzwakte lichamelijke toestand een miskraam... Voor Rik Wouters, zoon van een militair uit Heppen, waren de gevolgen minder ernstig, maar voor een jonge knaap als hem des te vernederend. "Die Duitsers hebben gedurende vier jaar mijn grote vakantie verknald."² Elke zomer moest hij van zijn moeder immers hout gaan sprokkelen, dennenappels rapen, korenaren lezen en kooltjes gaan zoeken langs de spoorweg. Het was allesbehalve een leuke invulling van de warmste maanden van het jaar.

Inzake voedsel- en brandstofvoorziening waren creativiteit en inventiviteit dus geboden. Mensen gingen zelf konijnen en kippen kweken of moestuintjes aanleggen. Met behulp van kleine handmolentjes werd thuis graan gemalen of koolzaad geperst. De grenzen van de wettelijkheid werden daarbij afgetast, en meermaals overschreden. Op het gevaar af door de accijnsdiensten te worden betrapt, gingen verstokte rokers – of

¹ W. Stevens, "Herinneringen uit de bezettingsjaren 1940-1945", *Grevenbroeker Echo's*, (2007)59, 5-37.

² R. Wouters, "Die heerlijke kinderjaren van vroeger in Heppen (deel 2)", *Den Turftrapper*, (1989)2, 17.

mensen die winst roken – experimenteren met het telen van tabak. Inwoners van afgelegen boerderijen grepen de kans om clandestien een varkentje vet te mesten. Aan producentenzijde vond men allerlei manieren om de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie, de overheidsinstantie die de dirigistische economie gestalte moest geven, te bedotten. Melkveehouders roomden de melk eerst af alvorens ze te leveren. De echte durvers brachten het aantal liters weer op peil door aan de melk water toe te voegen, in de volksmond het ‘dopen’ van de melk genoemd. Van de achtergehouden room werd boter gemaakt: voor eigen gebruik, óf voor de florerende zwarte markt. In dat illegale circuit bevonden de Kempische boeren zich aan de aanbodzijde. Via de ‘smokkeltrein’ uit Antwerpen kwamen voornamelijk stadsbewoners er zwarte waar inslaan. Om aan de toegenomen vraag te kunnen beantwoorden, schrokken vele Kempenaren er niet voor terug om ’s nachts de grens over te steken en zich in Nederland te gaan bevoorraden.

De schaarste en de ganse bezettingstoestand hadden nog een ander gevolg, van meer kwalijke aard. Naarmate de oorlogsmaanden voortschreden, werd het land, en zeker ook de provincie Limburg, overspoeld door een golf van criminaliteit. Vooral het aantal diefstallen nam steeds grotere proporties aan. Uit de Rijkswachtverslagen die we in het kader van onze prospectie in het Limburgse provinciearchief hebben kunnen inkijken, blijkt dat de autoriteiten in Hasselt het bevoorradingsprobleem voornamelijk als een veiligheidsprobleem beschouwden.³ Het is duidelijk dat de schaarste de solidariteitsgedachte onder druk zette; sociale verschillen werden beklemtoond, de spanning en de naijver tussen burgers onderling nam toe. Al is dit niet het volledige verhaal. Naast het slechte haalde de schaarste ook het goede in vele mensen naar boven. In vele gemeenten kon de nieuwe liefdadigheidsorganisatie Winterhulp op gulle gevers rekenen.

We stipten al aan dat de Duitse nederlagen tijdens de slag om Engeland een positief effect hadden op het moraal van de Belgische bevolking. Het feit dat Engeland de oorlog voorzette, zou sommigen sterken in hun verzetshouding. Uiteraard was ook de hachelijke economische toestand een belangrijke factor in het ontstaan van het verzet en deed hij het ongenoegen ten aanzien van de bezetter sterk stijgen. In *Vrije Vaderlanders* bijvoorbeeld, het eerste sluikblad dat op Limburgse bodem werd uitgebracht, werden de bezettende troepen aangeduid als ‘beroepsschuimers’, die tijdens hun verlof vrolijk pakjes mee naar de *Heimat* namen, terwijl de Belgische werkman het moest rooien met 225 g brood per dag, tegenover 400 g bij het begin van de oorlog.⁴

De last van de bezetting

In de eerste plaats trachtten de meeste Kempenaren dus te zorgen voor voldoende brood op de plank en genoeg kolen in de kachel. Geholpen door een flinke dosis inventiviteit en illegaliteit wisten ze zich, ondanks de vele ongemakken, uit de slag te trekken. Slechts in tweede instantie maakte de aanwezigheid van een bezetter het leven van de Noord-Limburgse bevolking moeilijk. Het strategische belang van de noordelijke Kempen was immers niet van dien aard dat het er tijdens de oorlogsjaren krioelde van het *feldgrau*. De Duitsers hielden zich er vooral bezig met de bewaking van de spoorwegen, de bruggen over de kanalen en de Belgisch-Nederlandse grens. Natuurlijk waren er uitzonderingen. In Meeuwen en Hechtel bijvoorbeeld bevonden zich Duitse militaire installaties, Neerpelt was een telefoonknooppunt, en in het Kamp van Beverlo waren permanent Duitse troepen gelegerd. Aan die relatieve ‘rust’ kwam begin 1944 trouwens definitief een einde, toen in quasi iedere Noord-Limburgse gemeente zwaar bewapende SS-gevechtstroepen neerstreken.

De geringe Duitse aanwezigheid tot en met het jaar 1943 wil overigens niet zeggen dat de inpakt van de vijandelijke bezetting beperkt was. De talrijke Duitse gebods- en verbodsbepalingen waren in heel het land van toepassing. De reeks *Verordnungen* was schier eindeloos. Verkooprijzen moesten duidelijk worden aangeduid, prijsstijgingen waren verboden, er werd een avondklok ingesteld, op de verduisteringsvoorschriften werd

---

³ PAL, Archief WO II, doos 4, dossier 22.

⁴ *Vrije Vaderlanders*, (1941)2, 2.

nauwgezet toegekeken, wapenbezit was streng verboden en mijnwerkers kregen af te rekenen met verplicht zondagswerk. Voor allerlei zaken waren speciale vergunningen nodig. Wie de weg op ging, kreeg slag om slinger af te rekenen met controles en inbeslagnames. Als represaille voor vernielingen of diefstallen, werden burgers verplicht om wacht te lopen langs spoorwegen en telefoonlijnen. Enzovoort, enzovoort. De eindeloze reeks Duitse geboden en verboden haalde bij de bevolking het bloed onder de nagels vandaan. Hun karakter werd aangevoeld als pesterig, vervelend en overbodig. Het waren stuk voor stuk inbreuken op de vrijheid van handel en wandel, op het levenscomfort en op dierbare gewoontes zoals zondagsrust. En toch waren ze nog klein bier in vergelijking met de verordeningen die de fysieke integriteit en veiligheid van de Belgen aantastten.

De mokerslag die de Belgische bevolking finaal en massaal tegen de bezetter zou keren, was de invoering van de verplichte tewerkstelling in Duitsland, afgekondigd op 6 oktober 1942. Vanuit de dringende behoefte aan arbeidskrachten voor de Duitse oorlogsindustrie, decreeteerde de bezetter dat mannen tussen 18 en 50 jaar en ongehuwde vrouwen tussen 21 en 35 jaar zich aan een oproepingsbevel van een Duits rekruteringsbureau konden verwachten. De verbijstering bij de burgerbevolking en bij politieke en kerkelijke gezagsdragers was enorm. Het fenomeen deportatie was een schrikbeeld dat na de Eerste Wereldoorlog in het Belgische collectieve geheugen was blijven hangen. En nu ging de bezetter weer tot zo'n maatregel over. De verplichte *Arbeitseinsatz* in het *Reich* had niet het beoogde succes. Veel jongemannen weigerden zich aan te melden bij de *Werbestelle* in Hasselt. Ze doken onder bij familie, sliepen in stallen en schuren van bevriende boeren. Sommigen hielden zich in de Noord-Limburgse bossen schuil. Daar maakten ze kennis met een ander zootje ongeregeld: de uit de Limburgse steenkoolmijnen ontsnapte Russische krijgsgevangenen. De toename van het aantal mensen in de illegaliteit vergrootte dan weer de Duitse repressie. Vele werkweigeraars werden het slachtoffer van razzia's en werden alsnog weggevoerd naar Duitsland. In de jaren 1943 en 1944 kon de bezetter daarbij trouwens een beroep doen op de hulp van paramilitaire formaties bestaande uit Belgen, één van de vele gevolgen van de machtsgreep van collaboratiebewegingen.

Collaboratie en verzet

We zagen al dat het VNV vóór het uitbreken van de oorlog politiek vrij sterk stond in Noord-Limburg. Toch had de Vlaams-nationalistische partij op lokaal vlak nog maar nauwelijks echte machtsposities kunnen verwerven. In enkele Noord-Limburgse gemeenten hadden ze bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 naast katholieken op een concentratielijst gestaan (zoals bv. in Overpelt) of waren ze vol ambitie met een eigen lijst naar de kiezer getrokken (zoals bv. in Neerpelt). Eens de stemmen geteld, hadden de VNV-kandidaten het echter steevast moeten afleggen tegen de gevestigde waarden: de meer gematigde, traditioneel-katholieke kandidaten, die de burgemeesterssjerpen en de schepenenambten opeisten. De gewijzigde omstandigheden na de Duitse inval en de keuzes van de VNV-partijleiding in de loop van het eerste bezettingsjaar maakten echter spoedig komaf met die tweederangspositie. Het VNV genoot de gunst van de *Militärverwaltung*. Die zag in de partij een nuttig instrument en een betrouwbare partner voor het militaire bestuur. Het VNV op zijn beurt ging er nogal naïef van uit dat de bezetter de vooroorlogse droom van een autonoom Groot-Nederland een duw in de rug zou geven. Von Falkenhausen weigerde echter om het VNV enige beloftes te doen omtrent het politieke lot van Vlaanderen en België. Intussen stelde het VNV wel zijn volste vertrouwen in de Führer en sloeg de partij de weg in van de bestuurlijke collaboratie. Op alle niveaus namen VNV'ers machtsposities in. In augustus 1940 werd Gerard Romsée benoemd tot Limburg provinciegouverneur. 1941 werd het jaar van de machtsgreep op lokaal niveau. Vooral de verordening van 7 maart 1941, die 60-plussers een verbod oplegde een openbaar ambt te bekleden, maakte de weg vrij voor de massale benoeming van VNV'ers in de lokale besturen. De uitzuivering van een groot deel van de vooroorlogse burgemeesters en schepenen leidde op haar beurt tot de benoeming van Nieuwe Orde-gezinden bij politie, controlediensten, ravitaillingsdiensten, arbeidsbemiddelingsdiensten, enzovoort... De bestuurlijke collaboratie door leden van het VNV was de meest voorkomende vorm van medewerking aan het Duitse bezettingsbestuur in Noord-Limburg.

De patriottische, Belgisch- en koningsgezinde elementen, gefnuikt als ze waren door de overweldigende nederlaag van mei 1940, krabbelden vanaf het najaar 1940 langzaam recht. Het was in deze conservatieve en antidemocratische kringen, in groeperingen als het Belgisch Legioen en de Nationale Koningsgezinde Beweging, dat de eerste Limburgse verzetskernen tot stand kwamen. De Belgische Nationale Beweging zou uiteindelijk de grootste en meest vertakte groep in Limburg worden. Onder leiding van Tony Lambrechts groeide de BNB uit tot een soort guerrillaleger, gericht op het uitvoeren van sabotageacties en daadwerkelijke militaire deelname aan de komende bevrijdingsgevechten. In afwachting daarvan hielden de leden zich bezig met het verspreiden van clandestiene pers, het organiseren van hulplijnen voor geallieerde piloten en het verzamelen van geheime militaire inlichtingen. In 1943 ging de 'Lambrechtsbeweging' op in het Leger van België (het latere Geheim Leger).

De Duitse inval in Rusland in juni 1941 had ook het communistische verzet doen ontwaken. In bezet België wilden ze een binnenlands front vormen tegen nazi-Duitsland, om zo de druk op het Oostfront te doen afnemen. De Gewapende Partizanen, de gewapende vleugel van het overkoepelende, communistisch geïnspireerde Onafhankelijkheidsfront, lieten in Limburg vooral tijdens de laatste twee oorlogsjaren van zich spreken. In het noorden van de provincie kwam hun organisatiestructuur pas in 1943 echt tot stand.

Bij de fenomenen collaboratie en verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog ging het niet om grote groepen betrokkenen, maar om kleine minderheden, die bovendien in toenemende mate geïsoleerd raakten van de 'grijze' meerderheid in de maatschappij: de verzetslui door hun noodgedwongen verblijf in de illegaliteit, de collaborateurs door hun hardnekkige afhankelijkheid aan een bezettingsregime dat gaandeweg door iedereen werd gehaat. Dat neemt niet weg dat de samenwerking met of de strijd tegen de bezetter in sommige dorpen en steden openlijker en duidelijk aanwezig was dan elders. Neerpelt en Overpelt bijvoorbeeld waren stevige bolwerken van het VNV. In die hoek ontstond ook een kleine, fanatieke kern van SS'ers en werden er tamelijk wat Oostfronters gerekruteerd. Ook het verzet had op die plaatsen stevige lokale ankerpunten: de hulp aan geallieerde piloten kwam vroeg op gang in Overpelt, de BNB had een sectorhoofdplaats in Neerpelt... Versterkten beide kampen elkaar? Werkte de manifeste collaboratie de patriottische daadkracht in de hand, of omgekeerd?

Continuïteit ondanks alles

Men mag niet vergeten dat het dagelijkse leven, ondanks alle bezettingsellende, zijn gang bleef gaan. De overgrote meerderheid van de Noord-Limburgse bevolking kwam niet rechtstreeks in contact met de bezetter en had geen uitstaans met de collaboratie of actieve deelname aan het verzet. Deze mensen hadden weliswaar een mening over van alles en nog wat, maar hielden die wijselijk voor zichzelf. Hun voornaamste zorg was behouden wat ze hadden, niet opvallen en de oorlog heelhuids doorkomen. De dagelijkse activiteiten van vrouwen, mannen en kinderen werden weliswaar getekend door de omstandigheden, maar meestal niet fundamenteel beïnvloed. Mensen gingen nog steeds uit werken of bewerkten het land, aten en dronken, vierden feest, werden verliefd, bedreven de liefde, kregen kinderen en gingen dood. Het verenigings- en ontspanningsleven ging voort. Jeugdbewegingen zoals de KAJ en KSA breidden hun werking, die in de loop van de jaren 1930 was opgestart, zelfs uit. Op het platteland behield de geestelijkheid een grote invloed op de massa en kon ze zich zelfs verheugen in een licht toegenomen religieuze praktijk. Er werd nog steeds gesport, toneelgespeeld en film gekeken. Er werd veel gelezen. Er werden geïmproviseerde wielerveden aangelegd. De mensen gingen elkaar opzoeken om te 'buurten' en te 'uchteren'. Ook al smaakte het bier niet meer zoals voor de oorlog en was de tabak schaars, er werd nog steeds op café gegaan. Ondanks de regelmatige schorsing van de klassen door brandstoftekorten of opeisingen, bleven kinderen naar school gaan. Kinderen bleven trouwens kinderen. Dat wil zeggen dat ze zich minder bewust waren van de gevaren die hen en hun ouders omringden. Ze haalden door de omstandigheden niet minder kattenkwaad uit. Ze deelden minder in de stress die de strijd om de dagelijkse noden met zich meebracht, al gingen ze daar natuurlijk wel signalen van op. De vlucht in mei

1940 was voor hen meer een spannende reis dan een moeizame exodus geweest. Bij de burens in de kelder gaan schuilen leken soms wel logeerpartijtjes. Overtrekkende bommenwerpers waren mooie schouwspelen, luchtgevechten gratis filmvoorstellingen en bombardementen vuurwerk. Voor sommigen van hen was de oorlog veeleer een groot avontuur dan een kwalijke inbreuk op hun vrijheid.

1943: het klimaat wordt onveiliger

Het gewone leven werd naarmate de oorlog vorderde wel in toenemende mate doorkruist door een strenger wordende Duitse repressie, een stijgende criminaliteit en de gewelddadige uitpattingen van de strijd tussen het gewapend verzet en de collaboratie. Al deze factoren deden het onveiligheidsgevoel toenemen. De morele autoriteit waarmee de bezetter in 1940 nog rust en orde kon afdwingen, was op het einde van 1942 vervlogen. De oorlog was op een keerpunt gekomen. Op het internationale strijdtoneel werd het duidelijk dat nazi-Duitsland op een nederlaag afstevende. Maar ondanks de aantasting van de Duitse reserves, was het *Reich* nog lang niet uitgeteld en dreef het zijn oorlogsinspanningen op. Vanuit Berlijn kwamen orders om het arbeidspotentieel van België nog meer te gaan benutten. Nadat de verplichte tewerkstelling in Duitsland aanvankelijk op basis van individuele oproepingsbevelen werkte, begon de bezetter vanaf september 1943 met het oproepen van jaarklassen.

Meer nog dan de spanningen tussen de burgerbevolking en de bezetter, nam het conflict tussen het gewapende verzet en de collaboratie sterke uitbreiding. In Limburg kreeg die spanning een extreem gewelddadig karakter. De Gewapende Partizanen beschouwden de uitschakeling van collaborateurs als een deel van de inlandse gewapende strijd, nodig om de duur van de oorlog te verkorten. Nadat collaborateurs al geruime tijd het slachtoffer waren geweest van pesterijen en bedreigingen, begon het communistisch verzet vanaf mei 1943 ook effectief het wapen van de moordaanslag te hanteren. Wat volgde was een golf van terreur, die culmineerde in een erg gewelddadige decembermaand van 1943. De laatste slachtoffers van dat jaar waren de burgemeester en de gemeentesecretaris van Heppen.

Ook het aantal meldingen van diefstallen, roofovervallen en zelfs roofmoorden bleef toenemen. De daders, vaak opererend in bendeform, gingen daarbij steeds driester tewerk. In de Limburgse Kempen vormden vooral de vele afgelegen boerderijen uitgelezen doelwitten, naast uiteraard plaatsen waar veel geld en valse documenten te rapen vallen, zoals gemeentehuizen. De grens tussen zuiver crimineel geweld en politiek geïnspireerde acties was daarbij moeilijk te trekken.

Een vorm van gevaar die in 1943 nog een betrekkelijke nieuwigheid was in België, waren de geallieerde luchtbombardementen. Dat ook bevriende naties dood en vernieling konden zaaien in België, werd pijnlijk duidelijk op 5 april 1943, tijdens het bombardement op Mortsel. In Noord-Limburg zouden de *bomber commands* pas in 1944 een paar keer vernietigend uithalen.

1944: een jaar van uitersten

Het laatste oorlogsjaar heeft in de Limburgse Kempen ongetwijfeld de grootste indruk nagelaten. In 1944 werd minder geklaagd over honger en verplichte rantsoenering, maar des te meer gevreesd voor geweld, repressie en het gevaar van bombardementen. De strijd tussen het communistische verzet enerzijds en de bezetter en de collaboratie anderzijds bereikte in dat jaar een hoogtepunt. Eigenlijk is het correcter om te spreken van meerdere hoogtepunten, te beginnen in januari 1944. Door de komst naar Limburg van 150 Antwerpse *Hilfsgendarmen* en, ongeveer tegelijkertijd, van Gestapoagent Max Günther, werden in een mum van tijd een 80-tal partizanen opgepakt. Omdat wonden likken tijd kost, werd het in de maanden die volgden wat rustiger

in de provincie. Maar in de zomer barstte het geweld weer in alle hevigheid los. In de maanden juni tot augustus 1944 werd massaal terreur gezaaid, en steeg ook het aantal razzia's. De grootste razzia op Limburgs grondgebied vond plaats op 13 augustus in de omgeving van Peer, Meeuwen, Gruitrode en Wijshagen. In totaal namen er zo'n 600 à 700 personen aan deel. Vlaamse SS'ers en leden van de Hasseltse *Sichterheidsdienst*, met in hun kielzog *Zivildahnders* op zoek naar werkweigeraars, kamden die dag de bossen uit, verrichtten huiszoekingen en dreven tientallen mannen bijeen in een weide in Peer. Twee mannen uit Wijshagen bekochten de razzia met de dood.

In 1944 manifesteerde ook de dodelijkheid van het luchtgevaar zich in de Limburgse Kempen. Een eerste waarschuwing kwam er in de nacht van 11 op 12 mei. In een mislukte poging om het Kamp van Beverlo te raken, zaaiden geallieerde bommen vernieling in Beverlo en delen van Beringen en Heppen. In de lentenacht van 27 op 28 mei herschiep een – ditmaal goed gemikt – geallieerd bombardement de legerplaats te Leopoldsburg in een hel. De bommenregen kostte het leven aan enkele honderden Duitse soldaten en eiste in Leopoldsburg en Heppen ook burgerslachtoffers. Het bombardement deed alle naburige dorpen op hun grondvesten daveren. In heel de streek was de boodschap duidelijk: er mocht nu niet meer getalmd worden met het in orde brengen van schuilplaatsen. Wie daar nog geen werk van had gemaakt, sleepte matrassen, kaarsen en andere huisraad naar de kelderverdieping. Buren hielpen elkaar met het inderhaast uitgraven van een *abri* in de tuin. Toch konden schuilorden of veiligheidsprocedures niet altijd baten. Een onverwacht bombardement op de zinkfabriek van Lommel-Werkplaatsen kostte op 5 juli 1944 aan dertien arbeiders het leven. Op vele plaatsen zouden de schuilplaatsen in september echter nog erg goed van pas komen.

Na de landing van de geallieerden in Normandië op 6 juni 1944 leefde de hoop op een spoedige bevrijding van het Belgische grondgebied op. Het verzet zette zich schrap en stond klaar om het sabotageplan, geduldig uitgewerkt in de voorafgaande maanden, ten uitvoer te brengen. Onder meer op het grondgebied van Achel, Hamont, Wijchmaal en Neerpelt stelden kleine sabotageploegjes in de zomermaanden seininstallaties buiten werking of schroefden ze spoorwegrails los, dit alles om te verhinderen dat de Duitse legers versterkingen naar het front konden sturen. De radio-uitzendingen van de BBC, die in het geheim beluisterd werden, brachten nieuws over de krijgskansen van beide partijen. Tijdens de lange zomeravonden was er alle tijd om ze uitgebreid te bespreken en te analyseren. Optimisten namen het daarbij op tegen pessimisten. Voor beide partijen was de bevrijding slechts een kwestie van tijd. De bevrijding van Noord-Limburg zou er tussen 6 en 22 september ook komen, maar niet zonder het voorafgaandelijk leed van angstig verborgen zitten in schuilkelders, bloedvergieten en veel oorlogsschade.

September 1944: een emotionele achtbaan

Vanaf september 1944 volgden de gebeurtenissen, die zouden leiden tot de bevrijding van Noord-Limburg, elkaar in sneltempo op. Eind augustus waren Britse en Amerikaanse legereenheden begonnen met de oversteek van de Seine en de Somme. Eens die klus geklaard (en dat ging erg vlot), stonden de poorten van België wijd open en lonkte de haven van Antwerpen. Vooral op de gemotoriseerde eenheden van het 2de Britse Leger – die een hoofdrol zouden spelen in de bevrijding van Noord-Limburg – stond geen maat. Op 2 september bevonden de troepen van generaal Miles Dempsey zich nog in de buurt van het Franse Douai. In de avond van 3 september rolden de eerste Britse tanks Brussel al binnen. De dag erop volgde de bevrijding van Antwerpen. De opmars van de geallieerden door België leek onstuitbaar. In Noord-Limburg meenden sommigen op 4 september dat ze het geraas van de geallieerde tanks al in de verte konden horen. Voortaan rekende men bij het aftellen niet meer in dagen, maar in uren.

De stijgende koortsachtigheid leidde tot dolle taferelen en op sommige plaatsen tot levensgevaarlijke overmoedigheid. In Wijchmaal plunderden bewoners een stilstaande Duitse goederentrein. Maar de meeste spullen waren waardeloos en bovendien werden de plundersaars snel uiteengedreven door schoten vanuit een

passerende Duitse trein die troepen vervoerde. In Peer sloegen de mensen aan het plunderen op de plaats waar de Duitsers een barakkenkamp en een radarpost hadden achtergelaten. In Achel moest een verlaten varkensfokkerij eraan geloven, in Hamont een textielopslagplaats. De vreugde die in Leopoldsburg gepaard ging met de vrijlating van de politieke gevangenen uit het Kamp van Beverlo, kreeg een domper toen op 6 september enkele terugtrekkende SS'ers een bloedbad aanrichtten.

De hoop op een spoedige bevrijding werd in de hoofden van velen een zekerheid door de haveloze aanblik van terugtrekkende Duitse troepen. Die leken in het niets op de gedisciplineerde, sportieve en optimistische mannen die in mei 1940 al zingend door de Limburgse Kempen waren getrokken. In de nazomer van 1944 zagen ze er miserabel uit, onverzorgd, opgejaagd, angstig en moe. Ze dwongen geen respect af, maar medelijden. Het laatste restje gezag dat ze nog hadden, wendden ze aan om slaapplaatsen, eten, fietsen, paarden en karren op te eisen. Alleen de meest fanatieke SS-soldaat waagde het nog om de burgers te waarschuwen met een krampachtig 'Wir kommen zurück!'. Maar wie geloofde zoiets nog?

Maar de bevrijding van Noord-Limburg liet op zich wachten. Op 4 september zagen de Britten zich genoodzaakt een rustpauze van een drietal dagen in te lassen. De uitbouw van de bevoorradingslijnen had tijdens de geallieerde triomftocht door België immers geen gelijke tred gehouden met de snelheid van de oprukkende fronteenheden. Er dreigde benzinetekort. Dit oponthoud had pijnlijke gevolgen voor de Limburgse Kempen. Want net op hetzelfde moment begonnen de Duitsers zich te hergroeperen achter het Albertkanaal. De nieuwe, geïmproviseerde verdedigingslinie werd bemand door vers aangevoerde troepen. Die waren weliswaar niet bijster goed bewapend, maar legden wel een grote strijd lust aan de dag. Hun vastberadenheid om de geallieerde opmars te stuiten leidde onder meer tot hevige gevechten in Helchteren en Hechtel (6-12 september). Dat de Duitsers opnieuw actief in de verdediging gingen, was ook slecht nieuws voor de Limburgse verzetslui, die nu langer dan verwacht achter de linies moesten opereren, en dat met een erg geringe bewapening. Voor de sectoren Leopoldsburg en Neerpelt van de Belgische Nationale Beweging (Geheim Leger) waren de gevolgen echter niet dramatisch.

Toen op 10 september in Lommel een brug ongeschonden in handen was gevallen van de Britten, trokken de Duitsers zich terug achter het kanaal Bocholt-Herentals en de Zuid-Willemsvaart. In Hechtel staakten ze de strijd op 12 september. Maar ook vanuit hun nieuwe defensieve positie legden de Duitsers nog een grote verbetering aan de dag. Het gevolg was dat de woonkernen langs de kanalen enkele dagen in een soort niemandsland kwamen te liggen. De bevrijders stonden voor de deur, maar hielden zich voorlopig enkel met verkenningen en de voorbereiding van de grootschalige operatie Market-Garden bezig (die op 17 september van start ging). Intussen lagen de Duitsers achter het kanaal op de loer. Tussen 13 en 22 september joeg het gevaar van overvliegende projectielen de inwoners van Neerpelt, Sint-Huibrechts-Lille, Achel, Hamont, Bocholt, Kaulille en Bree de stuipen op het lijf. Vanuit die plaatsen kwamen nieuwe vluchtelingenstromen op gang.

Noord-Limburg na de Bevrijding

De geallieerde overmacht haalde het uiteindelijk van de Duitse pogingen om achter de Kempische kanalen stand te houden. Nadat op 22 september in de buurt van Kaulille de laatste Duitse weerstandsnesten waren opgerold, was Noord-Limburg volledig bevrijd. Voor de bevolking was de tijd aangebroken om opgelucht adem te halen, hun schuilkelders te verlaten en feest te vieren. De ondergedoken 'bosrussen' liepen vrij op straat rond. De bevrijders oogstten met hun indrukwekkend materieel, hun vrijgevigheid en hun losse, gemoedelijke omgangsvormen enorme bewondering. De bevrijde bevolking uitte haar dankbaarheid door de huizen open te stellen en de bevrijders tomaten, fruit en eieren toe te stoppen. Geallieerde gesneuvelden werden met de grootste militaire eer en onder massale belangstelling ten grave gedragen. Iedereen wilde met de bevrijders op de foto staan. De Belgische mannen moesten de duimen leggen bij zoveel concurrentie; de aandacht van de vrouwen ging nu even uit naar de Engelssprekende nieuwkomers.

Mensen die tijdens de bezetting al te duidelijk de zijde van de bezetter hadden gekozen, werden – als ze niet gevlucht waren – uit hun huizen gejaagd en publiekelijk bespot. Meisjes die met Duitsers gefliert hadden of ervan verdacht werden, werden kaalgeschoren en bekogeld met aarde en vuil. Het verzet, dat tot in oktober bewapend bleef, speelde daarin een belangrijke rol. De ordediensten schitterden vaak door afwezigheid, en waren op dat moment trouwens ernstig onderbewapend. Oorlogsburgemeesters en andere collaborateurs werden opgesloten in scholen, kloosters en later geïnterneerd. Vooroorlogse burgemeesters, vaak erg oud en niet per se behept met de ambitie om terug te besturen, werden terug in de sjerp gehesen.

De onmiddellijke bevrijdingsroes mocht dan wel vrij snel gaan liggen, voor een normalisering van het dagelijkse leven was het nog veel te vroeg. Er diende puin geruimd te worden. Vele woningen en publieke gebouwen waren totaal onbewoonbaar of onbruikbaar door de hevige bevrijdingsgevechten en beschietingen. De bruggen over het kanaal Bocholt-Herentals waren (alweer) de lucht ingevlogen, wat voor problemen zorgde voor landbouwers, schoolkinderen en geliefden. De elektriciteitsvoorziening was gebrekkig, de telefoonverbindingen lagen in panne en de post werd niet bedeed. De bezorgdheid over het lot van weggevoerde mannen en vrouwen bleef groot. En bovenal: de geallieerden bleven nog wel even in het land. Ze stockeerden munitie langs de wegen en kanalen, rekruteerden lokale arbeiders en deden de Belgen kennismaken met een nieuwe, Angelsaksische *way of life*. Na jaren van schaarste leek de materiële en technologische overdaad onwezenlijk. Het gevaar was echter nog niet helemaal geweken. Het oorlogstuig dat her en der rondslingerde veroorzaakte ongevallen, en ook met het drukke militaire verkeer was het uitkijken geblazen. Zes dagen na de bevrijding van Achel, werd de zesjarige Theo Peeters aangereden door een Engels motorvoertuig. Hij overleed nog dezelfde dag in een ziekenhuis in Genk. Sporadisch kwam er nog een Duits vliegtuig overgevlagen dat bommen dropte. Ook de ‘vliegende bommen’ zorgden voor een blijvende dreiging. Groot was ook de schrik toen de aanwezige Engelse troepen in december in de grootste staat van paraatheid werden gebracht naar aanleiding van het Von Rundstedt-offensief in de Ardennen. Maar in januari 1945 was ook dat gevaar geweken.

Continuïteit en verandering

In het voorjaar van 1945 verlieten de nog resterende geallieerde eenheden één voor één hun tijdelijke kwartierplaatsen in Noord-Limburg. De Spitfire-verkenningsvliegtuigen van de Royal Canadian Air Force, die in maart 1945 in Kleine-Brogel waren neergestreken, zochten in april alweer andere oorden op. Net als in september 1944, toen de Duitsers de aftocht bliezen, haalden velen opgelucht adem. Schooldirecties konden eindelijk terug over al hun klaslokalen beschikken. Ouders hadden minder te vrezen voor de veiligheid van hun kinderen en de zedelijke reinheid van hun dochters. Maar betekende het definitieve vertrek van de bevrijders ook de terugkeer van het ‘gewone’ of ‘normale’ leven van voor de oorlog? Kon er in 1945 zomaar worden aangeknoopt met het uiteinde van een touw dat in mei 1940 brutaal was doorgeknipt? Dat is moeilijk te zeggen. Veeleer dan objectieve realiteiten zijn continuïteit en verandering subjectieve ervaringen. Of iemand het oorlogseinde beschouwde als het begin van een nieuwe werkelijkheid of als een voortzetting van zijn leven van voor of tijdens de oorlog, was afhankelijk van vele factoren: leeftijd, beroepsactiviteiten, sociale positie en – bovenal – de wijze waarop hij of zij de bezetting was doorgekomen.

In vele opzichten bracht het jaar 1945 inderdaad een terugkeer van het verleden. Vrijheid, onafhankelijkheid en democratie, waarden die tijdens de oorlog sterk aan betekenis hadden gewonnen, werden terug realiteit. Het verstikkende sociale keurslijf dat de oorlogssituatie aan iedere Belgische burger had opgelegd, werd afgeworpen. Men moest niet langer opletten met wat men zei, tegen wie men het zei en hoe men het zei. Mensen konden terug in alle vrijheid naar de radio luisteren. Engelse nieuwsberichten en jazzmuziek waren geen taboe mee. Wie dat wou, kon terug tot in de late uurtjes uit feesten gaan. Het stond iedereen vrij om te lezen wat hij wilde. Mannen die tijdens de oorlog noodgedwongen in de steenkoolmijnen waren gaan werken,

konden weer dromen van werk dat ze graag deden. Ook op politiek vlak was de continuïteit met de vooroorlogse situatie erg groot. Na de oorlog kregen de meeste Noord-Limburgse gemeenten hun oude bestuur terug.

Maar de wereld was ook een andere plek geworden. De materiële overvloed van de bevrijders had doen verlangen naar meer. Na een pijnlijke maar al bij al snelle wederopbouw van het land maakten de meeste Belgen in de jaren 1950 en 1960 ook effectief kennis met een consumptiemodel waarvan ze in 1944 en 1945 al enkele glimpen hadden opgevangen. Voor hen die dierbaren verloren hadden, zou het leven nooit meer hetzelfde zijn. Vele families moesten een plek geven aan het verlies van zonen, dochters, vaders en moeders: een proces dat jaren zou duren. In de publieke ruimte werden de wonden geheeld door de toevoeging van nieuwe namen aan de oorlogsmonumenten van de Grote Oorlog. Het verlies van dorpsgenoten werd op die manier ingepast in een vertrouwde, patriottische herdenkingscultuur, die vooral in de vorm van 11 novembervieringen gestalte kreeg. Er kwamen ook nieuwe herdenkingsplaatsen tot stand, zoals het Monument voor de Weerstand in het Gemeentebos in Hechtel en de Treurgracht in Leopoldsburg. Nieuwe straatnamen werden ingewijd om de herinnering aan de oorlogsslachtoffers levend te houden. Erg pijnlijk waren de breuken die de oorlog had doen ontstaan in het maatschappelijke weefsel van lokale gemeenschappen. 'Wit' en 'zwart' bleven op vele plaatsen in Noord-Limburg, en dat tot op de dag van vandaag, tegenover elkaar staan. Weliswaar niet zo manifest als in mei 1945, toen de repatriëring van gedeporteerden en politieke gevangenen uit Duitsland een tweede golf van agressie ten aanzien van voormalige Duitsgezinden had veroorzaakt, maar toch. Die breuken kregen geen gestalte. Ze kristalliseerden in een stilzwijgen.

Tijdslijn Noord-Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog

27 september 1938: naar aanleiding van hoogoplopende spanningen tussen Duitsland en Tsjecho-Slovakije wordt het Belgisch leger op versterkte vredesvoet geplaatst. Op 2 oktober mag iedereen echter weer naar huis.

26 augustus 1939: Fase A van het Belgische mobilisatieplan treedt in werking.

1 september 1939: Nazi-Duitsland valt Polen binnen.

3 september 1939: Engeland en Duitsland verklaren Duitsland de oorlog.

10 mei 1940: begin van de Duitse inval in België. In Noord-Limburg vliegen 's ochtends vroeg de bruggen over het Kempisch Kanaal en de Zuid-Willemsvaart de lucht in. De algemene mobilisatie wordt afgekondigd, een stroom van vluchtelingen komt op gang.

11 en 12 mei 1940: de eerste Duitse soldaten vertonen zich op Noord-Limburgs grondgebied.

28 mei 1940: capitulatie van het Belgisch leger

Augustus 1940: de meeste opgeroepen jongens (16-35 jaar) die in Zuid-Frankrijk terecht waren gekomen, komen terug thuis.

17 augustus 1940: VNV'er Gerard Romsée wordt gouverneur ad interim van Limburg, in vervanging van de ontslagen Hubert Verwilghen.

21 december 1940: het eerste treintransport van uitgewezen Joden uit Antwerpen arriveert in Limburg. In maart 1941 begint de stelselmatige terugkeer.

1941: in heel het bisdom Luik wordt het jaar 1941 uitgeroepen tot een Mariajaar.

7 maart 1941: uitvaardiging door de bezetter van de 'ouderdomsverordening'. Draggers van openbare functies moeten die neerleggen als ze 60 jaar oud geworden zijn.

11 april 1941: opschorting van de werking van de Belgische gemeenteraden

28 april 1941: Jef Lysens wordt gouverneur van Limburg. Romsée wordt secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken en Volksgezondheid.

1 mei 1941: het eerste nummer van het VNV-weekblad *De Toekomst* verschijnt.

2-3 juni 1941: crash van een Hampden-bommenwerper in Linde-Peer, vermoedelijk de eerste op Noord-Limburgs grondgebied

22 juni 1941: begin van de Duitse inval in de Sovjet-Unie

6 oktober 1942: de verplichte tewerkstelling in Duitsland wordt ingevoerd.

27 mei 1943: de dodelijke aanslag op Jozef Zwerts uit Diepenbeek markeert het begin van de eerste golf moordaanslagen op collaborateurs in Limburg.

10 juli 1943: geallieerde landing in Sicilië

3 september 1943: in Kaulille ontstaan schermutselingen naar aanleiding van het weghalen van de kerkklokken.

11 november 1943: de sabotage van een *Wehrmacht*-trein met personen- en goederenwagons op de lijn van Neerpelt naar Achel, een actie van de Gewapende Partizanen, is vermoedelijk de eerste sabotage in Noord-Limburg.

30 december 1943: moordaanslag op Jozef Nuyts, oorlogsburgemeester van Heppen, en op diens secretaris

Januari 1944: in heel Limburg worden tientallen gewapende partizanen opgepakt.

5 februari 1944: moordaanslag op Bernard Simons, directeur van de melkerij te Sint-Huibrechts-Lille

11 april 1944: executie van 24 Limburgse partizanen in Breendonk

12 mei 1944: bombardement op Beverlo, Beringen-Mijn en Heppen

28 mei 1944: bombardement op het Kamp van Beverlo (Leopoldsburg)

6 juni 1944: geallieerde landing in Normandië

8-9 juni 1944: sabotage van de spoorwegbrug te Balen-Wezel, onder leiding van verzetsleider Mathieu Vanderfeesten uit Neerpelt

30 juni 1944: het hoofdkwartier van het Geheim Leger in Zelem wordt omsingeld en aangevallen door de Duitsers.

1 juli 1944: Marcel Royers, leider van de sector Neerpelt van de Belgische Nationale Beweging, wordt gearresteerd en gedeporteerd.

6 juli 1944: bombardement op de Lommelse zinkfabriek

13 augustus 1944: grootschalige razzia in de streek rond Peer, Meeuwen, Gruitrode en Wijshagen

3 september 1944: bevrijding van Brussel

4 september 1944: de Engelse opmars valt stil. Een noodlottige dag voor de zone ten noorden van het Albertkanaal

5-6 september 1944: Operatie Caliban, waarbij 25 Belgische para's betrokken zijn, gaat van start tussen Meeuwen en Peer

6 september 1944: fusillade van een dertigtal pas bevrijde politieke gevangenen in Leopoldsburg, met 22 dodelijke slachtoffers tot gevolg

7-12 september 1944: slag om Hechtel

10 september 1944: verovering van Brug 9 te Lommel-Barrier

17 september: begin van operatie Market Garden

22 september 1944: bevrijding van Kaulille. Heel Noord-Limburg is bevrijd.

16 december 1944: een onverwachts Duits offensief in de Ardennen doet in het reeds bevrijde België de paniek weer opblazen. Tussen Kerst en Nieuwjaar valt *'the battle of the bulge'* in een beslissende plooi. De Duitse poging om de noordelijke geallieerde eenheden te vernietigen, is verijdeld.

maart 1945: het vliegveld van Kleine-Brogel wordt operationeel

8 mei 1945: einde van de Tweede Wereldoorlog in Europa

11 mei 1945: Marcel Royers, een naar Buchenwald gedeporteerde BNB-verzetsleider uit Neerpelt, wordt feestelijk verwelkomd in zijn geboortedorp

11 juni 1945: de Neerpeltse collaborateurs Leon Melsen en Herman Heylbroeck worden in Hasselt terechtgesteld

28 maart 1946: executie van Theo Brouns, voormalig kabinetschef van de Limburgse gouverneurs Romsée en Lysens

13 april 1946: Lode Sleurs, een veroordeelde collaborateur uit Overpelt, wordt geëxecuteerd in Hasselt

6 juni 1946: de voormalige oorlogsburgemeester van Neerpelt, Henri Vermeulen, wordt in onduidelijke omstandigheden neergeschoten in het interneringskamp Beverlo te Leopoldburg

31 december 1949: het Interneringscentrum Beverlo wordt opgeheven

6 september 1959: plechtige inwijding van de Duitse militaire begraafplaats in Lommel

Lemma's

Achttiendaagse veldtocht

Tussen 10 en 28 mei 1940, op amper achttien dagen tijd veroverde het Duitse leger België. Deze periode, van de inval op 10 mei tot de capitulatie van koning Leopold III, wordt dan ook de Achttiendaagse veldtocht genoemd.

In Noord-Limburg fungeerden de Kempense grenskanalen in de Belgische verdedigingsstrategie als een vooruitgeschoven stelling. De bruggen over het Maas-Scheldekanaal en de Zuid-Willemsvaart werden in de ochtend van 10 mei door het Belgisch leger opgeblazen. De verdediging bestond voorts ook uit bunkers en een aantal wegversperringen. Het verbindingskanaal Maas-Schelde werd op 10 mei tussen Mol en Kaulille bewaakt door het 1ste Regiment Carabiniers-Wielrijders, met commandopost in Hechtel. Tussen Kaulille en Neeroeteren was het 2de Regiment Gidsen gelegerd, met commandopost in Gruitrode.

Voor de Limburgse Kempen duurde de veldtocht slechts één dag. Er werd niet hard gevochten, er vielen weinig slachtoffers en de materiële schade bleef beperkt. Wel werd op 10 mei, rond 7u30 in de ochtend, het Kamp van Beverlo gebombardeerd. Op 11 mei staken de Duitsers de kanalen over via geïmproviseerde bruggen of in rubberbootjes. De eerste kennismaking met de Duitsers -op de meeste plaatsen in Noord-Limburg op 12 mei- verliep opvallend kalm. De *Wehrmacht*soldaten die men te zien kreeg, waren niet de woeste Uhlanen of 'pinhelmen' waaraan men zich had verwacht, maar veeleer sportieve gentlemen, die zich over het algemeen correct gedroegen.

Meer weten:

- Brouwers, A. "De Tweede Wereldoorlog. 10 mei 1940". Het Liller Heem. 9(1991)2, 73-77.
- Coelmont, D. "9 en 10 mei in het Kamp van Beverlo". Kamp van Beverlo. 8(1980)1, 16-18.
- Moesen, J. "Het begin van de oorlog '40-'45". Het Èzendröpke. 12(1993)23, 28-32.
- Pellens, P. "Lille in oorlog. De Meidagen in 1940". Het Liller Heem. 1(1983)2, 32-36.
- Taghon, P. Mei 40: de achttiendaagse veldtocht in België. Tielt, 1989, pp. 29-31.
- Vanbussel, H. "Mijn verhaal deel 1". De Klaveren Heer. 6(1997)1, 33-41.
- Verheyen, J. "De achttiendaagse veldtocht". Te Lomelle op die campine. 14(1988)1-2, 21-30.
- Wouters, R. "60 jaar geleden barstte hier de oorlog los". De Heikapper. 19(2000)2, 20-23.

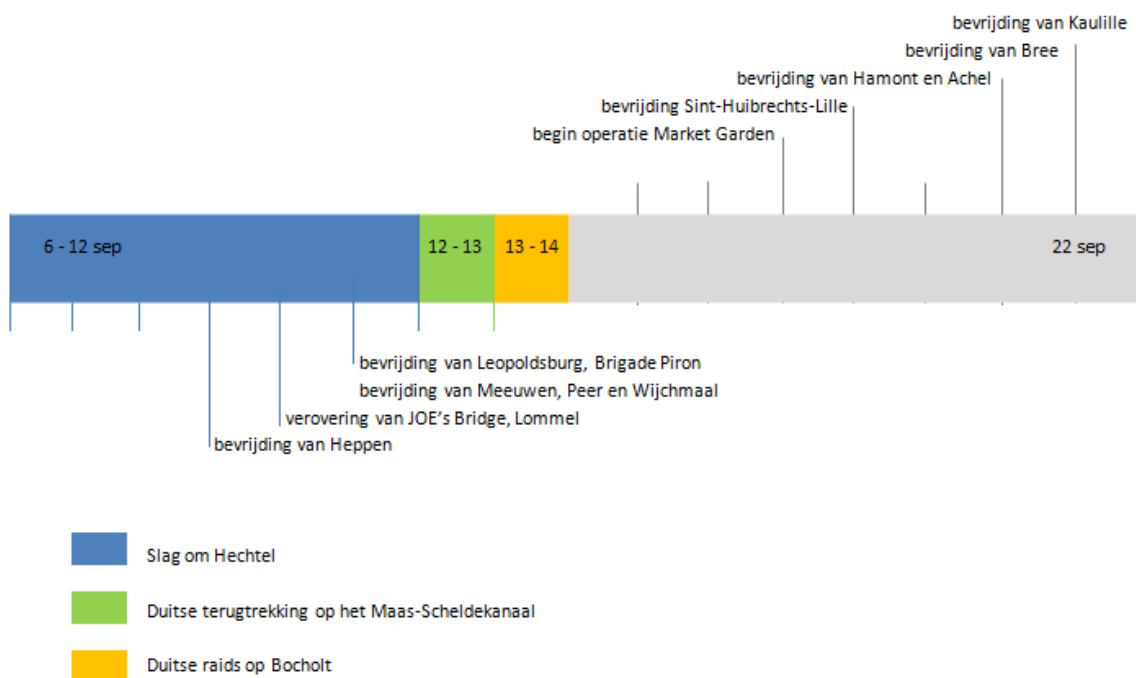
Bevrijding van Noord-Limburg

De bevrijding van Noord-Limburg begon op 6 september 1944 met de eerste Britse pogingen om Hechtel te veroveren en eindigde op 22 september 1944 met de bevrijding van Kaulille.

Op sommige plaatsen ging de bevrijding gepaard met hevige gevechten. De razendsnelle opmars van de Engelsen viel stil en de Duitse troepen hergroepeerden achter het Albertkanaal en later het Kempisch Kanaal en de Zuid-Willemsvaart. Tussen 6 en 12 september vormde Hechtel het decor van één van de hevigste bevrijdingsgevechten op Belgisch grondgebied. De strijd tussen Engelse eenheden van de Guards Armoured Division, voornamelijk Welsh Guards, en Duitse elitetroepen, de parachutisteneenheden of *Fallschirmjäger*, moet worden gesitueerd in het geallieerde plan (Market Garden) om een doorbraak te forceren richting Nederland en het Duitse bevel om kost wat kost stand te houden aan het Albertkanaal.

De slag kostte het leven aan meer dan 130 Duitse en ongeveer 62 Engelse soldaten. Er kwamen ook 36 burgers om het leven. De meeste daarvan werden om onduidelijke redenen geëxecuteerd. Tijdens de slag werden 121 huizen volledig verwoest, waarvan de meesten door brand.

De bevrijding van Noord-Limburg gebeurde quasi volledig door Britse legereenheden, die deel uitmaakten van het Tweede Britse Leger onder bevel van generaal Miles Dempsey.

Meer weten:

- Bours, G. Limburg, Mei 1940 - September 1944. De bevrijding. Genk, 2002.
- Bussels, J. De slag om Hechtel: bevrijdingsgevechten 6-12 september 1944. Hechtel, 1972.
- Israël, J. De Brug tot Market Garden; Met de bevrijding van Lommel, Overpelt, Neerpelt en Valkenswaard. Lommel, 1992.
- Ruttens, M. De bevrijding van Noord-Limburg: september 1944. Achel, 1988.
- Taghon, P. *België 44: de bevrijding*. Tiel, 1993.
- Wuyts, G. Herfststorm over Hechtel, 6-12 september 1944. S.I., 2004.

Bombardementen

Het begin van de Tweede Wereldoorlog in België ging gepaard met Duitse bombardementen op militaire infrastructuur en belangrijke verkeersknooppunten. In Noord-Limburg bevonden zich echter weinig strategische doelwitten. Wel werd op 10 mei 1940 het Kamp van Beverlo gebombardeerd. Dit kostte het leven aan 22 Belgische militairen.

De meeste bommen op België vielen echter uit geallieerde vliegtuigen. Deze bombardementen op West-Europese doelwitten hadden tot doel de Duitse militaire productie en logistiek te verstoren en te verhinderen dat (extra) troepen en materiaal naar het front werden gestuurd. In Kaulille maakte een verdwaalde bom op 1 oktober 1940 vier dodelijke slachtoffers in de familie Croonen. In december 1942 loste een RAF-toestel haar lading boven Sint-Huibrechts-Lille, met enkel stoffelijke schade tot gevolg. In de nacht van 11 op 12 mei 1944 was het Kamp van Beverlo het doelwit. De plaatsen Beverlo, Beringen en Heppen werden echter getroffen. In de nacht van 27 op 28 mei volgde een tweede poging, deze keer met succes. Officiële lijsten hielden het op ongeveer 300 slachtoffers. In Leopoldsburg zelf werden tientallen huizen vernield en vielen negentien burgerslachtoffers. Op 5 juli werd ten slotte de zinkfabriek van Lommel-Werkplaatsen getroffen door een onverwachts bombardement, dat aan dertien mensen het leven kostte.

Na de Bevrijding was het gevaar uit de lucht nog niet geweken. Duitse vliegtuigen doorkruisten nog sporadisch het Belgische luchtruim. Op 30 oktober 1944 viel in Kaulille een bom op het huis van de familie Keppens-Loos, waarbij de inwonende dienstknecht om het leven kwam. Op 17 december richtten bommen in Hamont schade aan in de Hoogstraat en de Bosstraat. Iets gelijkaardigs gebeurde in Overpelt op 22 januari 1945. Tijdens de laatste twee oorlogsjaren zaaiden ook de beruchte Duitse 'vliegende bommen' V1 en V2 vernieling. In Neerpelt stortte op 15 december 1944 een V1-raket neer in de wijk Broeseind-Zonhoek, gelukkig zonder gevolgen. En op 8 maart 1945 had Eksel het ongeluk er twee te mogen 'ontvangen'.

Meer weten:

- Bilsen, A. "Het Broeseind en de zomer van '44". *Het Gengske*. 7(1994)4, 25-28.
- Janssens, A. "1944-1945: De vliegende dood". *Lei en griffel*. 3(1995)1, 32-33.
- Loncke, P. Bomber command for our freedom and yours – Leopoldsburg, 12 & 28 mei 1944. Lommel, 1989.
- Vander Sanden, T. "Het bombardement van 1 oktober 1940". *De Klaveren Heer*. 1(1992)juni, 17-29.
- Vermeulen, J. "De bombardementen op Beverlo en op Leopoldsburg, mei 1940". *Bourg*. 15(2002)4, 28-30.

Brigade Piron

Bijnaam van de Belgium First Brigade of de Belgische 1^e Infanteriebrigade die tijdens de Tweede Wereldoorlog in het Verenigd Koninkrijk werd opgericht en vanaf 7 augustus 1944 meestreed met de geallieerden bij de bevrijding van West-Europa. Vernoemd naar bevelhebber Jean-Baptiste Piron.

In de nasleep van de Duitse opmars, slaagden enkele honderden Belgische soldaten er in om Groot-Brittannië te bereiken. Geleidelijk kregen de 'Belgische Strijdkrachten in Groot-Brittannië' echter een vastere bevelstructuur, ontvingen ze materiaal en werden de gelederen aangevuld met nieuwe rekruten (vluchtelingen, dienstplichtige Belgen uit de VS,...). De landstrijdkrachten waren eind 1940 een goede 800 man sterk, de grootte van een bataljon. In 1941 werden ze officieel ter beschikking gesteld van de geallieerden en uitgerust met artillerie- en gepantserde eenheden. Eind 1942 kwam Jean-Baptiste Piron aan het hoofd van de landstrijdkrachten.

De First Belgian Brigade bestond aan de vooravond van haar ontschepping in Normandië op 8 augustus 1944 uit drie afzonderlijke gemotoriseerde compagnieën, ondersteund door onder meer een artilleriebatterij en een eskadron pantserwagens. Na deelname aan de strijd in Normandië en Noord-Frankrijk, stak de brigade op 3 september de grens over, om op 4 september Brussel te bereiken. Onder Engels bevel speelden de Belgische strijdkrachten een rol in de bevrijding van Limburg, zoals de streek rond en ten noorden van Leopoldsburg (Heppen, Oostham, delen van Lommel).

Op 17 september nam de artilleriebatterij deel aan de voorbereiding van operatie Market Garden. Op 20 september verliet de brigade Leopoldsburg om zuiveringsopdrachten uit te voeren langs beide oevers van de Zuid-Willemsvaart. Op 21 september maakten ze deel uit van de bevrijding van Bree. Alvorens op te rukken richting Nederland, situeerden hun tijdelijke kampplaatsen zich in de omgeving van Bree, Peer en Meeuwen.

Meer weten:

- Decat, F. De Belgen in Engeland 40/45. De Belgische strijdkrachten in Groot-Brittannië tijdens WO II. Tielt, 2007.
- Geunes, J. "De Brigade Piron – deel 1". *De Priezendoor*. 2(2004)juni, 14-18.
- Geunes, J. "De Brigade Piron – deel 2". *De Priezendoor*. 2(2004)december, 9-18.
- Louche, M. De bevrijding van Heppen en Leopoldsburg (8-12 september 1944). Leopoldsburg, 2010.
- Weber, G. De vergeten mannen van de Brigade Piron. S.I., 1982.

Monument Belgische Brigade Piron. Antwerpsesteenweg 171, 3970 Leopoldsburg.

CRAB's

Na de Duitse inval in België kregen alle mannen tussen 16 en 35 jaar die hun legerdienst nog niet hadden vervuld, van de regering het bevel om zo spoedig mogelijk westwaarts te vluchten. Deze jongemannen vormden de zogenaamde rekruteringsreserve en zouden in Oost- of West-Vlaanderen worden opgeleid tot soldaat en -indien nodig- in de strijd worden geworpen. De bestemming voor de Noord-Limburgse jongens was Ertvelde of Eeklo. Beladen met wat kledij, een deken en mondivoorraad voor twee dagen, gingen de meeste op pad: per fiets, met de trein of al liftend.

Van soldaat worden kwam uiteindelijk weinig in huis. Door de razendsnelle Duitse opmars en de slechts achttiendaagse veldtocht moesten de centra in Ertvelde en Eeklo al snel worden ontruimd. Ieper en Roeselare waren de nieuwe bestemmingen. Anderen trokken naar de kust, in de hoop Engeland per boot te kunnen bereiken. Toen ook de West-Vlaamse centra onder Duitse voet dreigden gelopen te worden, werd de rekruteringsreserve naar Rouen en later Zuid-Frankrijk gestuurd. Duizenden jongemannen werden echter de pas afgesneden door de Duitsers en keerden druppelsgewijs naar huis terug.

Zij die de Duitsers voor konden blijven, belanden voor twee à drie maanden in het zuiden. Wie pech had, kwam in het beruchte kamp van Agde terecht, waar de hygiëne ernstig te wensen overliet. Dit overkwam bijvoorbeeld een groep uit Lommel en enkele Hamontenaren, terwijl anderen meer geluk hadden. Kerkelijke overheden waren ernstig verontrust door de rapporten over "drankgebruik, prostitutie en propaganda van links gedachtengoed". De heimwee en bezorgdheid over de thuissituatie, verveling en honger zorgden toch voor enige opluchting bij de terugkeer naar huis in de loop van augustus 1940. Deze jongens kregen later de naam CRAB's, naar *Centre de Recrutement de l'Armée Belge*.

Meer weten:

- Du Ry, J-P. *Allons enfants de la Belgique: les 16-35 ans, mai-août 1940*. Brussel, 1995.
- Vandeweyer, L. "De rekruteringsreserve van het Belgisch leger in 1940. Een politiek en militair-strategisch probleem". *Cahiers-Bijdragen*. (1994)16, 81-115.
- De Noord-Limburgse heemkundige literatuur bevat zeer veel getuigenissen van voormalige CRAB's ([zie Bibliografie](#)). Een zeer aangrijpend reisverslag is dat van Jef Haesen uit Heppen: Haesen, J. "Het gebeurde vijftig jaar geleden". *Den Turftrapper*. (1990)2, 28-34; *Den Turftrapper*. (1990)3, 22-28; *Den Turftrapper*. (1991)1, 19-30.

Criminaliteit

De provincie Limburg had vanaf 1943 erg te lijden onder politiek geïnspireerd geweld. Daarnaast nam in de loop van de bezetting echter ook de 'gewone' criminaliteit toe. De golf van diefstallen, aanrandingen en -al dan niet gewapende- overvallen kende een hoge vlucht. In juni 1943 moest landbouwer Smeets uit Bocholt 's nachts enkele dieven uit zijn huis verdrijven, ondanks de alarmbel die hij had laten installeren. In 1944, met een triest hoogtepunt in de maand juli, beleefden bandieten pas echt gouden tijden. In de nacht van 13 op 14 februari werd de Peerse boer Tiesters overvallen, wellicht door ontsnapte Russische krijgsgevangenen. In het voorjaar opereerde in de omgeving van Bocholt een bende van vijftien man sterk, die onder meer de hoeve van Schroë leegplunderde.

De precieze redenen waarom de criminaliteit in de oorlogsjaren zo welig tierde in Limburg, zijn nog niet gekend. Wat wel vaststaat is dat de bezetting dit in de hand werkte. Gezinnen raakten ontwricht, de verplichte tewerkstelling joeg veel jonge mannen in de illegaliteit, de voedselschaarste,... Bovendien verlaagde de aanwezigheid van een repressieve bezetter de drempel om zelf tot geweld over te gaan. Het machtsvacuüm vlak na de Bevrijding liet toe dat dergelijke acties ook na september 1944 nog een tijd doorgingen.

De bendes die in Limburg actief waren, telden gemiddeld tussen de 20 en de 40 leden. Doorgaans waren het losse groepen die sporadisch samenwerkten, met variërende leiders. Ze hielden zich vooral bezig met diefstallen (kledij, veldvruchten, hout, vee...) en gewapende roofovervallen, waarbij het vooral om geld draaide. In hun activiteiten was een toenemende gewelddadigheid merkbaar. De grens tussen verzet en politiek geweld enerzijds en zuiver crimineel geweld anderzijds, was moeilijk te trekken. Sommige acties werden in naam van het verzet gepleegd of als onderlinge afrekeningen waardoor voor de publieke opinie de grens tussen verzet en criminaliteit niet goed zichtbaar was.

Meer weten:

- Beckers, J. *Criminologische studie van 6 grote Limburgse bendes in oorlogstijd*. Leuven, 1950 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven).
- Bouveroux, J. *Terreur in oorlogstijd: het Limburgse drama*. Antwerpen, 1984.

Duitse aanwezigheid

In de ogen van de Duitse bezetter was Noord-Limburg een regio van beperkt strategisch belang. Het gebied kende geen grote stedelijke agglomeraties, een kleine industriële activiteit en een gering aantal belangrijke verkeersknooppunten. Los van korte periode van intensieve inkwartiering in 1940 en 1940, was de permanente Duitse aanwezigheid er al bij al gering. Eksel bijvoorbeeld werd 'onbezet gebied' genoemd, omdat de Duitsers er zich haast nooit vertoonden. Maar er waren uitzonderingen, waarbij de inplanting van kazernes, observatieposten, munitieopslagplaatsen zorgde voor een concentratie aan Duitse manschappen.

Het Kamp van Beverlo, door de Duitsers *Trupennübungsplatz Beverloo* genoemd, deed zo dienst als pleisterplaats voor onder meer de *Kriegsmarine* en de SS. Leden van de *Feldgendarmarie* en administratief personeel verbleven er eveneens. Leopoldsburg was trouwens de enige plaats in Noord-Limburg waar een *Ortskommandantur* gevestigd was. In Kaulille bezetten de Duitsers de kazerne van de Belgische grenswielrijders en in Hechtel bevond zich vanaf juli 1940 een luisterpost voor vijandelijk luchtverkeer. Ook in Bocholt, Meeuwen en Overpelt bevonden zich soortgelijke observatieposten. In Neerpelt was lange tijd een Duitse telefooncentrale gevestigd.

De nabijheid van de Belgisch-Nederlandse grens, de bruggen over de Kempische kanalen en enkele treinstations waren eveneens van belang. De Belgisch-Nederlandse grens werd in Achel, Hamont en Lommel bewaakt door Duitse infanteristen. Langs de bruggen over de Kempische kanalen werden wachtposten uitgezet, vaak ondersteund door collaborerende Belgische milities. Ook de voornamelijk op goederen- en militaire transporten gerichte 'IJzeren Rijn', met haltes in Lommel, Overpelt, Neerpelt, Sint-Huibrechts-Lille en Hamont, werd bewaakt. Hetzelfde gold voor de lijn Hasselt-Wijchmaal-Neerpelt-Achel. Naarmate de sabotageacties uitbreiding namen, werd de bewaking opgeschroefd.

Daarnaast bracht de Duitse aanwezigheid ook andere problemen met zich mee. Met de regelmaat van de klok werden allerlei zaken opgeëist: arbeidskrachten, lokalen en gebouwen voor inkwartiering en materiële goederen. Niet allen had men regelmatig behoefte aan logeerplaatsen, de Duitse aandacht ging ook uit naar borden, tafellinnen, bestek, vlees, wijn, paarden, stro enz. Jonge vrouwen werden ingelijfd als keukenhulp, vaklui en andere arbeiders werden opgeëist om mee te helpen aan de uitbouw van Duitse militaire installaties. Deze eisen verstoorden het normale sociale, religieuze, economische en schoolleven. Bovendien ging het verblijf van soldaten haast altijd gepaard met lawaai, overlast, diefstal en vernieling.

De periodes van talrijke Duitse opeisingen concentreerden zich in mei 1940 en het jaar 1944. In de jaren 1941-1943 waren drastische opeisings- of uitwijzingsmaatregelen eerder zeldzaam. Een belangrijke uitzondering was het trappistenklooster van de Achelse Kluis. In januari 1943 besloot de Gestapo om het klooster op te heffen en onder *Verwaltung* te plaatsen, met een exodus van de meeste paters tot gevolg. In het jaar 1944 bereikten de opeisingen een hoogtepunt. Het neerstrijken in de regio, vanaf januari, van honderden SS-troepen, zat daar voor iets tussen.

In januari 1944 moest het klooster van de Lommelse paters van Kattenbos ontruimd worden. Op het einde van die maand moest in Kleine-Brogel een onderkomen gezocht worden voor SS'ers met tanks, en moest ook de directie van het Sint-Lambertuscollege van Peer op zoek gaan naar uitwijkmogelijkheden. Het Ursulinenklooster te Hamont werd omgetoverd tot een opslagplaats voor textielproducten. De internen, de dienstmeisjes en het lekenpersoneel werden de laan uitgestuurd, en de klassen in privéwoningen ondergebracht.

De opeising van huisvesting voor grote groepen militairen leidde soms tot aandoenlijke taferelen. Zo kregen de zusters van Sint-Vincentius van Wijchmaal op 20 mei 1944 het bevel om het tehuis voor kinderen dat ze er bestuurden (het Medisch Pedagogisch Instituut), volledig te ontruimen. Er moest plaats worden gemaakt voor een veldhospitaal. 80 kinderen, die niet door hun ouders konden worden opgehaald, werden overgeplaatst naar het juvenaat van de paters Salesianen in Hechtel. Pas op 26 juli konden de zusters en de kinderen terugkeren.

Meer weten:

- Bussels, A. "De Achelse kluis in de oorlog 1940-1945". In: W. Dirckx, M. Theunissen en A. Bussels. *Hamont-Achel van bezetting tot bevrijding 1940-1944*. Hamont-Achel, 1994, dl. 1, 47-68.
- Bussels, J. "De Flugwache in Hechtel". *Lei en griffel*. 15(2007)4, 140-141.
- Cuyvers, J. "Het oorlogsjaar 1944 in Kleine-Brogel". *De zeven torens*. 7(1992)2, 29-32 (en vervolg artikels).
- Kenens, E. "Grepn uit het dagboek van een zuster ursuline. Herinneringen uit het laatste oorlogsjaar (1944)". In: W. Dirckx, M. Theunissen en A. Bussels. *Hamont-Achel van bezetting tot bevrijding 1940-1944*. Hamont-Achel, 1994, dl. 2, 28-53.
- Louche, M. "*Luc*" and "*Marc*": *Leopoldsburg calling London*. Brussel, 1991.
- Peeters, M. *Wijchmaal in oorlogstijd, 1939-1945*. Wijchmaal, 1991, 22-25.
- Stalmans, F. "Den oorlog van 40-45". *Te Lomelle op die campine*. 18(1992)1, 22-28.

Jeugdbewegingen

De jeugdbewegingen met de grootste aanhang tijdens de oorlogsjaren in Noord-Limburg, waren de KSA (Katholieke Studenten Actie) en de KAJ (Katholieke Arbeidersjeugd, *Kajotters*), waarvan de meeste lokale afdelingen in de loop van de jaren 1930 waren opgericht. KSA en KAJ waren allebei jeugdbewegingen van de Katholieke Actie, een organisatievorm waarbij leken zich onder de leiding van de kerkelijke hiërarchie inzetten voor een meer christelijke maatschappij. In tegenstelling tot andere Vlaamse provincies was hun werking in Limburg zowel christelijk als Vlaamsgezind. Zo vatte de in 1933 opgerichte KSA-bond van Achel zijn programma samen met de leuze 'Vroom en Vlaams'. Door middel van godsdienstige, culturele en sportieve activiteiten wilden ze het intellectuele en zedelijke peil van de jeugd hoog houden.

Hun werking werd door de bezetter niet verboden, maar wel ingeperkt door allerlei maatregelen. De mate van dynamisme die ze tijdens de oorlogsjaren aan de dag legden, varieerde sterk van plaats tot plaats. Zo bleef in Lommel de KSA erg actief, met onder meer de organisatie van lampen, bosspelen en toneelopvoeringen. In Meeuwen werd de in 1934 opgerichte studentenbond 'De hei bloeit' zelfs grondig vernieuwd. Er kwam een nieuwe groepsindeling en de aard van de activiteiten werd meer divers en speelser. In Heppen werd in het tweede oorlogsjaar zelfs een gloednieuwe KAJ-afdeling opgericht, die in 1943 al meer dan 50 leden telde.

Toch had de oorlog wel enige impact op de activiteiten. Verre verplaatsingen, spectaculaire gouddagen, grote manifestaties of optochten in uniform waren uitgesloten. In vele gevallen kwam de klemtoon meer te liggen op vorming en sociaal dienstbetoon. De KSA van Grote-Brogel spendeerde meer tijd aan spreekbeurten, toneelopvoeringen, zangstonden, folklore en heemkunde. Voor gebrek lijdende mijnwerkers werd koren ingezameld. De jeugdbewegingen speelden ook in op andere specifieke oorlogsbehoeften, zoals steunverlening aan Belgische krijgsgevangenen of verplicht tewerkgestelden in Duitsland. De KAJ van Heppen hield zich onder meer bezig met het schrijven van brieven en het sturen van pakketten naar Heppenaren die verplicht tewerkgesteld waren in Duitsland. Sommige leden waren actief in het verzet.

Naast de KSA en KAJ waren er uiteraard nog andere jeugdbewegingen in Noord-Limburg actief. Voor kinderen uit landbouwgezinnen waren er de Boerenjeugdbonden (BJB). Ook zij pasten hun werking aan. Zo zamelde de afdeling Tongerlo tijdens de mobilisatieperiode geld in voor de opgeroepen jongens, om hen kranten te kunnen bezorgen. De scoutsbeweging kende slechts een beperkte aanwezigheid in de Limburgse Kempen. Van de Neerpeltse scouts is geweten dat ze in augustus 1941 werden bedreigd omwille van het spelen van de Brabançonne. In Bree telde de in 1930 opgerichte een vijftigtal leden en door de oorlog vond menig vergadering plaats op zolder of in achterhuizen. De vereniging verleende ook hulp aan de lokale afdeling van het Rode Kruis. Over de plaatselijke werking van de collaborerende Vlaams-nationalistische jeugdbewegingen, zoals de Dietse Blauwvoetvendels en Dietse Meisjesscharen, is nog niet veel gekend, behalve dat hun aanhang erg minimaal was.

Meer weten:

- Bosmans, J. "De KSA in Meeuwen. Hoofdstuk 1 1934-1940". *De Reengenoten*. 11(1995)20, 48-58; Bosmans, J. Geerkens, G. en Schrooten, Q. "De KSA in Meeuwen. Hoofdstuk 2 1941-1945". *De Reengenoten*. 15(1999)23, 38-52.
- Follon, B. "Katholieke Studentenactie (K.S.A.) "Vroom en Vlaams-Achel". Een bloeiende studentenvereniging 1933-1953". *De Achelse Kapetulie*. 12(1999)1, 5-9.
- Janssen, T. "75 jaar scouting in Bree". *Het Èzendröpke*. 24(1994)47, 10-19.
- Kaerts, L. "Heppense verenigingen. K.A.J. Heppen". *Den Turftrapper*. 14(1995)1, 23-25.
- Pellens, P. "Lille in oorlog. Het verenigingsleven". *Het Liller Heem*. 3(1985)1, 2-8.
- Ulenaers, J. "K.S.A. - recht door zee - Grote-Brogel. Een gouden jubileum!". *De zeven torens*. 1(1986)1, 43-45.

Joodse aanwezigheid

Eind 1940 ontvingen ongeveer 7.500 Antwerpse vreemdelingen, voor het merendeel Joden, het bevel om de havenstad te verlaten. Vanaf 21 december 1940 brachten negen treintransporten zo'n 3.200 uitgewezenen naar een eindbestemming in de provincie Limburg. Ze werden ondergebracht in een veertigtal gemeenten, waaronder Eksel, Gruitrode, Heppen en Wijchmaal, waar ze verbleven in leegstaande gebouwen of in uitzonderlijke gevallen bij particulieren. Het laatste transport verliet Antwerpen op 12 februari 1941.

De materiële omstandigheden tijdens het verblijf in Limburg waren primitief, maar niet mensonterend. De grootste kwelling van de uitgewezen Joden was wellicht de onzekerheid over hun verder lot. In maart 1941 begon de stelselmatige terugkeer, althans wat vrouwen, kinderen en oudere mannen betrof. De jongemannen werden verplicht naar Brussel uit te wijken. Een 200-tal bleef ter plaatse en werd tewerkgesteld in een heideontginningsproject in Overpelt. De verplichte tewerkstelling in het werkkamp 'op het Holven' aldaar, duurde van midden juni tot eind augustus 1941. Tegenwoordig is dit het natuurreservaat 't Plat.

De uitwijzingsmaatregel tegen Antwerpse vreemdelingen ging uit van het Duitse militaire bezettingsbestuur. De bezetter legitimeerde de maatregel als een bescherming van het West-Europese kust- en havengebied, aangezien de Duitse pogingen om Engeland te veroveren waren mislukt. Daarom moesten vijandige vreemdelingen het Antwerpse 'sperrgebied' verlaten. Ze werden in Limburg ondergebracht omdat dit gebied weinig bevolkt was en met de trein gemakkelijk bereikbaar. Bovendien was het risico op voedselschaarste gering.

De Antwerpse uitwijzingen waren in se dus niet strikt anti-Joods, maar de uitvoering ervan kwam daar wel op neer. Ze kunnen ook niet beschouwd worden als een soort 'algemene repetitie' voor de latere genocide. De leiding en de organisatie van het kamp, de overbrenging van de joden en de financiering lagen in Belgische handen. Wel hadden de Duitsers er dus zeker uit geleerd, dat sommige Belgische administraties bereid waren om indien nodig hun medewerking te verlenen aan registraties, het bezorgen van deportatiebevelen en de begeleiding van transporten.

Meer weten:

- Bertrands, M. *Kroniek van een kloppjacht: de joden van Beverlo 1940-1945*. Beverlo, 2000.
- Degens, I. *Joodse uitwijkingen te Limburg: het relaas van de uitwijzing van Antwerpse vreemdelingen naar de provincie Limburg 21 dec. 1940 - aug. 1941*. Lic.verh. VUB. Brussel, 2003.
- Harmsen, B. "Het Jodenkamp op het Holven te Overpelt". *De Drie Boge*. 5(2010)september, 370-379.
- Seberechts, F. "Joden in Limburg (1940-1941)". *Limburg. Het Oude Land van Loon*. 86 (2007)1, 37-67.

Kamp van Beverlo

Aan de vooravond van de Duitse inval werd het Kamp van Beverlo te Leopoldsburg hoofdzakelijk bevolkt door manschappen van de 11de Infanteriedivisie. Op 10 mei 1940 stonden er manoeuvres en een defilé in aanwezigheid van de koning op het programma. Er werd echter kort na middernacht algemeen alarm geluid. Zoals het Belgische verdedigingsplan voorschreef, trok de divisie zich vroeg in de ochtend over het Albertkanaal terug. De troepen waren de stad nog aan het verlaten toen Duitse Stuka's omstreeks 7u30 het kamp begonnen te bombarderen. In de achterhoede vielen 22 slachtoffers en de materiële schade was aanzienlijk.

Er is nog geen grondig onderzoek verricht naar het Duitse gebruik van het kamp. Wat we vandaag weten is vooral gebaseerd op het onderzoekswerk van Marius Louche, summier documentair materiaal en getuigenissen van voormalig politieke gevangenen. *Truppenübungsplatz Beverloo* werd door de Duitsers als opleidings- en doorgangplaats gebruikt, waar vooral *Kriegsmarine*-eenheden en SS-troepen verbleven. De bezetter richtte er ook een gevangenkamp in: voor Engelse en Amerikaanse staatsburgers (in 1942) en gestrafte Duitse soldaten, maar vooral Belgische politieke gevangenen (vanaf 1943). De politieke gevangenen werden ondergebracht in de barakken van het voormalige ruiterskamp, de zogenaamde K-blokken.

De behandeling van de politieke gevangenen was vrij behoorlijk, absoluut niet te vergelijken met de situatie in Breendonk. De gevangenen kregen weliswaar corvee en klussen voorgeschoteld en de ravitaillering was na het bombardement in mei 1944 zeer gebrekkig, maar er werd niet mishandeld, de verhouding met de bewakers was meestal hartelijk en er waren tal van mogelijkheden om in contact te komen met de buitenwereld. Het Belgische Rode Kruis had toegang tot het kamp en stond onder meer in voor de distributie van pakketten, boeken, medicijnen en kledij, en het ziekentransport.

Begin september 1944 telde de gevangenis zo'n 1.300 à 1.400 gedetineerden. De Duitsers bereidden zich voor op hun vertrek en lieten op 2 en 3 september al enkele honderden gevangenen vrij. Op 5 september ('Dolle Dinsdag') werd het beheer van het gevangenkamp overgedragen aan de Belgische Rijkswacht. Deze vroegtijdige 'bevrijding' van het kamp werd op 6 september ontsierd door een moorddadige actie van enkele SS'ers, waarbij 22 ex-gevangenen werden afgeslacht (zie Treurgracht).

In het najaar van 1944 en het vroege voorjaar van 1945 deed het kamp dienst als rust- en doorgangskamp voor de geallieerden. Nieuwe rekruten werden er opgeleid en er verbleven ook Duitse krijgsgevangenen in afwachting van hun transport. Een deel van het kamp kreeg in juni 1945 een nieuwe bestemming als interneringscentrum voor Belgische collaborateurs. Het 'Interneringscentrum Beverlo' (ICB) was vooral bedoeld voor gewapende collaborateurs, zoals voormalige SS'ers. Aanvankelijk was de situatie op het vlak van voeding, hygiëne, huisvesting en bewaking erbarmelijk en ronduit vernederend. Vanaf 1946 echter groeide het ICB uit tot een modelkamp met een rijk cultureel en sportief leven en een relatief grote mate van zelfbestuur door de geïnterneerden. Op 31 december 1949 werd het ICB opgeheven.

Voor meer info over het bombardement op het kamp in de nacht van 27 op 28 mei 1944, zie Bombardementen.

Meer weten:

- Coelmont, D. "9 en 10 mei in het Kamp van Beverlo". *Kamp van Beverlo*. 8(1980)1, 16-18.
- Louche, M. "*Luc*" and "*Marc*": *Leopoldsburg calling London*. Brussel, 1991.
- Massin, W. *Verkenning doorheen het interneringscentrum Leopoldsburg (Beverlo) en de penitentiaire mijncentra: studie, 1945-1949*. (onuitgegeven manuscript)
- Ramaekers, W. *Het dagelijks leven in het interneringscentrum Beverlo (1945-1950)*. Lic.verh. KULeuven. Leuven, 1987.
- Tamine, M. *Sous le coup de cinq condamnations à mort. Mémoires d'un Résistant Belge, 1940-1944*. Brussel, 1945.
- Zanen, F. "Mijn verhaal over de gebeurtenissen van 10 mei 1940". *Kamp van Beverlo*. 16(1988)2, 37-40.

Katholieke kerk

De invloed van de katholieke kerk op het private en publieke leven van de Noord-Limburgse bevolking was voor de bezetting aanzienlijk. Van een duidelijk waarneembare ontkerstening, die op vele andere plaatsen in België al was ingezet, was in de Limburgse Kempen nog niet veel te merken. De parochiale priesters speelden een grote rol in de begeleiding van de belangrijkste sleutelmomenten in het leven: geboorte, communie, huwelijk, overlijden...Priesters en kloosterlingen waren alomtegenwoordig in het onderwijs, het verenigingsleven, de maatschappelijke werken en de zorgsector.

Er is nog niet genoeg onderzoek verricht om de evolutie van het kerkelijk leven in Noord-Limburg tijdens de bezetting afdoende te kunnen schetsen. Het algemene beeld is dat van een kerk die haar invloed en moreel gezag grotendeels behield. De bezetter waagde het niet om die positie aan te tasten. Op haar beurt trachtte de kerkelijke hiërarchie de Duitsers niet te veel op de zenuwen te werken en schikte ze zich naar de politiek van het minste kwaad, althans tot in 1943. Sommige auteurs wijzen zelfs op een kortstondige opleving van de religieuze praktijk omwille van de oorlogsomstandigheden. De angst en de nood aan houvast leidde tot drukker bijgewoonde misvieringen, meer uitgedeelde communies, bidstonden, gezamenlijke rozenkransen, novenen, beloften en speciale intenties.

Uiteraard zorgde de oorlog voor tal van ongemakken. Nog voor de Duitse inval, maar zeker tijdens de maanden mei-juli 1940, raakte het kerkelijk leven ontregeld door de afwezigheid van gemobiliseerde pastoors, kapelaans en misdienaars. Tijdens de bezetting hinderde het gebrekkige transport de verplaatsingsmogelijkheden van priesters, met gevolgen voor vormselvieringen, priesterwijdingen en catechismusonderricht in de kleine dorpen. Daarnaast maakten de parochieherders zich zorgen over het zielenheil van hun kudde. In hun ogen hielden de dans- en drankgelegenheden in de vele herbergen, en niet in het minst de aanwezigheid van viriele soldaten, risico's in voor de 'verwildering' van de lokale zeden.

Menige materiële kopzorg werd ook veroorzaakt door de oorlogsschade aan parochiale gebouwen zoals kerken, pastorijen en scholen. Door de intensiteit van de bevrijdingsgevechten in Noord-Limburg was de averij op sommige plaatsen zeer ernstig. Los van de ongemakken drukte het oorlogsgebeuren ook een stempel op de aard van de predicaties en de kerkelijke activiteiten. In alle parochies werden omhalingen georganiseerd voor geteisterde families, in de gebeden was er speciale aandacht voor krijgsgevangenen en gedeporteerde arbeiders, enzovoort.

Maar dit alles kon de kerkelijke activiteit niet onderdrukken. De werking van katholieke organisaties, zoals jeugdbewegingen, bevond zich een groeispiraal. Het jaar 1941 werd door bisschop Kerkhofs uitgeroepen tot Mariajaar. Alle parochies, en dus ook alle scholen, huisgezinnen en verenigingen, werden opgeroepen om zich (opnieuw) toe te wijden aan de Heilige Maagd. Deze oproep resulteerde in specifieke predicaties en gebedsacties, de installatie van nieuwe kapelletjes, Mariabedevaarten en -processies.

Mgr. Kerkhofs speelde trouwens ook een bijzondere rol wat betreft de algemene (verzets)houding van de kerk. In tegenstelling tot kardinaal Van Roey was Kerkhofs al van bij het begin van de oorlog expliciet in zijn anti-Duitse houding. Zo verzette hij zich uitdrukkelijker dan de Belgische primate tegen de wegvoering van arbeiders naar Duitsland. Zijn discours werd op vele kansels overgenomen door de parochiepriesters en beïnvloedde op die manier ook de houding van de bezette bevolking. Vooral vanaf 1943 durfden priesters al wat stoutere taal te gebruiken, bijvoorbeeld naar aanleiding van de kerkklokkenroof.

Het is trouwens vooral naar aanleiding van de schending van religieuze symbolen dat de gehechtheid van de Limburgse bevolking aan haar christelijke identiteit en patrimonium tot uiting kwam. Toen enkele Duitsers in juli 1943 in Kaulille een Mariabeeld beschadigden, werd er prompt een bord geplaatst met als opschrift 'Wie naar Gods moeder schiet... wint de oorlog niet!'. Enige tijd later vond aan de grot een viering plaats, waarbij eerherstel werd gevraagd voor de wandaad. De parochie vernieuwde daarbij plechtig haar toewijding aan Maria.

Na de Bevrijding speelde de kerk dan weer een overwegend matigende rol. Mgr. Kerkhofs betreurde in zijn vastenbrief van 2 februari 1945 de excessen van de straatrepressie en de willekeurige arrestaties van vlak na de Bevrijding. Verder was de kerk ook erg bedrijvig op het vlak van hulpverlening aan oorlogsslachtoffers. De actie

Limburg helpt Luik, een bisschoppelijk initiatief, werd in de winter van 1944 gelanceerd, toen de stad Luik door vele V1-bommen werd getroffen. Op acht dagen tijd verklaarden maar liefst 16.000 Limburgse families zich bereid om onderdak te verschaffen aan Luikse kinderen en bejaarden.

Meer weten:

- Dantoing, A. "Het religieuze leven tijdens de bezetting". In: *1940-1945: het dagelijkse leven in België: tentoonstelling, Brussel, ASLK-Galerij, 21 december 1984 - 3 maart 1985*. Brussel, 1984, 168-175.
- Hendriks, G. "De weerklank van vrede en oorlog in de parochiale berichten". *Tweemaandelijks contactblad van het Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt*. Jaargang(2008)163, 7-26.
- Maerten, F., Selleslagh, F. en Van den Wijngaert, M., red. *Entre la peste et le choléra. Vie et attitude des catholiques belges sous l'occupation*. Gerpennes, 1999.
- Vander Sanden, T. "De beschieting van zomer 1943". *De Klaveren Heer*. 1(1991)mei, 33-35.

Kerkklokken

Op 12 februari 1943 kreeg kardinaal Van Roey van de Duitse bezettingsautoriteit te horen dat die zou overgaan tot inbeslagname van Belgische kerkklokken. De Duitse oorlogsindustrie had immers dringend nood aan meer metaal. De Noord-Limburgse parochies waren aan de beurt van maart tot september 1943. Het weghalen van de kerkklokken -per klokkentoren mocht in principe één luidklok blijven hangen- was meer dan een gewone opeising van enkele honderden kilo's brons. De symbolische waarde van kerkklokken was enorm groot in het sociale en religieuze weefsel van de gemeenschap. Voor veel Belgen was deze actie niets minder dan heiligschennis, het roven van dierbaar collectief bezit.

Deze maatregel maakte de weerzin tegenover de bezetter en de Duitsgezinde organisaties -die dikwijls hun medewerking verleenden- er niet kleiner op. Ook de Belgische bisschoppen lieten vaak hun eerdere voorzichtigheid varen voor een meer stoutmoedige houding. Op 15 maart 1943 stelden ze een pastoraal schrijven op, waarin de inbeslagname van de kerkklokken scherp werd veroordeeld. Op 21 maart werd de brief in alle kerken voorgelezen. In deze context is het niet verwonderlijk dat de klokkenroof zelf dikwijls gepaard ging met uitingen van ongenoegen: luiden van de klokken, uithangen van de Belgische driekleur, barricades van de kerktoren, scanderen van leuzen tegen de *Glockenaktion*.

In Achel en Kaulille liep één en ander zelfs uit de hand. In Achel werd de toegang versperd met kasseien en werd het materiaal dat was aangevoerd voor het weghalen van de klokken, vernietigd. Op 3 september 1943 ontstonden er in Kaulille schermutselingen tussen de arbeiders en de inwoners. Er werd met stenen gegooid en de *Feldgendarmarie* werd er bijgehaald. De schermutseling leidde tot de arrestatie van twee mannen, Frans Van Uytvanghe en zijn zoon Jaak. Op de koop toe moest de gemeente 50.000 fr. boete betalen aan de Duitse bezettingsoverheid. Ook in de parochies Peer en Linde-Peer gaf het lokale protest aanleiding tot arrestaties en financiële compensaties.

Na de oorlog werden veel opgeëiste klokken ongeschonden teruggevonden in België, Duitsland of elders. Ze keerden terug naar hun respectievelijke torens, waar ze met veel vreugde werden onthaald. Sommige kerkklokken, zoals bijvoorbeeld die van Bree en Meeuwen, waren echter spoorloos verdwenen.

Meer weten:

- Boudens, R. *Kardinaal Van Roey en de Tweede Wereldoorlog*. Averbode, 1997.
- Guffens, T. "De klokkenroof in Groot-Bree". *Het Èzendröpke*. 13(1994)25, 7-11.
- Knevels, J. "De klokkenroof te Linde". *De zeven torens*. 15(2000)3, 58.
- Vander Sanden, T. "Kaulille tijdens de Tweede Wereldoorlog. Inbeslagname kerkklok (deel 1)". *De Klaveren Heer*. 4(1995)2, 13-25; Vander Sanden, T. "De klokkenroof deel 2". *De Klaveren Heer*. 4(1995)3, 29-41.
- Van Werde, A. "Achelse kerkklokken met hand en tand verdedigd". *De Achelse Kapetulie*. 17(2004)3, 7-12.

Krijgsgevangenen

Op 10 mei 1940 bevond het gros van de gemobiliseerde Noord-Limburgse soldaten zich langs de zogenoemde vooruitgeschoven stelling, met onder meer het Maas-Scheldekanaal en de Zuid-Willemsvaart, en de dekkingsstelling, met onder meer het Albertkanaal. Door de snelle en succesvolle inval van de Duitse troepen, bliezen hun bevelhebbers als vroeg de aftocht. Wat volgde was een ordeloze terugtrekking in westelijke richting. Op 28 mei werd het Belgisch leger, na de rampzalige Achttiendaagse veldtocht, als krijgsgevangen beschouwd.

De soldaten werden samengebracht in grote verzamelplaatsen en te voet oostwaarts gestuurd. Enkelingen slaagden er in om hier al door de mazen van het net te glippen en keerden huiswaarts. Begin juni stond de *Wehrmacht* de demobilisatie toe van bepaalde categorieën krijgsgevangenen, zoals Vlaamse reservisten en jongens die konden aantonen dat ze nodig waren op het ouderlijk boerenerf. De meeste Belgische militairen werden echter afgevoerd naar Duitsland.

De vele goed bewaakte Duitse krijgsgevangenkampen (*Stalags* en *Oflags*) waren de eindbestemming. Te midden van Poolse, Franse en Engelse soldaten moesten de Belgen er leven en slapen in tenten of barakken. Volgens de getuigenissen van de Noord-Limburgse mannen die het meemaakten, was het kampleven over het algemeen miserabel. Extreme hitte overdag en koude 's nachts, gebrek aan reservekledij, heimwee en onzekerheid over de thuissituatie. Ook de nimmer stilvallende geruchtenmolen over een 'spoedige' terugkeer was een ware kwelgeest.

Maar de ergste vijand was de honger. In de meeste hoofdkampen voorzag het voedselregime slechts in één of twee maaltijden per dag, bestaande uit een stuk brood, wat dunne soep en slappe koffie, eventueel aangevuld met wat kaas, worst of enkele ongeschilde aardappelen. Na een maand kampleven hadden vele mannen al heel wat kilo's verloren. In sommige kampen werden de dagen doorgebracht in afmattende ledigheid, anderen kregen zware, soms zinloze, handenarbeid voorgeschoteld.

Na verloop van tijd kwamen er wel andere, meer gedifferentieerde kampregimes. Afhankelijk van het beroep werden de krijgsgevangenen ingedeeld in werkcommando's. Veel Kempenaren gingen aan de slag op grote boerderijuitbatingen of in fabrieken, of werden ingeschakeld in timmer- en metselwerk en grote infrastructuurwerken. Enkele Limburgse mijnwerkers, onder wie bijvoorbeeld Dree Vanhemel uit Meeuwen, werden tewerkgesteld in de zoutmijnen van Stassfurt. Op al deze plaatsen moest hard gewerkt worden, maar de voeding en de behandeling waren er doorgaans stukken beter dan daarvoor.

In het kader van de Duitse voorkeursbehandeling van de Vlamingen, begon de terugkeer van Nederlandstalige dienstplichtigen al in de zomer van 1940. De Franstaligen en de beroepsmilitairen bleven krijgsgevangen tot in het voorjaar van 1945. Van de Noord-Limburgse krijgsgevangenen keerde de grootste groep in december 1940-februari 1941 naar huis terug. Bij hun thuiskomst waren velen onder hen zowel lichamelijk als geestelijk erg getekend. Sommigen verloren hun werk door hun verzwakte gezondheidstoestand.

Jozef Kelchtermans uit Peer kreeg na zijn terugkeer last van nachtelijke crisissen, waarbij hij hardop droomde over zijn gevangenschap. Zijn vrouw legde dan warme kompressen op zijn rug. Bert Drees uit Wijchaal hield dan weer een positieve indruk over aan zijn tijd als krijgsgevangene: "We hadden mensen in andere omstandigheden leren kennen. We hadden ervaringen opgedaan en de kans gekregen om nog wat bij te leren." Belangrijke randbemerking echter: Drees verbleef in een officierenkamp en kon midden augustus 1940 al naar huis terugkeren...

Meer weten:

- Drees, B. "Zestig jaar geleden". *Sprokkelingen*. 23(2000)85, 64-71; Drees, B. "Zestig jaar geleden: kriegsgefangen. Deel 2". *Sprokkelingen*. 23(2000)86, 87-92.

- Geuns, J. "Interview op 3 september met Mathieu Moons, ex-krijgsgevangene". *De zeven torens*. 9(1994)3, 75-76.
- Kelchtermans, J. "Henri Luyten getuigt over zijn krijgsgevangenschap. Vervolg". *De zeven torens*. 14(1999)2, 47-49; Kelchtermans, J. "Henri Luyten getuigt over zijn krijgsgevangenschap. Vervolg". *De zeven torens*. 14(1999)3, 63-68.
- Pellens, P. "Lille in oorlog. Lillenaren in de achttiendaagse veldtocht". *Het Liller Heem*. 1(1983)3, 14-21.
- Truyens, R. "Vrede ? Dat is de periode waarin het alleen bij de anderen oorlog is". *Lei en griffel*. 12(2004)1, 24-34; Truyens, R. "Oorlogsdagboek van Jan Truyens (deel 2)". *Lei en griffel*. 12(2004)2, 58-65; Truyens, R. "Oorlogsdagboek van Jan Truyens (deel 3)". *Lei en griffel*. 12(2004)3, 101-107; Truyens, R. "Oorlogsdagboek van Jan Truyens (deel 4)". *Lei en griffel*. 12(2004)4, 112-118; Truyens, R. "Oorlogsdagboek van Jan Truyens (deel 5)". *Lei en griffel*. 13(2005)1, 21-29.
- Vanbussel, H. "Mijn verhaal deel 1". *De Klaveren Heer*. (1997)maart, 33-41; Vanbussel, H. "Mijn verhaal deel 2". *De Klaveren Heer*. (1997)juni, 33-39.

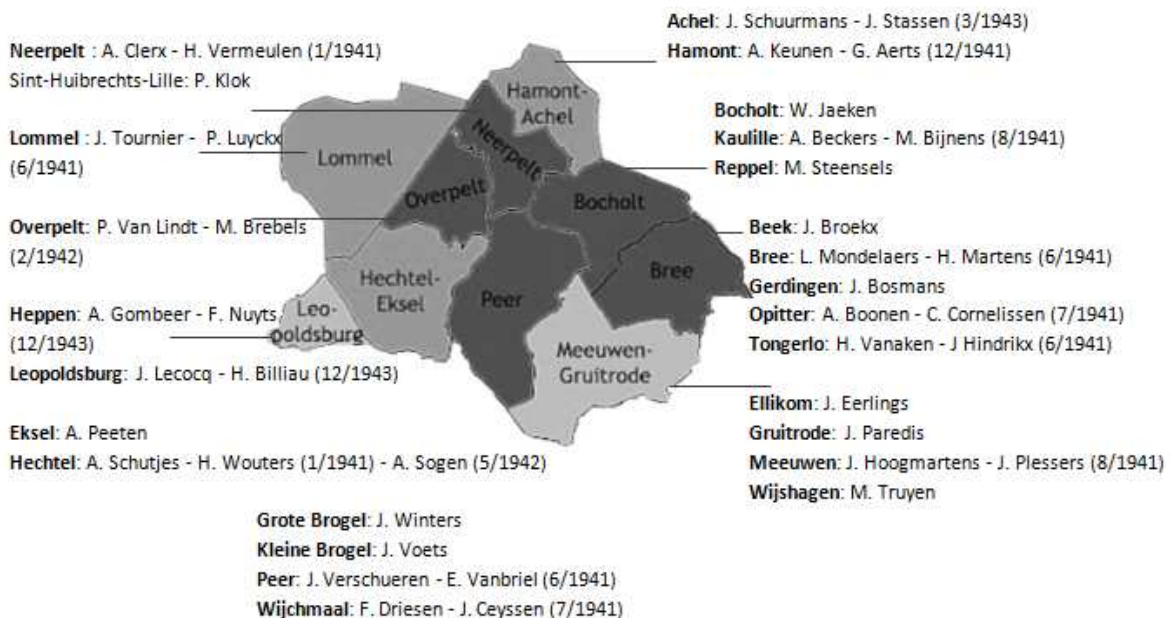
Lokaal bestuur

In de meeste Noord-Limburgse gemeenten onderging de samenstelling van de schepencolleges tijdens de bezettingsperiode een grondige verandering. Dit ging meestal gepaard met een wijziging in het politieke profiel van de burgemeesters en schepenen. Parallel aan deze evolutie kregen de gemeentebesturen een uitgebreider takenpakket, werden ze meer gecontroleerd van bovenaf en verwierven ze een grotere macht. De Duitse bezetter had er alle belang bij dat de Belgische burgemeesters hen gunstig gezind waren.

In 1940 werden enkele burgemeesters ontslagen omdat ze bij de Duitse inval, hun post hadden verlaten. Het aantal schorsingen van Limburgse burgemeesters lag echter niet zo hoog, omdat de meesten onder hen gewoon de tijd niet hadden gehad om te vluchten. De meeste verschuivingen vonden plaats in 1941. Op 7 maart van dat jaar werd de beruchte 'ouderdomsverordening' uitgevaardigd, die bepaalde dat alle dragers van openbare functies hun ambt dienden neer te leggen als ze de leeftijd van 60 jaar hadden bereikt. Dit had een grote invloed op de samenstelling van de Noord-Limburgse gemeentebesturen. In april 1941 ten slotte werd de werking van de gemeenteraden simpelweg opgeschort.

Het takenpakket en de verantwoordelijkheden van de burgemeesters waren tijdens de bezetting erg omvangrijk. In de eerste plaats moesten ze zich ontfemen over de voedselbevoorrading: de verdeling van de rantsoeneringskaarten en zegels, de bevoorrading van de klein- en groothandel enz. Ze stonden permanent in contact met de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie en beslisten wie de Boerenwacht in hun gemeenten mocht leiden. Burgemeesters kregen op dit domein rechtsmacht waardoor ze als strafrechter konden optreden tegen diegenen die de besluiten inzake bevoorrading, rantsoenering en vaststelling der prijzen overtraden. Een tweede grote zorg was de veiligheid: de strijd tegen criminaliteit, smokkel, verzet en later de terreur.

Noord-Limburgse oorlogsburgemeesters in een notendop:

Meer weten:

- Cuyppers, J. *Politiek personeel in oorlogstijd: de vervanging van burgemeesters in Limburg tijdens de bezetting 1940-1944: een bijdrage tot de geschiedenis van een politieke machtsgreep*. Lic.verh. KULeuven. Leuven, 1991.
- Wouters, N. *Oorlogsburgemeesters 40/44. Lokaal bestuur en collaboratie in België*. Tielt, 2004.

Market Garden

'Market Garden' was de codenaam van een grootschalige geallieerde operatie, die plaatsvond tussen 17 en 27 september 1944. Doel van het plan was om vanaf de Belgisch-Nederlands grens via Eindhoven en Nijmegen de brug over de Neder-Rijn in Arnhem te bereiken. De operatie steunde op massale luchtlandingen enerzijds en een grondoffensief anderzijds. Eens Arnhem bereikt, zou de weg naar het Ruhrgebied als het industriële hart van Duitsland openliggen en zou de oorlog in West-Europa voor kerstmis beëindigd kunnen worden.

De operatie vond vooral plaats in Nederland, maar heeft ook relevantie voor de Limburgse Kempen. De bevrijding van Noord-Limburg moet eigenlijk in de context van deze operatie worden gesitueerd. Luitenant-generaal Brian Horrocks, de bevelvoeder van het Britse XXX^{ste} Korps, deed op 16 september bevelen uit aan zijn officieren in cinema Splendid in Leopoldsburg. De uitvalsbasis van het grondoffensief was de brug over het Kempisch Kanaal in het Lommelse gehucht Barrier, de zogenaamde 'JOE's Bridge'. De brug heette nog gewoon 'Brug 9' of 'Grote Bareel-brug' toen ze op 10 september bij verrassing werd veroverd door de Irish Guards onder leiding van Luitenant-kolonel John Ormsby Evelyn -kortom 'JOE'- Vandeleur. Generaal Brian Horrocks, de bevelvoeder van het Britse XXX^{ste} korps, was zodanig onder de indruk van Vandeleurs leiderschap en inzicht bij het veroveren van de brug, dat hij het bevel gaf ze naar de Luitenant-kolonel te noemen.

Het veroveren van deze brug zorgde voor een bruggenhoofd dat op 17 september als uitvalsbasis diende. De daaropvolgende oversteek van het kanaal te Sint-Huibrechts-Lille, op 18 en 19 september, diende om de rechterflank van het XXX^{ste} Korps te dekken. Market Garden mislukte gedeeltelijk. Een deel van Nederland werd bevrijd, maar de brug bij Arnhem worden prijsgegeven na hevige verliezen. Ze werd de spreekwoordelijke 'brug te ver'.

Meer weten:

- Ryan, C. *Een brug te ver: operatie 'Market-Garden', september 1944*. Bussum, 1974.
- Horrocks, B. *Corps commander*. Londen, 1977, pp. 82-111.
- Israël, J. *De Brug tot Market Garden; Met de bevrijding van Lommel, Overpelt, Neerpelt en Valkenswaard*. Lommel, 1992.
- Van Braeckel, B. *De bevrijding van de Barrier. De eerste acht dagen*. S.l., 1994.

Luisterkei In het Barrierpark bij Brug 9 in Lommel-Barrier

Militaire begraafplaatsen

Duitse militaire begraafplaats in Lommel

In Lommel bevindt zich de grootste Duitse militaire begraafplaats met slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog op niet-Duits grondgebied. Op een oppervlakte van 16 ha liggen 542 Duitse gesneuvelden uit de Eerste Wereldoorlog en zo'n 38.500 gevallen soldaten uit de Tweede Wereldoorlog. In maart 1946 eiste het Belgisch Ministerie van Binnenlandse Zaken, na protest van Lommelse oud-strijders en verzetsbewegingen, een stuk heidegrond op voor de aanleg van een Duits kerkhof. Het was de bedoeling om Duitse gesneuvelden die door de Amerikanen op voorlopige kerkhoven samengebracht waren, naar Lommel over te brengen. Het ging vooral om slachtoffers van de strijd om Aken, het Hürtgenwald en het bruggenhoofd over de Rijn bij Remagen. In 1946 en 1947 werden duizenden lichamen vanuit Henri-Chapelle, Fosse, Overrepen en Neuville-en-Condroz naar Lommel overgebracht.

In 1946 droeg de Amerikaanse *Graves Registration Command* het beheer van de begraafplaats over aan de Belgische overheid. Die vulde het kerkhof verder aan met Duitse lichamen die in België verspreid lagen. Ook 542 Duitse slachtoffers uit de Eerste Wereldoorlog werden vanuit een kleine begraafplaats in Leopoldsburg naar Lommel overgebracht. In 1949 was het kerkhof klaar. Na het afsluiten van een verdrag tussen de Duitse en Belgische regeringen in 1952 begon de *Volksbund Deutsche Kriegsgäberfürsorge* aan het verfraaien van de begraafplaats. Op 6 september 1959 werd ze plechtig ingewijd.

Poolse militaire begraafplaats Lommel

Langs de Luikersteenweg, op Lommels grondgebied, bevindt zich een klein Pools militair kerkhof. De 257 soldaten die er begraven liggen, sneuvelden allen tijdens de bevrijdingsgevechten in het najaar van 1944. Ze maakten deel uit van de Eerste Poolse Pantserdivisie onder leiding van generaal Stanislaw Maczek. Deze divisie werd in 1942 in Schotland gevormd, en landde in augustus 1944 op de stranden van Normandië. Ze werd ingedeeld bij het 1ste Canadese Leger. De Eerste Poolse Pantserdivisie bevrijdde onder meer Ieper, Roeselare, Tielt, Hulst, Baarle-Nassau en Breda. De lichamen werden in 1947 naar Lommel overgebracht door een Britse dienst. In 1948 werd de zorg voor de begraafplaats overgedragen aan de Poolse regering. Het kerkhof is verfraaid met een groot monument en een kunstwerk van de Poolse beeldhouwer Marian Wnuk.

Britse militaire begraafplaats Leopoldsburg

Langs de Koning Leopold II-laan in Leopoldsburg bevindt zich een Commonwealth-begraafplaats met zo'n 800 graven. Het kerkhof, aangelegd in 1948, is de laatste rustplaats van onder meer Britten, Canadezen en Australiërs, en van een klein aantal Polen en Nederlanders. Het betreft hier vooral Britse slachtoffers van de bevrijdingsoperaties in het najaar van 1944. Daarnaast telt de begraafplaats ook gesneuvelden van de British Expeditionary Force (mei 1940), gesneuvelde RAF-piloten en soldaten die overleden in een militair hospitaal dat na de Bevrijding in Leopoldsburg gevestigd was.

Belgische militaire begraafplaats Leopoldsburg

Eveneens langs de Koning Leopold II-laan, aan de westkant van het militair domein, ligt een Belgische militaire begraafplaats. Er liggen in totaal 1312 graven uit de Eerste en de Tweede Wereldoorlog. De oorsprong gaat terug tot de Eerste Wereldoorlog, toen de Duitsers het Kamp van Beverlo bezetten en er hun overleden soldaten begroeven. In 1928 werd het een overwegend Belgische begraafplaats. Na de Tweede Wereldoorlog werden de aanwezig Duitse stoffelijke resten definitief overgebracht naar het Duitse verzamelkerkhof in Lommel. Op de vrijgekomen plaats werden Belgische militairen, politieke gevangenen, gedeporteerden, gefusilleerden en Russische krijgsgevangenen uit de Tweede Wereldoorlog begraven. Op de begraafplaats staan twee mausolea die herinneren aan de niet-geïdentificeerde politieke gevangenen en de onbekende krijgsgevangenen uit de beide wereldoorlogen.

Meer weten:

- Commonwealth War Graves Commission: <http://www.cwgc.org/>
- Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge: <http://www.volksbund.de/>

Monument van de Weerstand

Het Monument van de Weerstand in het Hechtelse Gemeentebos is een van de belangrijkste herinneringsplaatsen van het verzet op Limburgs grondgebied. De site maakt deel uit van het militaire domein van het Kamp van Beverlo en is ook gekend als 'Executieoord', 'Geheime Begraafplaats' of 'Duinen der Gefusilleerden'. Vanaf 1942 begroeven de Duitsers hier gefusilleerde gijzelaars en personen die door de Duitse krijgsraden ter dood veroordeeld waren. Er vonden ook executies plaats. In de bevrijdingsperiode ontdekte men er de graven van 174 weerstanders, acht gemeenrechtelijk terechtgestelden, twee RAF-soldaten en twintig onbekenden.

De site bevat vandaag drie monumenten. In 1950 plaatste de vereniging Nationaal Monument aan de Weerstand er een massieve gedenksteen, die in 1953 werd aangevuld met twee bronzen platen. Sinds 1984 staan er 174 witgeschilderde betonnen kruisjes met een naam erop. In 1987 ten slotte huldigde de Unie der Verbroederingen van het Geheim Leger Limburg op de begraafplaats een groot metalen kruis in (het 'Kruis van de Weerstand'), bedoeld als huldemonument voor alle gevallen Limburgse verzetslui. Er staat ook een reconstructie van de executieplaats, met vier palen en een kogelvanger.

Meer weten:

- Bussels, J. *"Het monument van de weerstand"*. Kamp van Beverlo. 18(1990)4, 63-66.
- Van Clemen, S. *Reisgids naar de Tweede Wereldoorlog*. Antwerpen, 2005, 185-188.

Onderwijs

Het onderwijs en de schoolcultuur in Noord-Limburg tijdens de bezetting zijn nog niet diepgaand onderzocht. De lokale literatuur focust in hoofdzaak op de talrijke ongemakken die het schoolleven verstoorden. Vooral de jongensscholen zagen vanaf eind augustus 1939 hun leerkrachten één voor één vertrekken. En op 10 mei 1940, bij de Duitse inval, moesten nog eens tal van mannelijke leerkrachten hun eenheden gaan vervoegen. Het begin van de oorlog stond voor de meeste leerlingen misschien wel gelijk aan goed nieuws: alle scholen werden voor onbepaalde tijd gesloten, totdat de rust terugkeerde. De meeste gemobiliseerde leerkrachten kwamen in mei, juni of juli terug, sommigen als krijgsgevangene uit Duitsland. Directeur Lenaerts van het Sint-Lambertuscollege in Peer keerde pas op 28 november terug. In sommige middelbare scholen werden de lessen pas in september hervat, meestal met een beperkt aantal studenten.

De veelvuldige opeisingen van schoollokalen eiste eveneens een tol. Zowel Belgische, Duitse als geallieerde troepen maakten maar al te graag gebruik van de ruime schoolgebouwen voor het tijdelijk huisvesten van troepen. In het beste geval werd dan overgeschakeld op het zogenaamde halvedagstelsel, waarbij een halve dag les werd gegeven aan de jongens en een halve dag aan de meisjes. In het slechtste geval moesten alle klassen ontruimd worden en moesten de lessen elders worden gegeven of simpelweg geschorst. Het jaarverslag van de gemeente Meeuwen over 1944 luidde als volgt: “Ter oorzake de bestendige inkwartiering in de Schoollokalen, vanaf 1 Februari tot begin September 1944 door de vijandelijke bezetting, en sedert de bevrijding door de geallieerden, is het onderwijs deels bij toepassing van het halfdagstelsel en sinds het Paaschverlof, in 't geheel niet meer kunnen gegeven worden, tot groot nadeel van de schoolgaande jeugd.”

Ook de voedsel- en brandstofschaarste had een impact op het schoolleven. In april en mei 1941 moesten de paters van het Heilig Sacrament van Lommel-Kattenbos hun internen enkele weken naar huis sturen wegens een nijpend aardappeltekort. Verder ging het schoolleven voor zover het kon zijn gewone gang. De gevolgen van de oorlog voor de schoolkinderen waren in de eerste plaats van fysieke aard (kou, honger, vatbaarder voor ziekten). Toch stond de schoolgaande jeugd er iets beter voor dan andere consumentengroepen. Ze had immers recht op extra supplementen melk, zetmeelhoudende producten, vlees en aardappelen (zie Rantsoenering en ravitaillering). Lagere en kleuterscholen werden het middelpunt van allerlei vormen van hulpverlening, onder andere de populaire schoolsoep, de bedeling van vitaminen, chocolade, Zuidvruchten, enzovoort (zie Winterhulp).

Het laatste oorlogsjaar, met zijn toegenomen gevaar voor bombardementen, deed vele schoolbesturen besluiten de lessen op te schorten. Het bisdom Luik nam ook zo'n besluit. In Kaulille bijvoorbeeld gingen de lagere scholen dicht van 1 september tot 3 oktober. Vanaf 24 oktober volgde dan de Britse bezetting en werd uitgeweken naar een privéwoning, waar 3,5 dagen per week werd lesgegeven. Vaak duurde het nog tot in de vroege lente van 1945 vooraleer het schoolleven weer zijn normale gang kon gaan.

Meer weten:

- De Smedt, K. *Schoollopen in oorlogstijd: het dagelijkse leven in de middelbare scholen tijdens de Duitse bezetting (1940-1944)*. Leuven, 1990. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling K.U.Leuven)
- Goossens, E. “Het college tijdens de mobilisatie en de oorlogsjaren 1938-1945”. *De zeven toren*. 9(1994)2, 45-51.
- Stevens, W. “Herinneringen uit de bezettingsjaren 1940-1945”. *Grevenbroeker Echo's*. jaargang(2007)59, 5-37.
- Van Ruyskensvelde, S. “De school in oorlogstijd. Het katholiek middelbaar onderwijs tijdens de Tweede Wereldoorlog in België”. In: A. Van Gorp, P. Dhont e.a., red. *Pedagogische historiografie: een socio-culturele lezing van de geschiedenis van opvoeding en onderwijs*. Leuven, 2011, 123-144.

Oorlogsburgemeesters

Gemeente	Vooroorlogs burgemeester	Tijdens de bezetting
Achel	J. Schuurmans	J. Stassen (03/1943)
Beek	J. Broekx	J. Broekx
Bocholt	W. Jaeken	W. Jaeken
Bree	L. Mondelaers	H. Martens (06/1941)
Eksel	A. Peeten	10/1943, zonder officiële vervanger
Ellikom	J. Eerlings	J. Eerlings
Gerdingen	J. Bosmans	J. Bosmans
Grote-Brogel	J. Winters	J. Winters
Gultrode	J. Paredis	J. Paredis
Hamont	A. Keunen	G. Aerts (12/1941)
Hechtel	A. Schutjes	H. Wouters (1/1941), A. Sogen (5/1942)
Heppen	A. Gombbeer	F. Nuyts (12/1943)
Kaulille	A. Beckers	M. Bijmens (8/1941)
Kleine-Brogel	J. Voets	J. Voets
Leopoldsburg	J. Lecocq	H. Billiau (12/1943)
Lommel	J. Tournier	P. Luyckx (6/1941)
Meeuwen	J. Hoogmartens	J. Plessers (8/1941)
Neerpelt	A. Clerx	H. Vermeulen (1/1941)
Opitter	A. Boonen	C. Cornelissen (7/1941)
Overpelt	P. Van Lindt	M. Brebels (2/1942)
Peer	J. Verschueren	E. Vanbriel (6/1941)
Reppel	M. Steensels	M. Steensels
Sint-Huibrechts-Lille	P. Klok	P. Klok
Tongerlo	H. Vanaken	J. Hindrikx (6/1941)
Wijchmaal	F. Driesen	J. Ceysens (7/1941)
Wijshagen	M. Truyen	M. Truyen

Operatie Caliban

Operatie Caliban is de codenaam van een kleinschalige geallieerde luchtlandingsoperatie op Noord-Limburgs grondgebied, waar 25 Belgische parachutisten bij betrokken waren. In de nacht van 5 op 6 september 1944 landden twee groepen Belgische valschermspringers tussen Peer en Meeuwen. Ze maakten deel uit van de Special Air Service (SAS) Brigade, een onderdeel van het Britse leger. Hun opdracht bestond erin de mogelijke hergroepering van de vijand achter het Albertkanaal te verhinderen en aan het Engelse hoofdkwartier te rapporteren over de positie, de bewapening en de getalsterkte van de Duitsers. Ze slaagden slechts gedeeltelijk in hun opzet, en bovendien kostte de operatie het leven aan twee van de bevelvoerders. Op 8 september wilde kapitein Freddy Limbosch een patrouille met inlichtingen door de Duitse linies naar de Britse fronteenheden sturen, maar omdat hij dat erg gevaarlijk achtte, besloot hij zelf te gaan. Drie dagen later werd zijn lichaam dood teruggevonden in de bossen van Linde-Peer. Op zondag 10 september sneuvelde de Kortrijkiaan Jean Melsens in Meeuwen, tijdens een aanval op een Duitse artilleriebatterij. Sinds hun landing werden de Belgische para's met raad en daad bijgestaan door leden van het lokale verzet.

Meer weten:

- Heemkring De Reengenoten Meeuwen. *De oorlogsjaren in Ellikom, Gruitrode, Meeuwen, Neerglabbeek en Wijshagen*. Meeuwen, 2004, 9.3.3.
- Geuns, J. "De operatie 'caliban' te Peer". *De zeven torens*. 7(1992)1, 4-5.
- Israël, J. *Jean Melsens 1922-1944: het verhaal van een Belgische parachutist die stierf voor onze vrijheid*. Valkenswaard, 1996.
- Peeters, M. *Oorlog op en rond 't Lin: Belgische S.A.S.-operatie Caliban*. Peer, 1995.

Pilotenhulp

Hulp aan geallieerde piloten is één van de vormen van burgerlijk verzet die relatief goed gekend en bestudeerd is in Limburg. Tijdens de bezetting werd in de provincie, vooral in het noorden en oosten, op relatief grote schaal hulp geboden aan geallieerde piloten. Andere vormen van verzet zoals inlichtingendiensten, sabotage, hulp aan joden en sluikpers kwamen minder frequent voor. Pilotenhulp ontstond vaak eerder toevallig; de hulpverleners handelden dikwijls instinctief en zonder uitgesproken ideologische motieven. Het leek soms meer op naastenliefde dan op echte politieke weerstand.

In de ontsnappingslijnen traden zowel mannen als vrouwen op als stuwende krachten. Een geslaagde ontsnapping vereiste weliswaar een goed geolied netwerk en strenge veiligheidsregels, maar dat gold eigenlijk vooral voor de sleutelfiguren, die in Noord-Limburg haast allemaal aangesloten waren bij de Belgische Nationale Beweging. Veel gewone burgers verschaften de piloten onderdak, kledij en voedsel, alvorens ze over te dragen aan het 'echte' verzet. Na de initiële opvang werden de piloten gewoonlijk naar Antwerpen of Hasselt gebracht. Van daaruit ging het verder naar Brussel of Luik en vervolgens naar Frankrijk, Spanje en Engeland.

In de loop van de bezetting ontstonden in Noord-Limburg drie knooppunten voor pilotenhulp: de as Overpelt-Neerpelt-Hamont, Bree en Peer. De drukke activiteit in Noord-Limburg is vooral het gevolg van de ligging, vlakbij de Belgisch-Nederlandse grens. De meeste piloten die er werden geholpen, waren niet in België uit hun vliegtuig gesprongen, maar in Nederland. De aanvoer gebeurde vaak via mensen uit het smokkelmilieu of mensen die tijdens de Eerste Wereldoorlog al betrokken waren bij spionagewerk en illegale hulpverlening. Charel Willekens uit Neerpelt is daar een goed voorbeeld van.

In Bree begon men al in het jaar 1941 met hulpverlening aan ontsnapte Franse krijgsgevangenen. In Peer ging men in mei 1943 van start met pilotenhulp, in Neerpelt en Overpelt in juni 1943. Zonder volledig te willen of kunnen zijn, noemen we hieronder enkele belangrijke schakels in de ontsnappingslijnen. Veel van deze mensen stonden tijdens de bezetting met elkaar in contact:

- Achel: kapelaan Edmond Theunissen, François Van Meensel, gemeentesecretaris Croymans
- Bocholt: Henri Geunis
- Bree: Louis Vallé, Fons Bergmans, enkele leraren van het college
- Eksel: François Sols, Frans Jehoul, Mary en Golly Smets
- Ellikom: Joseph Vliegen
- Hamont: Frans Wijnen, Pieter Moors, Hubert Peeters, Louis Vrolix
- Hechtel: Joef Vaneykveld
- Gerdingen: Joseph Gielen
- Lommel: Jan Schepens, Gustaaf Aerts, Jef Aerts, Hein Vandelaar
- Meeuwen: Mathieu Weevers, Willem Hilven-Janssen, Henri Gielen, Hubert Houzen
- Neerpelt: Marcel Royers, Mathieu Vanderfeesten, vrederechter Maurice Elens en diens vrouw Laurette, Nol en Bert Salaets, Charel Willekens
- Overpelt: Maria 'moederke' Spelters en haar twee zonen Jef en Mathieu, Henri Berghs, Theodoor Spooren, Michel Spooren, Lambert Spooren, Jan Jutten, Jaak Deckers, Theodoor Leven
- Peer: François Zels, dokter Firmin Verschueren, Henri Loenders
- Sint-Huibrechts-Lille: Henri Verlinden, Jozef Eerdeken, Jef Verlinden, Jaak Janssen
- Wijchmaal: Frie Ceysens

Meer weten:

- Bilsen, A. "April 1944. 4 Amerikanen op de Rooie Pier". *Het Liller Heem*. 30(2012)2, 74-77.
- Bilsen, A. "De vlucht van Leslie Ellingham". *Het Gengske*. 14(2001)4,19-26.
- Bussels, J. *De doodstaf als risico: pilotenhulp in Belgisch Limburg 1941-1944*. Hechtel, 1981.

- Harmsen, B. "Ik was 19 en ontsnapte in 1943 (deel 1)". *De Drie Boge*. 2(2007)september, 124-129;
- Harmsen, B. "Ik was 19 en ontsnapte in 1943 (deel 2)". *De Drie Boge*. 2(2007)december, 144-148.
- Loncke, P. "De ontsnapping van Sergeant Frederick Edward P. Allen in 1943". *De Priezendoor*. 3(2005)maart, 9-14.
- Pellens, P. "Amerikaanse herinneringen – WO II". *Het Liller Heem*. 30(2012)1, 16-24.

Rantsoenering

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog genoot de doorsnee Belg van een gezond en gevarieerd dieet. Dit kwam tijdens de bezetting onder druk te staan. België was, door de schaarse handel, voor zijn voedselbevoorrading vooral op zichzelf en de *goodwill* van de bezetter aangewezen. Op 11 juni 1940 schoot het systeem van rantsoenering uit de startblokken. Afhankelijk van leeftijd, gezondheidstoestand, beroep en inkomen had iedere Belg recht op een bepaalde hoeveelheid producten. Winkelen gebeurde op vertoon van een rantsoeneringskaart en de afgifte van zegels. Bijna alle essentiële voedingswaren, maar ook kledij, fietsbanden, zeep en brandstof prijkten op de tabel.

Om allerlei redenen (gebrekkige invoer, transportproblemen, sluiкhandel, Duitse opeisingen,...) draaide de ravitaillering in België uit op een mislukking. Het aanbod raakte nooit optimaal afgestemd op de vraag en het land kampte gedurende de hele bezetting met schaarste. Als het officiële rantsoen al werd bereikt, bevatte het nog steeds te weinig vetten, eiwitten, vitaminen, ijzer en calcium. Men zag zich dus genoodzaakt om de eigen voorraden op een creatieve manier aan te vullen. De meest kwetsbare groepen rekenden voor hulp op liefdadigheidsorganisaties zoals Winterhulp. Groentetuintjes tierden welig, konijnen en kippen werden volop gekweekt, varkens werden clandestien geslacht. Zij die het zich konden veroorloven, kochten wat ze nodig hadden op de welig tierende zwarte markt, waar de prijzen de hoogte inschoten. Handelaars, landbouwers en plattelandsbewoners hadden gemiddeld genomen minder te lijden onder de rantsoenering.

Een tweede mechanisme om het gebrek aan producten op te vangen, was het op de markt brengen van surrogaten of *Ersatz*. Enkele voorbeelden van dergelijke vervangproducten, vaak voor koloniale waren, zijn: chicorei, malt of gebrande gerst voor koffie, koolzaadolie en smout voor margarine en boter, sacharine voor suiker, spriet of bruinkool voor kolen en transportbanden uit de Limburgse mijnen voor rubberen fietsbanden. Rookwaar was erg schaars tijdens de bezettingsjaren, vaak zó schaars dat verstokte rokers toen hun toevlucht zochten bij vervangproducten van bedenkelijke kwaliteit. Het opnieuw verkrijgbaar worden van sigaretten wordt vooral gekoppeld aan de komst van de bevrijders. Veel Engelse soldaten deelden hun sigaretten (meestal van het merk Player's) uit aan de bevrijde bevolking. Veel jongeren, die tot dan nog nooit een sigaret hadden aangeraakt, zijn in de herfst van 1944 begonnen met roken.

In het algemeen bleek het met de schaarste in de Limburgse Kempen wel mee te vallen. Verschillende getuigenissen⁵ bevestigen dat er geen echte ontberingen werden geleden. Noord-Limburg gold trouwens bij uitstek als leverancier voor de zwarte markt. Stedelingen namen de trein vanuit Antwerpen of Hasselt om er voedingsmiddelen aan te schaffen (Smokkel en sluiкhandel)

Meer weten:

- Henau, A. en van den Wijngaert, M. *België op de bon: rantsoenering en voedselvoorziening onder Duitse bezetting 1940-1944*. Leuven, 1986.
- Jacquemyns, H. *België in de Tweede Wereldoorlog. 2. Een bezet land*. Kapellen, 1991.

---

⁵ Zie bijvoorbeeld F. Jacobs, "Opitter in de oorlogsjaren", *Het Èzendröpke*, 13(1994)26, 6.

Razzia's

Nachtelijke huiszoekingen, onverwachte arrestaties, deportaties, *Feldgendarmarie*, *Gestapo*, *Geheime Feldpolizei*...de Noord-Limburgse bevolking kreeg er in het jaar 1944 in toenemende mate mee te maken. De harde repressie in dat jaar was onder meer te wijten aan het driester optreden van het gewapend verzet. Daarnaast had de bezetter het ook gemunt op ondergedoken Russische krijgsgevangenen, die zich schuil hielden in de bosrijke Kempen. Een derde geviseerde groep waren de werkweigeraars, die geen gehoor hadden gegeven aan hun oproepingsbevel.

Enkele razzia's zijn het vermelden waard, omdat ze plaatsvonden in meerdere dorpen tegelijk of omdat een deel van de arrestanten na hun deportatie niet meer levend is teruggekeerd. Zo leidden in januari 1944 een aantal gecoördineerde razzia's tegen de partizanen tot een 80-tal arrestaties. In de nacht van 6 op 7 juni 1944 werden drie mannen uit Achel en een twintigtal verzetslui uit Neerpelt en Overpelt aangehouden. Onder meer Achelaar François Van Meensel overleefde zijn Duitse gevangenschap niet. Op 8 en 9 juni ondernamen SD'ers en VNV'ers een gezamenlijke razzie in Bree, als vergelding voor het neerschieten van VNV-onderwijzer Gevers; van de dertien arrestanten overleefde er maar één de Duitse concentratiekampen. Op 19 en 20 juni was Reppel aan de beurt. Ook de nacht van 30 juni op 1 juli betekende een zware klap voor het verzet in Noord-Limburg. Marcel Royers, leider van de sector Neerpelt van de BNB, werd gearresteerd in zijn schuilplaats in Kaulille, samen met onder meer zijn vrouw. In diezelfde nacht werden ook Hamontenaar Jacques Hulsbosch en Jozef Verlinden uit Sint-Huibrechts-Lille uit hun bed gelicht, wegens het verschuilen van een geheime radiozenden. Beiden overleden in Duitsland.

De grootste razzia van de provincie Limburg vond plaats op zondag 13 augustus 1944, waar volgens naoorlogse schattingen maar liefst 600 à 700 personen aan deel namen. Deze actie werd gecoördineerd door de Vlaamse SS'er Robert Verbelen en zijn Veiligheidskorps, dat begin 1944 werd opgericht als een soort van contraterreurgroepering, ter bescherming van Nieuwe Orde leden. Leden van het Korps, *Wehrmacht*-soldaten, Vlaamse SS-ers en leden van de Hasseltse *Sicherheitsdienst* omsingelden de streek rond Peer, Meeuwen, Gruitrode en Wijshagen. De identiteitspapieren werden gecontroleerd en huizen doorzocht. Een 300-tal personen werden voor korte tijd aangehouden en een tiental arrestanten kwam in concentratiekampen terecht. Mathieu Wevers uit Meeuwen en Jan Schrooten uit Ellikom kwamen niet meer terug. De dag telde eveneens twee dodelijke slachtoffers uit Wijshagen: Mathieu Verheyen, bij wie Engelse strooibriefjes werden ontdekt en Christian Peeters, verdacht van hulp aan ontsnapte Russen.

Hoewel de Vlaamse SS een rol speelde bij de razzia's lag het zwaartepunt van deze militia vooral in het zuiden van de provincie, deels door de rivaliteit met het VNV. Voor de leden van de Vlaamse Algemene SS, opgericht in november 1940, lag de toekomst van Vlaanderen in een Groot Germaans Rijk. De Limburgse sectie ontstond in Neerpelt, waar advocaat Achiel Cornelissen een *SS-Sturm* oprichtte en zeer actief was bij de werving van Limburgers voor het Oostfront.

Meer weten:

- Bouveroux, J. *Terreur in oorlogstijd: het Limburgse drama*. Antwerpen, 1984.
- Bilsen, A. *Neerpelt in de Tweede Wereldoorlog*. Neerpelt, 1994.
- Crombez, B. "De Algemene-SS Vlaanderen". *Cahiers-Bijdragen*. (1995)17, 165-202.
- Knevels, J. "De razzia van 13 augustus 1944". *De zeven torens*. 23(2008)3, 52-54.
- Peeters, M. *Wijchmaal in oorlogstijd, 1939-1945*. Wijchmaal, 1991, 49-52.
- Rutten, R. *Van Genk tot Mauthausen: opmerkelijk verzet en collaboratie in Vlaanderen*. Berchem, 2009, pp. 169-175.
- Winters, R. "François Van Meensel stierf in Duits concentratiekamp". *De Achelse Kapetulie*. 22(2009)2, 26-36.

Russische krijgsgevangenen

In de strijd tussen nazi-Duitsland en communistisch Rusland maakte het Duitse leger honderdduizenden Russische krijgsgevangenen. Een zeventiendertigduizendtal onder hen werden vanaf december 1941 verplicht tewerkgesteld in de zeven Limburgse steenkoolmijnen. Gedreven door de hachelijke arbeids- en woonomstandigheden, ondernamen sommigen ontsnappingspogingen. Ze hielden zich tot de Bevrijding schuil op het Limburgs platteland, waar de bosrijke omgeving van de Limburgse Kempen als een uitstekende onderduikregio gold.

Vooraf op het grondgebied van de huidige gemeenten Bocholt, Bree, Hamont-Achel, Hechtel-Eksel, Meeuwen-Gruitrode, Neerpelt en Peer leefden veel Russen ondergedoken. De meeste van deze zogenaamde 'bosrussen' leefden in goed verborgen kuilen onder de grond. Hun voornaamste bezorgdheid was de zoektocht naar voedsel en kledij. Jenever stoken deden ze zelf. Het contact tussen de bevolking en de voortvluchtigen was wegens het gevaar voor verraad niet zeer intensief, zeker niet in de beginjaren. Maar naarmate de oorlog vorderde ontstonden er soms vriendschappelijke relaties, met name met boswachters en landbouwers.

Sommige Russen werkten in ruil voor voedsel en kledij mee in het boerenbedrijf, of konden beschikken over een schuilplaats in een stal of een schuur. Enkelingen werden zelfs 'kind aan huis', gingen maandenlang door het leven als een 'doofstom' familielid, of gingen op zondag samen met de lokale mensen gaan zwemmen. Maar de contacten met de autochtone bevolking verliepen niet altijd vriendschappelijk. Menig Rus pleegde diefstal of nam deel – ook na de Bevrijding – aan gewapende overvallen (Criminaliteit). Een kleine minderheid nam deel aan verzetsactiviteiten.

Meer weten:

- Devinck, J.M. "“Onze” Russen gedurende de oorlog”. *Lei en griffel*. 14(2006)4, 128-136.
- Geuns, J. "Russen in Peer". *De zeven torens*. 11(1996)1, 14.
- Heemkring De Reengenoten Meeuwen. *De oorlogsjaren in Ellikom, Gruitrode, Meeuwen, Neerglabbeek en Wijshagen*. Meeuwen, 2004, hoofdstuk 4.
- Lenders, P. "Verzetsgroepen van Russische krijgsgevangenen te Peer ten omgeving in 1943-1944". *De zeven torens*. 10(1995)2, 43-46.
- Nauts, R. "Enkele wetenswaardigheden over het verblijf van ondergedoken Russen in Peer tijdens de W.O. II". *Dat Stedeken Peer*. 35(2004)4, 25-29.
- Pellens, P. "Lille in oorlog. Kameraad Roesky". *Het Liller Heem*. 3(1985)3, 2-9.
- Put, J. *Russische krijgsgevangenen in Limburg, 1942-1945: leven en werken in oorlogstijd*. Beringen-Leuven, 2002.
- Vanden Sanden, T. "Bosrussen in Kaulille". *De Klaveren Heer*. (2000)juni, 22-36.

Sabotage

Sabotage was één van de vormen van gewapend verzet, naast onder meer aanslagen tegen personen en effectieve militaire medewerking met de geallieerden. Onder sabotage worden de acties verstaan die rechtstreeks tegen de belangen van de bezetter gericht waren, met een duidelijk anti-Duits motief en een militair-economisch karakter. In Limburg waren de belangrijkste verantwoordelijken de Gewapende Partizanen en leden van de Belgische Nationale Beweging (Verzet).

In België bleef het tijdens de eerste twee oorlogsjaren betrekkelijk kalm, maar vanaf 1942 nam het gewapend verzet stelselmatig toe, al was het toen nog vooral en stedelijk fenomeen. Van alle Vlaamse provincies was echter het dunbevolkte Limburg het actiefst. In Noord-Limburg namen de sabotageacties een aanvang in het late najaar van 1943, de periode waarin de rangen van de partizanen werden aangevuld met talrijke niet-communisten dankzij de verplichte tewerkstelling en het massale onderduiken dat er op volgde. De acties waren voornamelijk gericht tegen het spoorwegnet, in mindere mate tegen het elektriciteits-, telefonie- en telegraafnetwerk.

Nog niet alles werd precies in kaart gebracht en de literatuur en bronnen spreken elkaar vaak tegen. Over datering van onderstaande sabotagedaden bestaat echter voldoende zekerheid:

- 11 november 1943: een Wehrmacht trein met personen- en goederenwagens op de lijn Neerpelt-Achel ontspoord op de grens tussen beide gemeenten. Het betrof een actie van de Gewapende Partizanen, onder leiding van August Convents. Er vielen geen dodelijke slachtoffers en de stoffelijke schade was miniem.
- 5-6 mei 1944: sabotage van de telefoon- en telegrafielijn langs de spoorlijn Neerpelt-Hamont.
- 20 mei 1944: om kwart voor zes in de ochtend wordt de spoorlijn Leopoldsburg-Diest gesaboteerd door het aanbrengen van springladingen.
- 10 juni 1944: door het verwijderen van een rail ontsporen een locomotief en enkele goederenwagens op de spoorlijn Neerpelt-Achel. De materiële schade was groot, maar de belemmering van het treinverkeer was van korte duur.
- 16 juni 1944: een rail op de lijn Neerpelt-Hamont wordt losgevezen, met de ontsporing van de locomotief en kolenwagon tot gevolg.
- 2 augustus 1944: sabotage van de seininstallaties in Wijchmaal.
- 22-23 augustus 1944: sabotage door de BNB-brigade uit Sint-Huibrechts-Lille, op de spoorlijn Neerpelt-Achel. De actie werd door het spoorwegpersoneel opgemerkt en had geen gevolgen.
- 23-24 augustus 1944: de BNB, onder leiding van Neerpeltenaar Mathieu Vanderfeesten, blaast de spoorwegbrug in Balen-Wezel op.
- 24 augustus 1944: een locomotief tussen Eksel en Wijchmaal ontspoord nadat de bouten die de rails vastklemden, werden verwijderd door het verzet.

Meer weten:

- Bernard, H., red. *Het Geheim Leger 1940-1944*. Gent, 1986.
- Cerfont, N. *L'Armée Secrète: historique de la Zone II*. Brussel, 1965. (onuitgegeven verhandeling Koninklijke Militaire School)
- Laplasse, J. en Steen, K. "Het verzet gewogen. Een kwantitatieve analyse van politieke aanslagen en sabotages in België, 1940-1944". *Cahiers-Bijdragen*. (2005)15, 227-260.
- P., W. "Tien oorlogshelden uit Lommel krijgen na 34 jaar toch militaire waardering. Op 24 augustus '44 vloog de brug te Balen-Wezel aan stukken". *Gazet van Antwerpen – Gazet van Mechelen*. 12.11.1978.

Schuilplaatsen

Reeds vóór de oorlog werden in verschillende Noord-Limburgse gemeenten publieke schuilplaatsen ingericht. De organisatie was in handen van de burgerlijke territoriale wachten voor passieve luchtbescherming, maar de vooroorlogse verwezenlijkingen bleken niet al te groot. Schuilplaatsen werden pas vanaf 1943 massaal ingericht en gebruikt, toen de dreiging uit de lucht groter werd. De geallieerde bombardementen namen toen in aantal en intensiteit toe. De hevige en dodelijke bombardementen op Beverlo en het Kamp in mei 1944 hebben veel mensen aangezet om een eigen schuilplaats te graven.

Naast bestaande schuilplaatsen zoals particuliere kelders of kerkportalen, groeven mensen inderdaad dikwijls ook nog in hun tuin een schuilplaats of 'abri'. Deze zagen er doorgaans als volgt uit: een gracht van enkele meters lang, overdekt met balken, zand en graszoden. Pieter Pellens uit Sint-Huibrechts-Lille schrijft daarop het volgende: "Degene die de oorlog van 1914-1918 hadden meegemaakt, gaven raad en zegden hoe het allemaal moest. (...) Overal gingen de mensen graven, de een hielp de andere."

Door de eerder late bevrijding van Noord-Limburg hebben velen er in de septemberdagen van 1944 veelvuldig gebruik van gemaakt. Gezinnen die niet over een schuilplaats beschikten, gingen elders aankloppen zoals bijvoorbeeld in Achel bij de Kruissheren. Tijdens de slag om Hechtel gingen mensen massaal schuilen in de kelders van het Medisch-Pedagogisch Instituut, bij de zusters van Sint-Vincentius. Soms boden echter zelfs schuilkelders onvoldoende bescherming. Op 11 september 1944, tijdens een Duitse tegenaanval nadat de dag ervoor Brug 9 was veroverd, reed een Duitse tank over een schuilkelder in de Buntstraat in Lommel. Van de zeventien personen die er zich bevonden, overleden er twaalf door verstikking.

Meer weten:

- *De Achelse Kapetulie. Extra uitgave: de bevrijding van Achel 1944.* 7(1994)3.
- Van Braeckel, B. *De bevrijding van de Barrier. De eerste acht dagen.* S.l., 1994.
- Pellens, P. "Lille in oorlog. Gebroken vleugels". *Het Liller Heem.* 4(1986)1, 5-11.
- Wouters, R. "Het bombardement op Leopoldsborg in de nacht van 28 mei 1944". *Den Turftrapper.* (1990)2, 3-8.

Smokkel en sluikhandel

Tijdens de Tweede Wereldoorlog heerste er in België een quasi permanente schaarste in levensmiddelen. Tegelijkertijd werd er een strikte politiek van maximumprijzen gevoerd. De doorgedreven sturing en controle van de boerenbevolking, met de landbouwtellingen, opbrengstnormen, teeltprogramma's stuitte op veel (stilzwijgend) verzet. Het niet naleven van de leveringsverplichtingen leidde echter tot gevangenisstraffen, boetes en opeisingen. In Neerpelt bijvoorbeeld kregen verschillende boeren in april 1942 strenge straffen opgelegd, wegens hun veel te geringe melkleveringen.

Maar ondanks de controles en de repressie belandde een aanzienlijk deel van de productie toch op de zwarte markt. In België lag dat aandeel tussen de 35 en de 50 %. Ook droegen de landbouwers allerlei drogredenen aan om hun achterstallige leveringen te verantwoorden, zoals verkeerde tellingen, miskalvingen, diefstal (die ze zelf gepleegd hadden) enz. Bij sluikhandel ging het meestal om transacties tussen stedelijk geld en producten uit landbouwgebied, zoals Noord-Limburg. Stedelingen uit Hasselt, Antwerpen en Brussel kwamen met de trein naar de Kempen en keerden terug met boter, graan, aardappelen of plantgoed. De passagierstrein tussen Antwerpen en Hamont werd in de loop van de bezetting zelfs de "smokkeltrein" genoemd.

Als ware centra van deze zwarte handel verdienen vooral Neerpelt en Hamont een eervolle vermelding. Over Hamont werd ironisch gezegd: "Hier smokkelt iedereen, behalve de pastoor, die stuurt zijn meid." Om aan de grote vraag uit de steden te kunnen voldoen, ontstond er in Noord-Limburg een drukke smokkeltrafiek over de Belgisch-Nederlandse grens. Vanuit de grensdorpen staken kleine en grote smokkelaars -mannen, vrouwen en zelfs kinderen- 's avonds de grens over, richting Borkel, Leende, Budel en Soerendonk. In het heengaan werd soms tabak meegenomen; uit Nederland kwam vooral rogge terug.

Aan sluikhandel waren uiteraard risico's verbonden. Duitse patrouilles bewaakten het grenspad, Nederlandse en Belgische douaniers controleerden velden en bossen. De gevaren van arrestatie, inbeslagname en geldboetes scholen steeds om de hoek.

Meer weten:

- Twan van Harrie Pennings. "Botersmokkel". *De Achelse Kapetulie*. 10(1997)1, 18-19.
- Pellens, P. en Ras, A. "Lille in oorlog. Grote en kleine smokkelaars". *Het Liller Heem*. 2(1984)4, 3-8.
- Stevens, W. "Herinneringen uit de bezettingsjaren 1940-1945". *Grevenbroeker Echo's*. (2007)59, 5-37.
- Vermeulen, J. "Smokkelen in de Heerstraat (deel 1)". *De Drie Boge*. (2006)september, 56-58;
- Vermeulen, J. "Smokkelen in de Heerstraat (deel 2)". *De Drie Boge*. (2006)december, 64-68.

Sport en ontspanning

Het sportieve en het ontspanningsleven werden door de oorlogsomstandigheden gehypothekeerd. Dat was een gevolg van meerdere factoren: verboden van de bezetter, gevaar voor bombardementen, gebrekkige transportmogelijkheden, verminderde inkomsten, een minder sterke behoefte aan vermaak en een algemeen gevoel dat openlijke vormen van ontspanning niet gepast waren. Pieter Pellens noemde het verenigingsleven in Sint-Huibrechts-Lille tijdens de bezettingsjaren een “niemandsland (...) waar niemand nog op een podium verscheen en waar niet meer geapplaudisseerd werd.”

Sporten die in openlucht werden beoefend, ondervonden de meeste hinder. Bij voetbalclubs zorgden de vele verplaatsingen voor problemen. Vanaf 1942-1943 vluchtten ook vele spelers in de illegaliteit, om te ontsnappen aan de verplichte tewerkstelling. Bovendien werden de fysieke prestaties vaak ondermaats door de voedselproblematiek. Voetbalclub Sparta Lille uit Sint-Huibrechts-Lille moest tijdens de mobilisatieperiode vele spelers missen, waardoor er van het seizoen 1939-1940 niet veel terecht kwam.

Ook andere sportieve of culturele verenigingen zagen hun werking gehypothekeerd. Schuttersgilden mochten de boog of kruisboog niet meer hanteren, duivenliefhebbers mochten hun duiven niet meer laten uitvliegen...Veel publieke manifestaties waren verboden en weinig mensen dachten nog aan muziek, zodat fanfares weinig kansen kregen om op te treden.

Anderzijds mag men de effecten van de oorlogsomstandigheden ook niet overdrijven. Er werden nog steeds kermissen en wielervedstrijden georganiseerd. Volkssporten, zoals kegelen en beugelen, brachten de mensen nog steeds bij elkaar. Danspartijen waren in principe verboden, maar er zijn archiefdocumenten en getuigenissen genoeg die aantonen dat er in menig café of huiskamer duchtig geswingd werd. Oorlog of niet, 's zomers ging men nog steeds gaan zwemmen in allerlei vijvers en tijdens de strenge oorlogswinters werd op dezelfde plaatsen naar hartenlust geschaatst. Verliefde koppeltjes gingen ook in de bezettingsjaren vrijen in de bossen en de heide. Na de Bevrijding diende het talrijke achtergelaten oorlogstuig als gratis en spannend speelgoed voor de kinderen.

De inperking van één soort activiteiten werd bovendien dikwijls gecompenseerd door de bloei van een andere. Bibliotheken leenden tussen 1940 en 1944 meer boeken uit dan ooit tevoren. Jeugdbewegingen trokken misschien minder vaak het bos in, maar investeerden meer tijd in vorming en culturele opvoeding. Een andere vorm van ontspanning die allesbehalve stilviel, waren toneel- en filmvoorstellingen. De Noord-Limburgse cinema's, een zevental in totaal, bleven films programmeren -weliswaar met goedkeuring van de Duitse censuur. Allerlei nieuwe organisaties, zoals Boerenwacht en Winterhulp, speelden eveneens een belangrijke stimulerende rol. Er werden ook nieuwe, bovenlokale initiatieven genomen.

Meer weten:

- Van de Vijver, H. *Het cultureel leven tijdens de bezetting*. Kapellen, 1990.
- Vereecke, A.M. “Mijn Kamp by Aimé Maurice Vereecke”. *Bourg*. 9(1996)3, 22-30.
- Meylemans, G. “De Tweede Wereldoorlog (deel I). Ervaren door Gil Meylemans, destijds inwoner van Leopoldsburg”. *Bourg*. 20(2007)4, 3-10; Meylemans, G. “De Tweede Wereldoorlog (deel II). Ervaren door Gil Meylemans, destijds geboren en getogen inwoner van Leopoldsburg”. *Bourg*. 20(2008)1, 20-23.
- Pellens, P. “Lille in oorlog. Het verenigingsleven”. *Het Liller Heem*. 3(1985)1, 2-8.
- Tielen, T. “Zestig jaar voetbal in Kaulille”. *De Klaveren Heer*. (1999)juni, 15-23.
- Wouters, R. “Die heerlijke kinderjaren van vroeger in Heppen (deel 2)”. *Den Turftrapper*. (1989)2, 13-21.

Tewerkstelling

De chaos van de lente- en zomermaanden van 1940 had een negatieve invloed op de werkgelegenheid in België. Toen de storm was gaan liggen, vaardigde de bezetter al snel verordeningen uit om de tewerkstelling op een hoger peil te brengen. De plaatsing van arbeiders, arbeidsbemiddeling en de steun aan werklozen kregen een dwingender en respressiever karakter. De bedoeling van de bezetter was duidelijk: maximaal gebruik maken van de Belgische arbeidskrachten, ter versterking van het Duitse oorlogspotentieel. De Belgische landbouw, mijnbouw en metaalindustrie herstelden snel. Daarnaast was er ook heel wat werk in wederopbouwactiviteiten. Vanaf 1940 trachtte de bezetter door middel van propagandacampagnes ook de vrijwillige tewerkstelling in Duitsland te bevorderen, zonder veel succes overigens.

In de loop van de bezetting nam de Duitse druk op Belgische arbeiders alsmaar toe. Door de tekorten in de Duitse oorlogsindustrie ging de bezetter in het voorjaar van 1942 over tot maatregelen voor verplichte tewerkstelling. Een verordening van 6 maart 1942 bepaalde dat vanaf 6 oktober 1942 mannen van 18 tot 50 jaar en vrouwen van 21 tot 35 jaar konden verplicht worden te werken in België en Noord-Frankrijk. In Limburg werd de Duitse tewerkstellingspolitiek gecoördineerd vanuit Hasselt, door het Belgische Arbeidsambt en de Duitse *Werbestelle*, een rekruteringsbureau dat vanaf maart 1942 een onderdeel vormde van de Hasseltse *Feldkommandantur*.

Tegen de weigeraars van de dienstverplichting werden sancties van allerlei aard voorzien. Om die te kunnen afdwingen, beschikte de *Werbestelle* over personeel dat opspoorwerk en aanhoudingen verrichtte. Mannen die weigerden om in Duitsland te gaan werken, moesten dus noodgedwongen kiezen voor de illegaliteit. Ze verbleven voor de rest van oorlog veelal buitenshuis, op de zolderkamers en in de hooimijten van vrienden of familieleden. Sommigen onder hen werden alsnog opgepakt en gedeporteerd. In Duitsland moesten ze het harde labuur van de werkkampen en de angst en de gruwel die gepaard gingen met geallieerde bombardementen, ondergaan. Sommigen kwamen niet levend uit Duitsland terug.

Vermoedelijk konden vele Noord-Limburgse mannen een vrijstelling van dienstverplichting bekomen omdat ze eigenaar waren van een landbouwbedrijf of landarbeider waren. Dat er verder een (verplichte) oriëntering was richting mijnarbeid, is duidelijk. In de lokale literatuur vinden we meerdere getuigenissen van mannen die aan de slag gingen in de Limburgse mijnen, om te ontsnappen aan een arbeidsverplichting elders. De bedrijvigheid in de zinkfabrieken in Lommel en Overpelt was wegens de geringe aanvoer van erts eerder zwak. Veel arbeiders gingen over naar andere beroepen. Door de creativiteit van de directie en de aanwezige ingenieurs bleven de 250 arbeiders van de poederfabriek in Kaulille aan de slag. Tussen 1940 en 1944 maakte de fabriek geen springstoffen meer, maar enkele 'vreedzame' synthetische producten...

Geen volledige nieuwigheid in Noord-Limburg waren de grootschalige ontginningsprojecten, waarbij arme of moerassige gronden werden omgezet in akkerland. Dat gebeurde onder meer in Overpelt, waar een arbeidskamp van de Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen (VAVV) werd ingericht. Tussen juni en augustus 1941 werden op die plaats uitgewezen Joden uit Antwerpen tewerkgesteld (Joodse aanwezigheid). Ook in Lommel kwam er een werkkamp van de VAVV. Vanaf 1942 begon in Wijchmaal een heideontginningsproject voor de aanleg van akkers. De werken werden aanvankelijk uitgevoerd door ALMO, nadien door DWMF (Deutsche Waffen- und Munitionsfabrike). Ook op het grondgebied van Peer ('Siberië') werd aan heideontginning gedaan.

Meer weten:

- Boonen, A. "Razzia op werkweigeraars te Hamont op 12 en 13 december 1942". *Grevenbroeker Echo's*. (1994)8, 29-30.
- Rodrigus, R. *De arbeidsinzet in België gedurende de bezetting 1940-1944: regionale studie, provincie Limburg*. Brussel, 1970. (onuitgegeven verhandeling Koninklijke Militaire School)
- Peeters, M. *Wijchmaal in oorlogstijd, 1939-1945*. Wijchmaal, 1991, 70-75.
- Pellens, P. "Lille in oorlog. Onderduikers". *Het Liller Heem*. 4(1986)2, 2-9.
- Tielen, T. "Fabriek COOPPAL of "De Poeier" deel 6". *De Klaveren Heer*. (1995)maart, 18-26.

Treurgracht

'Treurgracht' is de naam van een in 1948 opgericht herdenkingsoord in Leopoldsburg. Het bestaat uit een herinneringszuil en 22 witte kruisjes. De plaats herinnert aan een moordpartij die er op 6 september 1944 plaatsvond, een dag nadat de Duitsers de leiding over het gevangenenkamp waar politieke gevangenen opgesloten werden, had overgedragen aan de Belgische Rijkswacht. In de loop van 5 september verlieten de dolgelukkige, pas bevrijde gevangenen het gevangenenkamp (destijds cavaleriekamp genoemd). De meesten onder hen kregen eten en slaappleaats bij burgers van Leopoldsburg. De weinigen of enkelen die geen logies vonden, brachten de nacht door in het oud-cavaleriekamp en kregen maaltijden aangeboden in het Leopold III-tehuis van Brouwerij Leopold.

Op 6 september, rond zes uur 's avonds, verplichtte een kleine groep terugtrekkende SS'ers een dertigtal pas bevrijde gevangenen de brouwerij te verlaten, waar ze een maaltijd aan het nuttigen waren. Ze werden naar een kleine beek geleid die zich achter de spoorweg bevond. Daar werden ze gedood met behulp van mitrailleurs, granaten en revolvers. Even later werden nog eens een negental slachtoffers naar de beek gebracht en afgemaakt. Het drama kostte het leven aan 22 personen; zeventien personen overleefden de schietpartij. Vier dagen later, op 11 september, werd Leopoldsburg definitief bevrijd.

Meer weten:

- Louche, M. *6 september 1944: de fusillade te Leopoldsburg*. Brussel, 1989.

Verzet

Na hun succesvol bliksemoffensief leek de Duitse eindoverwinning in West-Europa een feit. In het beging van de bezetting was er van actief verzet dan ook amper sprake. De houding van de bevolking was er één van afwachtende berusting. Toen echter bleek dat de Britten dapper weerstand bleven bieden, werd de hoop op een andere afloop sterker. Dit werd vertaald in voorzichtige uitingen van weerstand, zoals het dragen van de Belgische driekleur of het aanbrengen van pro-Engelse graffiti. De eerste actieve kernen ontstonden in vaderlandslievende en royalistische kringen, met het oog op ordehandhaving bij een eventuele terugtocht van de Duitsers.

Pas toen de irritatie tegenover het regime toenam, ging men geleidelijk over naar hulp aan Britse soldaten, het verzamelen van inlichtingen en de publicatie van sluikbladen. Zo verscheen eind 1940 in Hasselt *Vrije Vaderlanders*, een initiatief van oud-strijders. Met de opening van het Oostfront in juni 1941, begon ook het communistisch verzet zich te roeren. De strenge verordeningen, de gebrekkige bevoorrading en de invoering van de verplichte tewerkstelling in oktober 1942 zetten velen ertoe aan om zich te mengen in de strijd.

Het verzet in België sproot voort uit allerlei motieven, zoals patriotistische haat tegen Duitsland, een communistische of antifascistische overtuiging, een pro-Engelse gezindheid, pure noodzaak of simpelweg zin voor avontuur. Acties zoals het verschaffen van hulp aan geallieerde piloten (pilotenhulp) of onderduikers, clandestiene pers, het plegen van sabotage, het verschaffen van inlichtingen, het vermoorden van collaborateurs of effectieve militaire strijd tijdens de bevrijding vonden ook plaats in Noord-Limburg.

De grootste en best georganiseerde beweging was de Belgische Nationale Beweging of het latere Geheim Leger. De activiteiten van deze patriottische, op militaire leest geschoeide groepering waren in de eerste plaats gericht op het voorbereiden van de bevrijding: inlichtingen, dropping van wapens, sabotage enz. Door het stijgend aantal acties kreeg de beweging echter af te rekenen met steeds heviger wordende Duitse repressie. Op 4 september, met de bevrijding in zicht, werd een algemeen mobilisatiebevel uitgevaardigd. Ondanks de genadeloze vervolging en de stilvallende opmars van de geallieerden slaagde het Geheim Leger er in waardevolle bijstand te verlenen.

De provincie Limburg was opgedeeld in negen sectoren, waaronder Leopoldsburg met Jean Nijssen aan het hoofd van de verzetsgroep die er grotendeels in slaagde uit de handen van de bezetter te blijven. Sector Neerpelt was een essentiële schakel in de ontsnappingsroutes voor geallieerde piloten en pleegde kleine sabotagedaden. Eén van de meest gekende acties was de vernietiging van de spoorwegbrug te Balen-Wezel, in de nacht van 8 op 9 juni. De brigades van Peer en Meeuwen assisteerden enkele gedropte Belgische parachutisten (Operatie Caliban). Vanaf de komst van de Britten hielpen de Neerpeltse BNB'ers mee met de verkenning, zuivering en verdediging van de frontlinie langs het Kempisch Kanaal.

De communistisch geïnspireerde Gewapende Partizanen waren aanvankelijk vooral in de mijnstreek en het zuiden van de provincie actief, maar raakten in 1943 ook in het noorden ingeplant. Het Partizanenkorps is vooral gekend omwille van de vele aanslagen op collaborateurs en de talrijke sabotagedaden. Zo was er op 1 mei 1944 een gezamenlijke actie tegen het spoorwegennet, waarbij onder meer op de lijn Hasselt-Neerpelt de spoorlijnen, signalisaties en wissels onklaar werden gemaakt. Om zich te kunnen voorzien van valse papieren werden ook regelmatig overvallen op gemeentehuizen gepleegd. Dit gebeurde onder meer in Lommel, Peer, Grote-Brogel en Reppel. Typische doelwitten in de streek waren de vele stoommelkerijen, die er van werden verdacht vooral aan de Duitsers te leveren en te hoge prijzen te vragen aan de verarmde burgerbevolking.

De Limburgse partizanen werden vanaf januari 1944, door de komst van Gestapo Max Günther, erg hard aangepakt. Deze strijd onttaarde in een guerrillaoorlog die langs beide zijden de nodige slachtoffers eiste. Vlak voor en tijdens de bevrijding, waren de partizanen erg actief. Na deze periode genoot de beweging, vanwege hun gewelddadige achtergrond, een kwalijke reputatie.

Meer weten:

- *Akties van het Belgisch Leger der Partizanen*. Brussel, 1989
- Bernard, H., red. *Het Geheime Leger 1940-1944*. Gent, 1986.
- Bertrands, M. *Max De Vries: Partizaan voor het leven*. Brussel, 2010.
- Cerfont, N. *L'armée Secrète: historique de la Zone II*. Brussel, 1965 (onuitgegeven verhandeling Koninklijke Militaire School).
- Heemans, O en De Neef, F. *Limburg in het geweer: memoires, 1940-1944*. S.l., s.d. (onuitgegeven manuscript).
- Louche, M. *"Luc" and "Marc": Leopoldsburg calling London*. Brussel, 1991.
- Stassen, G. *De weerstand in Limburg*. Tongeren, 1986 (onuitgegeven manuscript)
- Rutten, M. *Markante feiten in Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Tongeren, 1955, 33-60.
- Van den Wijngaert, M., De Wever, B. e.a. *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Antwerpen, 2004, 207-263.
- Vuylsteke, T. "De sociale structuren van het Geheim Leger Limburg. Een verzetsbeweging tijdens WO II" in: L. Janssens en M. Kin, red. *Handelingen van het eerste Congres van de Federatie van Nederlandstalige Verenigingen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België te Hasselt*. 19-22 augustus 1983. Mechelen, 1990, 443-458.

Vliegtuigcrashes

Crashes van (voornamelijk) geallieerde vliegtuigen zijn een populair thema in het lokale onderzoek naar het oorlogsverleden. Vaak proberen geïnteresseerden de identiteit van de gesneuvelde of ontsnapte bemanningsleden te achterhalen, uit te zoeken welke missie ze uitvoerden en met welk type vliegtuig ze vlogen. Vanaf de jaren '80 leidde hun speurwerk in Noord-Limburg tot persoonlijke contacten met de piloten in kwestie of met hun nakomelingen, tot emotionele bezoeken aan de sites zelf, tot nieuwe herinneringsplaatsen en herdenkingsplechtigheden. Er ontstonden kleine onderzoeks- en herdenkingsgenootschappen, zoals de werkgroep 'Limburgse Vrienden van de Geallieerde Luchtmacht' (1983) en de groep 'RAF-Memorial Hamont-Achel' (2000).

In de eerste twee oorlogsjaren waren vliegtuigcrashes op Noord-Limburgs grondgebied vrij zeldzaam. Eén van de eerste moet de crash van een Hampden in Linde-Peer geweest zijn, in de nacht van 2 op 3 juni 1941. Twee weken later, in de nacht van 16 op 17 juni, stortte in Hamont een Wellington-bommenwerper neer. Vanaf 1942 nam de geallieerde dominantie in het Europese luchtruim stelselmatig toe, en steeg ook het aantal strategische bombardementen op Duitse doelwitten. De aanvlieg- en terugkeerroutes van Engelse en Amerikaanse vliegtuigen situeerden zich vaak boven Belgisch en Nederlands Limburg, waardoor het ook boven Noord-Limburg merkelijk drukker werd.

De crashes waren bijna allemaal het gevolg van aanvallen van de Duitse nachtjagers die opstegen van op het militair vliegveld in Sint-Truiden (*Flugplatz St. Trond*). Enkele die intussen goed zijn gedocumenteerd, is de Wellington die neerstortte in Bree (30-31 mei 1942), de Wellington die op 31 mei 1942 te pletter sloeg in Wijchmaal, de Lancaster die op 2 februari 1943 neerstortte in Hamont, de Lancaster die op 17 juni 1943 uit elkaar spatte boven Neerpelt, de Stirling die crashte in Achel (22 juni 1943) en de bommenwerper van het Halifax-type die te pletter stortte in Overpelt (28 mei 1944).

De crash die vele Meeuwenaren zich lang hebben herinnerd, is die van een Britse Lancaster, in de nacht van 21 op 22 juni 1944. Op de eerste dag van Operatie Market Garden (17 september 1944, zie Operatie Market Garden) crashte een Mustang in Neerpelt. Ook in de dagen en maanden na de Bevrijding crashten er nog vliegtuigen in Noord-Limburg (of maakten er een noodlanding), zoals bijvoorbeeld een Lancaster in Opitter (23 december 1944) en een Halifax in Lommel (7-8 februari 1945).

De vliegtuigcrashes maakten een grote indruk op de omwonenden en bleven vaak lange tijd in het collectieve geheugen van lokale gemeenschappen gegrift. De crashsites lokten vaak vele nieuwsgierigen. Inwoners, en de jeugd niet in het minst, wachtten de komst van de Belgische of Duitse ordekrachten niet af en trachtten de vliegtuigwrakken clandestien te ontmantelen. Daarbij waren vooral de metalen platen en het mica van de ramen erg gegeerd. Verzetsslui keken uit naar wapens. Ook de koorden en het stof van de parachutes werden gerecupereerd.

Als er bij de crash piloten gesneuveld waren, werden ze meestal ter aarde besteld op het gemeentelijk kerkhof of weggevoerd door de Duitsers (vaak naar de vliegbasis in Sint-Truiden). In de dagen en weken na een crash werd het gebied van de inslag gewoonlijk goed bewaakt door de lokale politie of de Rijkswacht. Het gemeentebestuur moest in principe onmiddellijk aangifte doen aan de dichtstbijzijnde Duitse *Kommandantur*, die instond voor een spoedige ontmanteling. De geallieerde piloten die op Noord-Limburgs grondgebied sneuvelden, werden na de oorlog meestal begraven op het Heverlee War Cemetery, nabij Leuven. Enkele lichamen kwamen op het Commonwealth Kerkhof in Leopoldsburg terecht.

Meer weten:

- Bilsen, A. "De crash van Lancaster ED629". *Het Gengske*. 14(2001)4,12-18.
- Geuns, J. "Een Hampden sloeg te pletter in Linde-Peer". *De zeven torens*. 16(2001)3, 53-54; Loncke, P. "Vliegtuigcrashes te Peer tijdens WO II". *De zeven torens*. 16(2001)2, 56-57.
- Jacobs, F. "Omgekomen vliegtuigbemanningen in Tongerlo, Opitter en Bree". *Het Èzendröpke*. 11(1992)22, 43-51.

- Kenis, E. "De crash van Mustang FZ125". *Het Gengske*. 14(2001)4, 5-11.
- Loncke, P. *The liberators that never returned 24 march 1945*. S.l., 2005.
- Naus, H. "De crash van Halifax MZ-502". *Tweemaandelijks contactblad van het Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt*. (2004)140, 1-4.
- Van de Laar, W. "De Limburgse vrienden van de Geallieerde Luchtmacht". *Het Gengske*. 14(2001)4, 27-35.
- Vanneuville, S. "Halifax "NA175DY 'Q'". *Grevenbroeker Echo's*. (1995)13, 33-35.

Vluchtelingen

Tijdens de Duitse *Blitz* door België, in de meidagen van 1940, sloegen duizenden burgers op de vlucht. Naast de chaos en paniek, was het vooral de schrik voor de Duitsers die de mensen oostwaarts dreef. Hun angst was ingegeven door de nare herinneringen aan het begin van de Eerste Wereldoorlog, dat op veel plaatsen gepaard ging met plunderingen, brandstichtingen en represailles. Ook heel wat Kempenaren kozen het hazenpad. Afhankelijk van hun woonplaats hadden ze daar hun specifieke redenen voor. In Leopoldsburg waren het vooral de Duitse luchtaanvallen op het kamp die de mensen wegjoegen. De Meeuwenaren werden tot vluchten aangespoord door de voorbijtrekkende mensenstroom uit de Maasstreek. In Heppen werd de nabijheid van het Albertkanaal als een bron van groot gevaar beschouwd.

Toch vermoeden we dat er in Noord-Limburg, in vergelijking met andere delen van België, relatief weinig mensen hun huis hebben achtergelaten. Een eerste indicatie daarvoor is dat enkel de burgemeesters van Bree en Lommel hun post verlieten. Veruit de meeste burgemeesters bleven dus bij hun bevolking, wat kan bijgedragen hebben tot een vermindering van de panieksfeer. In de Limburgse Kempen, waar de Duitsers reeds op 11 en 12 mei ten tonele verschenen, hadden de mensen bovendien amper de tijd om hun boeltje te pakken. Daarenboven kende de streek ook veel boeren, die hun vee niet zomaar in de steek konden laten.

Zij die toch op de vlucht sloegen, trachtten in eerste instantie het Albertkanaal over te steken. Daarna volgde een moeizame tocht richting Oost- en West-Vlaanderen, en voor velen ook richting Noord-Frankrijk, waar ze door de krijgsgebeurtenissen werden ingehaald en naar huis werden gestuurd. Voor sommigen eindigde de exodus pas in het zuiden van Frankrijk. In de vele Noord-Limburgse getuigenissen over de vlucht van mei 1940 is ellende het overheersende beeld. Alleen jonge kinderen ervoeren de vlucht soms als een spannende reis of een vakantie.

De verplaatsingen met paard en kar, per kruiwagen of per fiets verliepen moeizaam, omdat mensenmassa's en militaire transporten de wegen blokkeerden. Het gevaar uit de lucht was reëel en in Frankrijk was de ontvangst zelden gastvrij. De meeste burgervluchtelingen keerden nog in mei of juni naar huis terug. De mensen die in Zuid-Frankrijk waren terechtgekomen, werden in de zomermaanden gerepatrieerd. Sommigen vonden hun huizen leeggeplunderd terug. Toch heerste er vooral opluchting, want in Noord-Limburg was niet zwaar gevochten. Bovendien maakten de teruggekeerde vluchtelingen kennis met een correct en gedisciplineerd bezettingsleger.

Na de terugkeer of de repatriëring van de vluchtelingen in 1940, dacht de autochtone bevolking niet meer aan wegtrekken. Het eigen huis en het eigen dorp werden het kader waarbinnen het dagelijkse leven tijdens de bezetting zich afspeelde. Tijdens de bezettingsjaren heeft de regio ook weinig vluchtelingen opgevangen. Tijdens de bezetting vingende sommige Kempische gezinnen via de bemiddeling van de organisatie Boerenhulp aan Stadskinderen Antwerpse 'stadsmusjes' op, die tijdelijk de stedelijke honger kwamen ontvluchten en op krachten konden komen op het platteland.

In september 1944 kwamen opnieuw kleine vluchtelingenstromen op gang. De bitse strijd die toen losbarstte om de Kempische kanalen, deed veel mensen besluiten om veiliger oorden te gaan opzoeken. Toen Bocholt op 13 en 14 september van twee zijden beschoten werd, vluchtten tientallen burgers naar Grote-Brogel en Kleine-Brogel. In de dagen die volgden, ontvingen Grote-Brogel, Kleine-Brogel en Peer ook vluchtelingen uit Kaulille, Beek, Bree, Sint-Huibrechts-Lille en Neerpelt. Een groot gedeelte van de inwoners van Bree ging vanaf 16 september schuilen in de gebouwen van het karmelietenklooster op de Gerkenberg, tot de Duitsers definitief achter de Zuid-Willemsvaart verdreven waren. De inwoners van de wijken ten noorden van het kanaal, boven Neerpelt (Broeseind, Hayenhoek, Grote Heide), dienden zich op 17 september te verplaatsen richting Acheldorp en verder.

Meer weten:

- Boons, B. "Op de vlucht voor het oorlogsgeweld... met de kreemkar". *Bourg*. 13(2000)3, 22-24.
- Bové, K. "De vlucht van Cooppal naar Frankrijk". *De Klaveren Heer*. (1995)maart, 9-17.
- Bussels, A. "De Achelse kluis in de oorlog 1940-1945", in: W. Dirckx, M. Theunissen en A. Bussels, *Hamont-Achel van bezetting tot bevrijding 1940-1944*, Hamont-Achel, 1994, dl. 1.
- Coenen, H. "September 1944: de bevrijding van het Grote Heide". *Het Gengske*. 12(1999)1, 4-17.
- Gielen, L. "Herinneringen aan de vlucht in 1940". *Lei en griffel*. 15(2007)4, 122-125.
- Simons, P.B. "Oorlogskroniek op de Gerkenberg 1940-1945". *Het Èzendröpke*. 13(1994)25, 53-56.
- Verleyen, M. en De Meyer, M. *Mei 1940: België op de vlucht*. Antwerpen, 2010.
- Wouters, R. "Die heerlijke kinderjaren van vroeger in Heppen (deel 2)". *Den Turftrapper*. (1989)2, 13-21.

Winterhulp

Op vraag van het Duitse militaire bezettingsbestuur en naar het voorbeeld van het Duitse *Winterhilfe*, richtten de Belgische secretarissen-generaal op 29 oktober 1940 de liefdadigheidsorganisatie Winterhulp op. In november 1940 werd Winterhulp in Limburg gelanceerd. In november-december 1940 en in de loop van het jaar 1941 werd in iedere Limburgse gemeente een plaatselijk Winterhulpcomité opgericht. Dat bestond doorgaans uit enkele vooraanstaande inwoners: een onderwijzer(es), een pastoor of een onderpastoor, een dokter, iemand van de Commissie voor Openbare Onderstand (COO)... Eens het plaatselijk comité beschikte over een lokaal voor de opslag van de hulpgoederen, kon de hulpverlening van start gaan.

Het doel van Winterhulp was het lenigen van de noden van armen en hulpbehoevenden. Winterhulp deed dat door middel van hulpverlening in natura aan verschillende groepen: steuntrekkers van de COO, mensen met een beperkt inkomen, kinderen uit grote gezinnen, weeskinderen, TBC-lijdende, zwangere en zogende vrouwen, bloedgevers, ziekenhuiszusters, geteisterden, enzovoort. Winterhulp richtte ook vakantiehuizen in, waar ondervoede kinderen de nodige reserves konden opdoen om de barre winterperiodes aan te kunnen.

De door Winterhulp uitgereikte hulp was niet gratis. De bijdrage was afhankelijk van het gezinsinkomen en rantsoeneringszegels waren steeds vereist. Enkele bekende Winterhulpinitiatieven waren de melk-, soep- en steenkoolbedelingen, eenschotelkantines en goedkope spijshuizen, soepbedelingen in de scholen (de 'schoolsoep'), de uitreiking van vitaminepillen en levertraan aan schoolkinderen, kerstmaaltijden en de uitdeling van marsepein, sinaasappelen en speculaas met Sinterklaas.

Aan het hoofd van Winterhulp stond een centraal uitvoerend comité. Verder bestond de structuur onder meer uit provinciale, gewestelijke en lokale comités. Die laatste werden betoelaagd door de gemeentebesturen, die op hun beurt speciale heffingen mochten innen op kadastrale inkomens, bedrijfsinkomsten, obligaties, enzovoort. Verder mochten de plaatselijke comités ook de opbrengsten behouden van de door hen georganiseerde *fund raising*-activiteiten (film- en toneelvoorstellingen, sportwedstrijden, goochelavonden, Vlaamse Kermissen...). Aanvankelijk had de organisatie te lijden onder een negatief imago, maar onder meer door het succes van de schoolsoep en de constructieve opstelling van de kerk veranderde dat snel.

Meer weten:

- Bussels, J. "Winterhulp Eksel". *Lei en griffel*. 11(2003)1, 12-17.
- D'Haese, E. "Gij zult de hongerigen spijzen, de dorstigen laven en de naakten kleden!". *Te Lomelle op die Campine*. (2012)1, 5-8.
- D'Haese, E. "Van de Heilige Geest tot Sinterklaas." *Te Lomelle op die Campine*. (2012)1, 26-27.
- Stevens, J. "Winterhulp Neerpelt 1940-1945". *Het Gengske*. 5(1992)4, 128-135.
- Vandeweyer, E. "Winterhulp in de provincie Limburg in de maand oktober 1943". *Kamp van Beverlo*. 18(1990)1, 13-15.
- Van Dongen, H. *Winterhulp 1940-1944: aspecten van de voedselvoorziening en de hulpverlening in de bezettingstijd*. Gent, 1983. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent)
- "Winterhulp en nog wat". *Bourg*. 12(1999)3, 28-29.

DEEL 2

**Lokale expertise en documentatie
Thematische Bibliografie**

Bocholt (Bocholt, Kaulille en Reppel)

Bocholt, Gemeentearchief

Dorpsstraat 16, 3950 Bocholt, 089 20 19 18

gemeente@bocholt.be - <http://www.bocholt.be>

maandag tot vrijdag: 9 – 12 u.; dinsdag: 13.30 – 19 u.; donderdag: 13.30 – 17 u.

Voor alle erfgoeditems (krantenknipsels, foto's, bidprentjes, voorwerpen...) kan u contact opnemen met:

Geschied- en Heemkundige Kring Bocholt vzw

Wim Cuppens, Biesekampweg 3, 3950 Bocholt, 011 44 12 60

wimcuppens@telenet.be - heemkundigekringbocholt@gmail.com

Geschied- en Heemkundige Kring Kaulille

Ann Rombaut, Molenstraat 18, 3950 Kaulille, 011 62 13 96

bib@bocholt.be

Bocholt en Reppel

Over de oorlogstijd in Bocholt en Reppel is nog niet veel geschreven en geweten. Bocholt kent al geruime tijd een heemkundige werking, maar dat was jarenlang het werk van enkele individuen. De huidige heemkring werd in xxxx opgericht. De collectie is in volle opbouw. Reppel heeft geen heemkundige kring. Bocholt kende alleszins zijn deel van de koek inzake terreur en contraterreur. De trekpleister voor ontsnapte Russische krijgsgevangenen was op 20 augustus het mikpunt van een VNV-razzia tegen Russen. Verder zijn we vooral over de beweging bevrijdingsdagen in Bocholt zijn we enigszins geïnformeerd. In de voormiddag van 13 september 1944 vertoonde een Engelse verkenningspatrouille zich voor het eerst in het dorp, maar die trok zich in de late namiddag weer terug. 's Avonds hadden de Duitsers, die zich achter het kanaal hadden teruggetrokken, het op de kerktoren gemunt. Wellicht vermoedden ze dat de toren dienst deed of dienst gedaan had als uitkijkpunt voor de Engelsen of Engelsgezinde Bocholtenaren. Duitse soldaten kwamen de toren eigenhandig in brand steken. In de tumultueuze nacht van 13 op 14 september werd gemeentesecretaris Pol Truyen om onduidelijke redenen doodgeschoten.

Kaulille

De Heemkundige Kring van Kaulille begon, net als vele andere heemkringen, in 1995 met de regelmatige publicatie van artikels over de Tweede Wereldoorlog. Ze waren vooral van de hand van Thieu Vander Sanden. Daardoor zijn we vandaag goed geïnformeerd over enkele aspecten van de Tweede Wereldoorlog (grenswielrijders, Cooppalfabriek tijdens de bezetting, oorlogsslachtoffers, Russen, Bevrijding). Nog voor het uitbreken van de oorlog ondervond Kaulille de gevolgen van de stijgende diplomatieke spanningen in de jaren 1930 aan den lijve. In 1937 streken er in gloednieuwe kazernes immers twee grenswachtcompagnies neer, belast met de bewaking en eventuele verdediging van bruggen en de bunkers (abri's) aan de Zuid-Willemsvaart en het Kempisch kanaal. De nieuwe militaire aanwezigheid had een impact op de economie en het ontspanningsleven, kortom op de sfeer van het dorp. Over de poederfabriek Cooppal bijvoorbeeld, waarvan het voltallige kader én heel wat meestergasten bij het oorlogsbegint naar de omgeving van Bordeaux vluchtten,

om begin augustus weer veilig in Kaulille terug te zijn. Tijdens de oorlog produceerde de fabriek niet langer kruit, maar het nieuwe ersatz-product 'vitriline'. In 1944 eisten de Duitsers de fabriek op voor het vervaardigen van springstoffen, maar die hebben Kaulille nooit verlaten. Ze werden in vijvers gegooid op het fabrieksterrein. Mooi is het ook verhaal van de Schotse soldaat Alex Nicolson, die in november 1944 zijn vrouw leerde kennen in Kaulille en er in november 1945 in het huwelijksbootje traden.

Bibliografie

- 1900-2000: *Honderd jaar St.-Benedictusparochie Lozen*. S.l., 2000.
- Beknopte geschiedenis van Kaulille*. S.l., s.d.
- Bloemen, L. "Herinneringen van Louis Bloemen (Deel 4)". *De Klaveren Heer*. 15(2006)4, 24-31.
- Bové, K. "VI Het onderwijs van 1888 tot na de Tweede Wereldoorlog". *De Klaveren Heer*. 6(1997)1, 23-27.
- Bové, K. "De vlucht van Cooppal naar Frankrijk". *De Klaveren Heer*. 4(1995)1, 9-17.
- Bové, K. "Geschiedenis van het onderwijs in Kaulille: van 1888 tot na 2de WO". *De Klaveren Heer*. 6(1997)1, 23-27.
- Bové, K. "Geschiedenis van het onderwijs in Kaulille: van 1940 tot 1976". *De Klaveren Heer*. 6(1997)2, 25-28.
- Brouwerij Martens Bocholt 1758-1983*. S.l., 1983.
- Evens, F. "Het verhaal van de burenen". *De Klaveren Heer*. 1(1992)2, 30-34.
- Evens, F. "Van tolgaarders tot douaniers (deel 2)". *De Klaveren Heer*. 9(2000)1, 5-7.
- Hufkens, L. *De economische betekenis van het kanaal Bocholt-Herentals inzonderheid voor de Kempen*. Lic.verh. KULeuven. Leuven, 1958.
- Jame, R. *100 jaar Zusters van de Voorzienigheid Bocholt 1903-2003*. Bocholt, 2003.
- Jame, R. *De geschiedenis van het lager onderwijs in Bocholt: het centrum, Lozen, Creyel en Hees*. Bocholt, 1996.
- Jame, H. en Nijsen, K. *Bocholt. Oorlog en bevrijding 1940-1945*. Bocholt, 1994.
- Kerkhofs, A., Leen, M. e.a. *1879-1979: honderd jaren Katholiek Onderwijs te Reppel*. S.l., 1979.
- Maasen, W. *Bocholt gemeente*. Bocholt, 1974.
- Maasen, W. *Bocholt: parochie*. Bocholt, 1974.
- Nullens, L. "De geschiedenis van het onderwijs in Kaulille VII De periode van 1940 tot 1976". *De Klaveren Heer*. 6(1997)2, 25-29.
- Nullens, L. "Geschiedenis van het onderwijs in Kaulille: de meisjesschool van 1940-1976". *De Klaveren Heer*. 6(1997)3, 25-31.
- Tielen, T. "Cooppal tijdens de 2de WO". *De Klaveren Heer*. 4(1995)1, 22-26.
- Tielen, T. "Kaulille tijdens de Tweede Wereldoorlog". *De Klaveren Heer*. 4(1995)1, 6-8.
- Tielen, T. "Zestig jaar voetbal in Kaulille". *De Klaveren Heer*. 8(1999)2, 15-23.
- Vanbussel, H. "Mijn verhaal deel 1". *De Klaveren Heer*. 6(1997)1, 33-41.
- Vanbussel, H. "Mijn verhaal deel 2". *De Klaveren Heer*. 6(1997)2, 33-39.
- Vanbussel, H. *Mijn verhaal: de belevenissen van een Kauliller soldaat tussen mei 1940-januari 1941*.
- Vander Sanden, T. "Bosrussen in Kaulille". *De Klaveren Heer*. 9(2000)2, 22-36.
- Vander Sanden, T. "De beschieting van zomer 1943". *De Klaveren Heer*. 1(1991), 33-35.
- Vander Sanden, T. "De bevrijding". *De Klaveren Heer*. 4(1995)3, 5-28.
- Vander Sanden, T. "De bevrijding. Deel 2". *De Klaveren Heer*. 4(1995)4, 5-30.
- Vander Sanden, T. "De grenswacht van Kaulille". *De Klaveren Heer*. 9(2000)1, 10-20.
- Vander Sanden, T. "De grenswachtkazerne van Kaulille". *De Klaveren Heer*. 8(1999)4, 26-36.
- Vander Sanden, T. "De klokkenroef deel 2". *De Klaveren Heer*. 4(1995)3, 29-41.
- Vander Sanden, T. "Duitse soldaten gesneuveld in Kaulille". *De Klaveren Heer*. 11(2002)4, 10-20.
- Vander Sanden, T. "Grenswachters in Kaulille". *Klaveren Heer*. 8(1999)3, 14-33.
- Vander Sanden, T. "Het 1 South Lancashire". *De Klaveren Heer*. 12(2003)3, 12-19.
- Vander Sanden, T. "Het 2 East Yorkshire". *De Klaveren Heer*. 12(2003)2, 8-12.
- Vander Sanden, T. "Het 2 Warwickshire en het 1 Norfolk". *De Klaveren Heer*. 12(2003)4, 27-35.
- Vander Sanden, T. "Het 2e Bataljon King's Shropshire Light Infantry". *De Klaveren Heer*. 13(2004)1, 23-35.
- Vander Sanden, T. "Het bombardement van 1 oktober 1940". *De Klaveren Heer*. 1(1992), 17-29

- Vander Sanden, T. "Het Eerste Bataljon van het Suffolk Regiment". *De Klaveren Heer*. 12(2003), 4-14.
- Vander Sanden, T. "In memoriam Jaak Vanuytvange". *Klaveren Heer*. 7(1998)2, 9-10.
- Vander Sanden, T. "Kaulille tijdens de Tweede Wereldoorlog. Inbeslagname kerkklok (deel 1)". *De Klaveren Heer*. 4(1995)2, 13-25.
- Vander Sanden, T. "Kauliller burgerslachtoffers in de Tweede Wereldoorlog". *De Klaveren Heer*. 5(1996)2, 16-39.
- Vander Sanden, T. "Ons Kanaal". *De Klaveren Heer*. 3(1994)2, 11-41.
- Vander Sanden, T. "Opblazen van de kanaalbrug". *Klaveren Heer*. 9(2000)3, 26-38.
- Vander Sanden, T. en Nicolson, A. "Kaulille tijdens de Tweede Wereldoorlog. Alexander Nicolson". *De Klaveren Heer*. 4(1995)2, 27-41.
- Van de Sijpe, L. "Het regiment van de 1. Suffolks (Br.) op doortocht in Kaulille". *De Klaveren Heer*. 3(1994)3, 17-34.
- van de Wouwer, J. *Ik was acht... toen de oorlog begon: een oorlogsverhaal van een jongen tussen 1939-1945*. Brussel, 2006.
- Vangerven, J. "'De witten' van Kaulille". *De Klaveren Heer*. 17(2008)1, 37-39.
- Vangerven, J. "De historiek van de elektriek (deel 4)". *De Klaveren Heer*. 18(2009)3, 10-37.
- Verbroedering Oud grenswielrijders Limburg. *Grensfietserseenheden Maaseik-Kaulille 1934-1940*. S.l., s.a.
- Vossen G. "Nieuwe vlag voor de Oud-strijders". *De Klaveren Heer*. 6(1997)2, 32.

Bree (Beek, Bree, Gerdingen, Opitter, Tongerlo)

Bree, Stadsarchief

Vrijthof 10, 3960 Bree, 089 84 85 00

info@bree.be - <http://www.bree.be>

maandag tot vrijdag: 9 – 12 u.; dinsdag: 14 – 18 u.; donderdag: 14 – 19 u.

Voor alle erfgoeditems (krantenknipsels, foto's, bidprentjes, voorwerpen...) kan u contact opnemen met:

Geschied- en Heemkundige Kring Groot-Bree *Het Flambeeuwken*

Rudi Cober, Poststraat 1, Bree, 3960 Bree, 089 75 11 02

ghk-gb@skynet.be - <http://www.heemkringbree.be>

Bree

De Geschied- en Heemkundige Kring van Groot-Bree schonk vanaf het begin van de jaren 1990 in zijn tijdschrift *Het Èzendröpke* aandacht aan het lokale oorlogsverleden. Intussen verschenen er artikels over een breed scala aan onderwerpen: de militaire gebeurtenissen langs de Zuid-Willemsvaart in mei 1940, het weghalen van de kerkklokken, de Bevrijding... Ook de vliegtuigcrashes zijn reeds gedocumenteerd. Verder enkele voorbeelden van persoonlijke oorlogsverslaggeving in dagboekstijl (paters karmelieten), de oorlogsjaren in Opitter en de Bevrijding, waarbij quasi heel de bevolking werd geëvacueerd naar het klooster van de paters-missionarissen van het H. Hart en naar Meeuwen. Contraterreur sloeg hard toe in Bree. Arrestaties in de nacht van 8 op 9 juni 1944 door de Gestapo van dertien Breeënarers, waaronder enkele bestuursleden van de fanfare Sint-Michiel. Er zou er maar één de Duitse concentratiekampen overleven. Het aspect van de razzia's is erg onderbelicht gebleven, wellicht vanwege de lokale gevoeligheden. Algemeen is er nog niet veel gepubliceerd over de bezettingsperiode van een gemeente die toch een zekere centrumfunctie vervulde in de regio, bijvoorbeeld dankzij de veemarkt.

Bibliografie

Cardinaels, J. *Mobilisatie oorlog bevrijding*. Bree, 1994.

Claes, M. en Simons, B. *Lagere school Gerdingen: 1884-1984*. S.l., 1984.

Corstjens, J. "Thank you for the liberation..." *Het Èzendröpke*. 23(2004)46, 46-53.

De Bruyne, L. "Het is al meer dan 50 jaar geleden..." *Het Èzendröpke*. 14(1995)28, 30-34.

De Bruyne, L. "Tongerlo in de oorlogsjaren". *Het Èzendröpke*. 28(2010)57, 45-53.

De Bruyne, L. "Zeven Breese slachtoffers van de Bevrijding". *Het Èzendröpke*. 26(2007)52, 34-38.

Guffens, T. "De klokkenroof in Groot-Bree". *Het Èzendröpke*. 13(1994)25, 7-11.

Guffens, T. "Rantsoenering tijdens de Tweede Wereldoorlog". *Het Èzendröpke*. 13(1994)26, 43-45.

Jacobs, F. "Major Ehle van de Duitse nachtjagers onderschepte de Stirling boven Tongerlo in de Tweede Wereldoorlog". *Het Èzendröpke*. 21(2002)42, 30-32.

Jacobs, F. "Omgekomen vliegtuigbemanningen in Tongerlo, Opitter en Bree". *Het Èzendröpke*. 11(1992)22, 43-51.

Jacobs, F. "Opitter in de oorlogsjaren". *Het Èzendröpke*. 13(1994)26, 2-18.

Janssen, T. "75 jaar scouting in Bree". *Het Èzendröpke*. 24(1994)47, 10-19.

Maes, S.F. en Dreesen, J. *De geschiedenis van Bree*. Bree, 1984.

Moesen, J. "Het begin van de oorlog '40-'45". *Het Èzendröpke*. 12(1993)23, 28-32.

Schoofs, R. *Beek aan de Aa: een historisch en inhoudelijk overzicht van een Kempens dorp*. Bree, 2002.

Simons, P.B. "Oorlogskroniek op de Gerkenberg 1940-1945". *Het Èzendröpke*. 13(1994)25, 53-56.

Soons, M. "Een krijgsgevangene". *Het Èzendröpke*. (1995)27, 2-12.

- Theuwissen, L. "Bloemlezing uit een kindergeheugen. Herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog". *Het Èzendröpke*. 29(2011)59, 2-11.
- Theuwissen, L. "Bloemlezing uit een kindergeheugen. Herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog (vervolg)". *Het Èzendröpke*. 29(2011)60, 38-47.
- Tongerlo: facetten van mens en samenleving in Tongerlo, Solt en 't Hasselt*. Maaseik, 1996.
- Vanhamme, L. "Vluchtelingen op de Gerkenberg". *Het Èzendröpke*. 21(2002)41, 25-28.
- Van Oeteren, W. "Vlucht naar Engeland". *Het Èzendröpke*. 15(1996)30, 17-18.

Hamont-Achel (Achel en Hamont)

Hamont-Achel, Stadsarchief

Stad 40, 3930 Hamont-Achel, 011 44 50 40

stad@hamont-achel.be - <http://www.hamont-achel.be>

maandag tot vrijdag: 8.30 – 12.30 u.; woensdag: 13.30 – 16 u.; donderdag: 16 – 18.30 u.

Voor alle erfgoeditems (krantenknipsels, foto's, bidprentjes, voorwerpen...) kan u contact opnemen met:

De Goede Stede Hamont - Documentatiecentrum Dr. Bussels

Luk Van de Sijpe, Wal 18, 3930 Hamont-Achel, 011 44 70 07

lukvds@pandora.be

Heemkundekring Achel

René Winters, 011 64 52 59

Rene.winters@virusfree.be – <http://www.heemkundekringachel.be>

Grevenbroekmuseum Achel

Gen. Dempseylaan 1, 3930 Hamont-Achel, 011 64 99 85

<http://www.grevenbroekmuseum.be>

Mondelinge interviews

In het kader van het erfgoedproject 'Soldatenlaarzen en kauwgom' nam de heemkundekring van Achel interviews af van getuigen die de Tweede Wereldoorlog bewust mee beleefden. Tijdens de interviews kwamen vijf thema's met betrekking tot het dagelijkse leven aan bod: "Vluchten of achterblijven?", "Spelen en leren tussen de bommen door", "Op de bon?", "Vreemden in mijn dorp" en "Eindelijk bevrijd?".

Voor het raadplegen van deze interviews en voor meer informatie erover kan u terecht bij de heemkring.

Achel

11 mei 1940: vertrek van een tweehonderdtal jongemannen naar Ertvelde. Kwamen al na enkele weken terug. Achel was door zijn ligging nabij de Belgisch-Nederlandse grens en langs de spoorlijn Antwerpen-Mönchengladbach een trefpunt van stedelingen en lokale smokkelaars. Het protest tegen het weghalen van de kerkklokken, in april 1943, was in Achel bijzonder heftig. Achelse Kluis: boerderij onder verwalting en kloostergemeenschap moest uitwijken naar andere kloosters. Nacht van 6 op 7 juni 1944: arrestatie van Justin Ceelen, diens zoon Albert Ceelen en Francois Van Meensel (op verdenking van pilotenhulp), die nooit zou terugkeren uit Duitsland. Ook in deze gemeente veel aandacht voor de bevrijdingsperiode. Die periode had in Achel het karakter van een langgerekte koortsdroom. De koorts laaide een eerste keer op op 5 september ('dolle dinsdag'), toen de door de Duitsers verlaten varkenswekerij werd geplunderd. De Bevrijding van Achel liet erg lang op zich wachten en ging gepaard met veel angst en het gevoel geïsoleerd tussen een vuurlinie te liggen. Op 8 september waren de kanaalbruggen in Neerpelt en Sint-Huibrechts-Lille immers door de Duitsers opgeblazen. Pas op 20 september waren de eerste Engelse tanks in Achel te zien. Van september 1944 tot april 1945 deed het Simonshuis in Achel dienst als hoofdkwartier van het Tweede Britse Leger. Relatief recent onderzoek bracht een vergeten verzetsman aan het licht: pater Alphonsus (Garardus Aloysius Averdieck) van de Achelse Kluis.

Hamont

In Hamont zijn nog geen grote publicatieprojecten rond de Tweede Wereldoorlog uitgevoerd. Onze kennis over Hamont in oorlogstijd is daarom erf gefragmenteerd, en voornamelijk gebaseerd op artikels uit het lokale tijdschrift *Grevenbroeker Echo's*. De lokale historici hebben daarbij vooral aandacht gehad voor getuigenissen van inwoners, de Bevrijding en crashes van geallieerde piloten. Wat als een paal boven water staat, is dat Hamont een echt smokkelaarsdorp was, waar zo goed als alle inwoners inspeelden op de gestegen vraag van stadsbewoners en de gestegen prijzen. Er was een verzetskern actief van het Geheim Leger, waarvan het hoofd Jaques Hulsbosch, meteen ook het bekendste Hamontse oorlogsslachtoffer is (overleed tijdens zijn gevangenschap in Duitsland). Net als in Achel ging de bevrijdingskoorts en de terugtocht van de bezetter in Hamont gepaard met chaos en plundering. Oorlogsburgemeester werd al op 5 september door het verzet opgesloten, maar dat was voorbarig (SS kwam nog terug in het dorp). Op dezelfde dag werd een door de Duitsers verlaten textieldepot in het klooster van de Ursulinen leeggeroofd. De uiteindelijke bevrijding van Hamont kwam er pas op 20 september 1944. Daarna volgden enkele vrije ernstige exploitatie van straatrepressie, en een periode van relatief intensieve Engelse inkwartiering.

Bibliografie

- "III. Chronologische beschrijving van de verkiezingen in Hamont en Achel 1921-1970". *Grevenbroeker Echo's*. (2006)56, 40-42.
- "50 jaar geleden". *De Achelse Kapetulie*. 7(1994)4, 11.
- Aerts, J. "De gesneuvelde Engelsen op de Haart 1944". *Grevenbroeker Echo's*. (2002)41, 38-40.
- Boonen, A. "Mijn oorlogservaringen 1940-1945". *Grevenbroeker Echo's*. (2008)62, 17-21.
- Boonen, A. "Razzia op de werkweigeraars te Hamont op 12 en 13 december 1942". *Grevenbroeker Echo's*. (1994)8, 29-30.
- Bormans, P. "Tweede Wereldoorlog. Wist jij??". *De Achelse Kapetulie*. 6(1993)3, 15.
- Claassen, A., Berkmans, R. en Stienaers, H. *Geschiedenis van het onderwijs te Achel samengesteld ter gelegenheid van honderd jaar vrij katholiek onderwijs 1979-80 – 1979-80*. Achel, 1980.
- Claassen, A. "De oorlog 40-45. Hoe het begon 50 jaar geleden!". *De Achelse Kapetulie*. 3(1990)1, 1-3.
- Claassen, A. "Een Achels saluut aan vechters uit Wereldoorlog II". *De Achelse Kapetulie*. 12(1999)3, 12-15.
- Claassen, A. "Een stukje geschiedenis. De oorlog 40-45. Vervolg 2". *De Achelse Kapetulie*. 3(1990)2, 1-3.
- Claassen, A. "Een stukje geschiedenis. De oorlog 40-45 te Achel. Vervolg 3". *De Achelse Kapetulie*. 3(1990)3, 1-3.
- Claassen, A. "Een stukje geschiedenis. De oorlog 40-45 te Achel. Vervolg 4". *De Achelse Kapetulie*. 3(1990)4, 7-12.
- Claassen, A. "De oorlog 1939-1945 en septemberdagen 1944". *De Achelse Kapetulie*. 18(2005)3, 3-7.
- Claassen, A. "De Achelse bevrijding in 1944". *De Achelse Kapetulie*. 19(2006)3, 23-26.
- Claassen, A. "De klokken van Achel-dorp". *De Achelse Kapetulie*. 13(2000)3, 3-5.
- Cox, L. "Herinneringen aan twee wereldoorlogen (Deel II)". *De Achelse Kapetulie*. 6(1993)1, 10-11.
- Damen-Mertens, M. "Zondag 17 december 1944". *Grevenbroeker Echo's*. (1994)8, 6-7.
- Dericks, W.J. "Dagboek gedurende de oorlog: 27 aug.-20 sept. 1944". *De Achelse Kapetulie*. 17(2004)3, 20-28.
- Dirckx, W., Theunissen, M. en Bussels, A. *Hamont-Achel van bezetting tot bevrijding 1940-1944*. Hamont-Achel, 1994, 2 dln.
- Follon, B. "Katholieke Studentenactie (K.S.A.) 'Vroom en Vlaams-Achel'. Een bloeiende studentenvereniging 1933-1953". *De Achelse Kapetulie*. 12(1999)1, 5-9.
- Frederix, P., Knevels, B. en Moris, J. *Een eeuw Salvatorcollege: de kroniek van een groeiproces van 1902-2002*. Hamont, 2002.
- "Goed om te weten". *Grevenbroeker Echo's*. (1994)8, 42-45.
- "Het verkens-epos van Achel 1944!". *De Achelse Kapetulie*. 4(1991)2, 10.
- Meijs, E. en Winters, R. "Oorlogsherinneringen van Jef Ceelen". *De Achelse Kapetulie*. 22(2009)3, 25-37.
- Oudhuis, T. "Een oude Achelaar vertelt... (oorlogsherinneringen)". *De Achelse Kapetulie*. 8(1995)4, 3-5.

Scheepers, J. "Beknopt verslag van vlucht naar Frankrijk 1940". *De Achelse Kapetulie*. 17(2004)3, 3-6.

Stevens, L. "De lotgevallen van onze jongemannen van 16 tot 30 jaar tijdens Wereldoorlog II". *Grevenbroeker Echo's*. (2005)50, 17-24.

Stevens, W. "Herinneringen uit de bezettingsjaren 1940-1945". *Grevenbroeker Echo's*. (2007)59, 5-37.

Stevens, W. "Mijn kleine oorlog 10.05.1940-10.06.1940". *Grevenbroeker Echo's*. (2001)34, 11-27.

Stienaers, H. *Vijftig jaar vrij katholiek onderwijs te Achel-Statie: 1932-1982*. Hamont-Achel, 1982.

Theunissen, E. "Roof en terugkeer van de klokken in Achel". *Grevenbroeker Echo's*. (1994)8, 8-9.

Twan van Harrie Pennings. "Botersmokkel". *De Achelse Kapetulie*. 10(1997)1, 18-19.

Van de Sijpe, L. en Schroé, A. *Louis Keunen: burgemeester van Hamont 1912-1946*. Hamont-Achel, 1987.

Van de Sijpe, L. *100 jaar Zwartzusters in het St. Janbergmanstehuis te Hamont 1889-1989*. Hamont-Achel, 1989.

Van de Sijpe, L. *150 zusters ursulinen te Hamont 1839-1989*. Hamont-Achel, 1989.

Van de Sijpe, L. "Roof en terugkeer van de klokken in Achel. Uit het dagboek van kapelaan Edmond Theunissen". *Grevenbroeker Echo's*. (1994)8, 8-9.

Van de Sijpe, L. *150 jaar Trappisten in Achel (1846-1996)*. Hamont-Achel, 1996.

Van de Sijpe, L. *Millenniumboek Hamont-Achel*. Hamont-Achel, 1999.

Van de Sijpe, L. "Een vergeten oorlogsheld uit Achel: Gerardus Aloysius Averdieck, pater Alphonsus van de Achelse Kluis". *Grevenbroeker Echo's*. (2010)70, 10-17.

Vanneuville, S. "Halifax 'NA175DY 'Q''". *Grevenbroeker Echo's*. (1995)13, 33-35.

Vanneuville, S. "N 2849". *Grevenbroeker Echo's*. (1998)25, 15-27.

Van Werde, A. "Achelse kerkklokken met hand en tand verdedigd". *De Achelse Kapetulie*. 17(2004)3, 7-12.

Van Werde, F. "Mijmeringen rond 11 november". *De Achelse Kapetulie*. 13(2000)4, 16-17.

Van Werde, J. "Dokter Louis De Bont... 13 jaar later. Oorlogsdokter!". *De Achelse Kapetulie*. 4(1991)2, 5-8.

Van Werde, J. "Het einde van de Duitse varkensstallen". *De Achelse Kapetulie*. 17(2004)1, 29-31.

Verhoeven-Beliën, A. "Herinnering aan de bevrijding: donderdag 21 september 1944". *Grevenbroeker Echo's*. (2002)41, 40-42.

Winters, R. "Achel brengt hulde aan twee gesneuvelde oorlogshelden". *Grevenbroeker Echo's*. (2000)32, 6-8.

Winters, R. "Achel bracht hulde aan twee gesneuvelde oorlogshelden". *De Achelse Kapetulie*. 13(2000)3, 28.

Winters, R. "François Van Meensel stierf in Duits concentratiekamp". *De Achelse Kapetulie*. 22(2009)2, 26-36.

Winters, R. "Gedenkplaat voor drie Achelse oorlogsslachtoffers". *De Achelse Kapetulie*. 22(2009)4, 32-33.

Winters, R. "Gedenkplaat voor pater Averdieck". *De Achelse Kapetulie*. 23(2010)4, 32-33.

Hechtel-Eksel (Eksel en Hechtel)

Hechtel-Eksel, Gemeentearchief

Don Boscostraat 5, 3940 Hechtel-Eksel, 011 13 40 37

info@hechtel-eksel.be – <http://www.hechtel-eksel.be>

maandag: 9 – 12u en 13.30 – 19 u.; dinsdag: 9 – 12u.; woensdag: 13.30 – 17u.; donderdag en vrijdag: 9 – 12u.

Voor alle erfgoeditems (krantenknipsels, foto's, bidprentjes, voorwerpen...) kan u contact opnemen met:

Heemkundige Kring

Marie-Louise Caris, Oud-gemeentehuis, Groenstraat 10, 3940 Hechtel-Eksel, 011 73 45 40.

Eksel

De oorlogsherinnering en -geschiedschrijving in Hechtel staat, en dat is hoogst begrijpelijk, in het teken van de verschrikkelijke bevrijdingsgevechten die tussen 7 en 12 september 1944 in Hechtel plaatsvonden. Daarbij vielen onder meer 35 burgerslachtoffers en werd het dorpscentrum grondig verwoest. Over andere aspecten van de bezettingstijd in Hechtel zijn we veel minder goed op de hoogte. Aanwezigheid van Russen, een Duitse luisterpost. Na de Bevrijding bleek dat de Duitsers op Hechtels grondgebied (het Gemeentebos, deel van het militaire domein van het Kamp van Beverlo) een executieoord hadden. Sinds 1950 is de site een herinneringsoord.

Hechtel

In tegenstelling tot Hechtel is de bevrijding van Eksel zonder enige weerklank gebleven in de lokale literatuur. Het maakte plaats voor meer kennis over andere aspecten. Zo is er het mooie en gedetailleerde dagboek van krijgsgevangen Jan Truyens. Jozef Bussels schreef over CRABs, Winterhulp Eksel en een gewapende overval in Eksel in september 1944. Eksel werd tijdens of na de Tweede Wereldoorlog in de volksmond onbezet gebied genoemd. Afgezien van doortrekkende troepen en korte periodes van inkwartiering in 1940 en 1944, werd het dorp amper geconfronteerd met Duitse aanwezigheid. Twee andere groepen 'vreemdelingen' maakten wél hun opwachting in Eksel. Eind januari 1941 werden er, als gevolg van een Duitse uitwijzingsmaatregel, een veertigtal joden uit Antwerpen in Eksel gehuisvest. Ze verbleven er slechts enkele maanden. Nadat de joden weer uit Eksel verdwenen waren, hield een inwonster, Maria Cuyvers-Cuypers, een joods gezinshoofd een drietal jaar verborgen op haar zolder. Zoals in vele andere Noord-Limburgse gemeenten vonden veel ontsnapte Russische krijgsgevangenen een schuilplaats in de bosrijke omgeving van Eksel.

Bibliografie

"Toen honderdduizenden Belgen in Duitsland moesten werken". *Lei en griffel*. 7(1999)4, 115 e.v..

Agten, C. "Uit de oorlog: Joden in Eksel (1940-1941)". *Lei en griffel*. 5(1997)1, 13-15.

Agten, C. "Uit de oorlog: Joden in Eksel (1940-1941)". *Lei en griffel*. 5(1997)2, 59-61.

Agten, C. *100 jaar Zusters van Maria Hechtel 1898-1998*. Hechtel-Eksel, 1998.

Bussels, J. en Geys, G. *150 jaar gemeentelijk onderwijs te Eksel: 1844-1994*. Hechtel-Eksel, 1994.

Bussels, J. "10 mei 1940". *Lei en griffel*. 14(2006)1, 3-9.

Bussels, J. "Aanvulling en correctie bij "Oorlogsdagboek van Jan Truyens, deel 5"". *Lei en griffel*. 13(2005)2, 62-63.

- Bussels, J. "De Flugwache in Hechtel". *Lei en griffel*. 15(2007)4, 140-141.
- Bussels, J. *De slag om Hechtel: bevrijdingsgevechten 6-12 september 1944*. Hechtel, 1972.
- Bussels, J. "De tank van Hechtel". *Lei en griffel*. 12(2004)3, 100.
- Bussels, J. "Gewapende overval te Eksel". *Lei en griffel*. 7(1999)4, 113-114.
- Bussels, J. *Hechtel en Eksel tijdens de Eerste Wereldoorlog en het interbellum: een kroniek*. Hechtel-Eksel, 1998.
- Bussels, J. "Winterhulp Eksel". *Lei en griffel*. 11(2003)1, 12-17.
- Devinck, J.M. "Dat "ding" kwam zo maar uit de hemel vallen". *Lei en griffel*. 14(2006)3, 75-81.
- Devinck, J.M. "'Onze" Russen gedurende de oorlog". *Lei en griffel*. 14(2006)4, 128-136.
- Evers, M. "En toen kwam de bevrijding". *Lei en griffel*. 10(2002)1, 16-30.
- Geelen, G. "De parachutist. Een oorlogsverhaal". *Lei en griffel*. 6(1998)2, 17-22.
- Geelen, G. "De parachutist. Een oorlogsverhaal". *Lei en griffel*. 6(1998)3, 106.
- Geelen, G. "De parachutist. Een oorlogsverhaal". *Lei en griffel*. 6(1998)4, 131-134.
- Geelen, G. "De parachutist. Een oorlogsverhaal". *Lei en griffel*. 7(1999)1, 9-11.
- Geelen, G. "De parachutist. Een oorlogsverhaal". *Lei en griffel*. 7(1999)2, 35-39.
- Geelen, G. "De parachutist". *Lei en griffel*. 7(1999)3, 65-69.
- Geelen, G. "De parachutist". *Lei en griffel*. 7(1999)4, 120-122.
- Geelen, G. "De parachutist. Een oorlogsverhaal". *Lei en griffel*. 8(2000)1, 10-13.
- Geelen, G. "De parachutist. Een oorlogsverhaal". *Lei en griffel*. 8(2000)2, 40-44.
- Geelen, G. "De parachutist. Een oorlogsverhaal". *Lei en griffel*. 8(2000)3, 100-103.
- Geelen, G. "De parachutist. Een oorlogsverhaal". *Lei en griffel*. 8(2000)4, 107-111.
- Geuens, H. "De treinplundering (1944)". *Lei en griffel*. 4(1996)2, 74-75.
- Gielen, L. "Herinneringen aan de vlucht in 1940". *Lei en griffel*. 15(2007)4, 122-125.
- "Herinneringen aan de bevrijding". *De Nieuwe Gazet-Het Volk*. 16/09-7/10/1984.
- Janssens, A. "1944-1945: De vliegende dood". *Lei en griffel*. 3(1995)1, 32-33.
- Moris, J. "De bevrijding van Hechtel. Uit het dagboek van Jozef Moris". *Lei en griffel*. 8(2000)1, 24-28.
- Moris, J. "De bevrijding van Hechtel. Uit het dagboek van Jozef Moris – deel 2". *Lei en griffel*. 8(2000)2, 65-70.
- Moris, J. "De bevrijding van Hechtel. Uit het dagboek van Jozef Moris – slot". *Lei en griffel*. 8(2000)3, 75-81.
- Truyens, R. "Oorlogsdagboek van Jan Truyens (deel 2)". *Lei en griffel*. 12(2004)2, 58-65.
- Truyens, R. "Oorlogsdagboek van Jan Truyens (deel 3)". *Lei en griffel*. 12(2004)3, 101-107.
- Truyens, R. "Oorlogsdagboek van Jan Truyens (deel 4)". *Lei en griffel*. 12(2004)4, 112-118.
- Truyens, R. "Oorlogsdagboek van Jan Truyens (deel 5)". *Lei en griffel*. 13(2005)1, 21-29.
- Truyens, R. "Vrede? Dat is de periode waarin het alleen bij de anderen oorlog is". *Lei en griffel*. 12(2004)1, 24-34.
- Van Hassel, I. "Hechtel als het ware een tweede Caen. Op 8 september sneuvelt de enige Belgische piloot in de Amerikaanse luchtmacht (Charles Goffin). Turnhout had vooral last van het wachten". *Het Laatste Nieuws*, 9/09/1984.
- Wilsels, S. *Het kruispunt: de bevrijding van Hechtel 6-12 september 1944*. S.I., 2004.
- Wuyts, G. *Herfststorm over Hechtel, 6-12 september 1944*. S.I., 2004.

Leopoldsburg (Heppen en Leopoldsburg)

Leopoldsburg, Gemeentearchief

Kon. Astridplein 37, 3970 Leopoldsburg, 011 34 92 20

info@leopoldsburg.be – <http://www.leopoldsburg.be>

maandag tot vrijdag: 8.30 – 12 u.; maandag en woensdag: 13.30 – 18.30 u.; vrijdag: 13.30 – 16 u.

Voor alle erfgoeditems (krantenknipsels, foto's, bidprentjes, voorwerpen...) kan u contact opnemen met:

Geschied- en Heemkundige Kring Leopoldsburg

Theo Sloomakers, Hechtelsesteenweg 7/1, 3970 Leopoldsburg, 0485 73 61 22

heemleopoldsburg@hotmail.com

Heemkring Heppen

Gerrit Dhondt, Marcel Torfsstraat 8, 3971 Heppen, 011 34 67 73

gerrit.dhondt1@pandora.be

Museum van het Kamp van Beverlo vzw

Hechtelsesteenweg 9, 3970 Leopoldsburg, 011 34 48 04

museumkvb@skynet.be - <http://museumkampvanbeverlo.be>

Mondelinge interviews

In het kader van het erfgoedproject 'Soldatenlaarzen en kauwgom' namen de heemkundige kringen van Heppen en Leopoldsburg interviews af van getuigen die de Tweede Wereldoorlog bewust mee beleefden. Tijdens de interviews kwamen vijf thema's met betrekking tot het dagelijkse leven aan bod: "Vluchten of achterblijven?", "Spelen en leren tussen de bommen door", "Op de bon?", "Vreemden in mijn dorp" en "Eindelijk bevrijd?".

Voor het raadplegen van deze interviews en voor meer informatie erover kan u terecht bij de heemkring.

Heppen

De geschiedschrijving over Heppen tijdens de Tweede Wereldoorlog is vooral het werk van Rik Wouters. In het heemkundige tijdschrift *Den Turftrapper/De Heikapper* publiceerde hij over zijn eigen oorlogservaringen als kind, de lotgevallen van de Heppense burgemeester Jef Nuyts, de bombardementen van mei 1944, Heppense verzetsmensen. De meest markante gebeurtenis in Heppen is ongetwijfeld de moordaanslag op burgemeester Jozef Nuyts en gemeentesecretaris Vic Jacobs op 30 december 1943. De aanwezigheid van het Kamp van Beverlo bepaalde een stukje van de Heppense oorlogservaring. Toen Duitse vliegtuigen op 10 mei 1940 het Kamp bestookten, joeg het bombardement zestien Heppense koeien de dood in. In de nacht van 11 op 12 mei 1944 trof een mislukt bombardement, bedoeld voor het Kamp van Beverlo in Leopoldsburg, ook Heppen.

Leopoldsburg

Leopoldsburg was al sinds zijn ontstaan in het midden van de negentiende eeuw een buitenbeentje in de Kempen, en bleef dat ook tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dat was nog steeds te wijten aan de band tussen de gemeente en het Kamp van Beverlo. Leopoldsburg was geen typisch Kempische landbouwgemeente, maar een dorp met stedelijke allures wat de samenstelling van de bevolking en socio-cultureel leven betrof. Tijdens de bezetting vulden in plaats van Belgische soldaten Wehrmachtsoldaten de herbergen in Leopoldsburg. De aanwezigheid van een grote Duitse troepenmacht in het Kamp, met de daarbij horende militaire installaties en transporten, zorgde ervoor dat ook het verzet – en met name de geheime inlichtingendiensten – in

Leopoldsburg erg actief was. Leopoldsburg beleefde een beroerd laatste bezettingsjaar, met een dodelijk geallieerd bombardement op het kamp in de nacht van 27 op 28 mei. Emotionele rollercoaster toen op 6 september 22 pas bevrijde politieke gevangenen werden afgeslacht, en op 11 september de euforie van de Bevrijding kwam. De geschiedschrijving over Leopoldsburg tijdens de Tweede Wereldoorlog zou weinig voorstellen zonder Marius Louche, die onderzoek deed naar pilotencrashes, de Bevrijding, de fusillade van 6 september en geheime inlichtingendiensten. Over het civiele leven in bezet Leopoldsburg is nog niet veel gepubliceerd.

Bibliografie

- "10 & 11 september 2004. Herdenking van 60 jaar bevrijding Heppen en Leopoldsburg". *De Heikapper*. 23(2004)3, 12-13.
- Beerten, J. Caerts, J. e.a. *Heppen tijdens de oorlog 1940-1945*. Heppen, 1994.
- Bertrands, M. *Kroniek van een klopjacht: de Joden van Beverlo, 1940-1945*. Leuven, 2000.
- Blaze, C. "Bourg-Léopold" in: *Héros et martyrs, 1940-45: les fusillés*. Brussel, 1947, 211-224.
- Blaze, C. "De moordpartij te Leopoldsburg in september 44". *Kamp van Beverlo*. 4(1976)4, 62-66.
- "Bombardement op Leopoldsburg: de nacht van 27/28 mei 1944". *Bourg*. 14(2001)4, 13-19.
- Boons, B. "Op de vlucht voor het oorlogsgeweld... met de kreemkar". *Bourg*. 13(2000)3, 22-24.
- Bruyneel, E. *Dagboek achter tralies: de evolutie van het Belgisch gevangenisregime tussen 1944 en 1950*.
- Bussels, J. *Catalogus. De oorlog 1940-45. Tentoonstelling Kamp van Beverlo, 11 oktober-20 oktober 1975*. Beverlo, 1975.
- Bussels, J. "De conferentie te Leopoldsburg op 16.9.1944". *Kamp van Beverlo*. 11(1983)1, 1-5.
- Bussels, J. "De luchtbombardementen van Leopoldsburg". *Kamp van Beverlo*. 8(1980)3, 51-56.
- Bussels, J. "Engelse kloosterzusters in het Kamp van Beverlo". *Kamp van Beverlo*. 10(1982)4, 96-105.
- Bussels, J. "Het monument van de weerstand". *Kamp van Beverlo*. 18(1990)4, 63-66.
- Bussels, J. "Iedereen kan een kamp oprichten... of het kamp van de "Beverlolieten" 1945-1949". *Kamp van Beverlo*. 17(1989)1, 5-10.
- Bussels, J. "Politieke gevangenen van Leopoldsburg in WO II". *Kamp van Beverlo*. 9(1981)3, 51-52.
- Bussels, J. "Verplicht weggevoerden te Leopoldsburg in W.O. II". *Kamp van Beverlo*. 9(1981)4, 64-66.
- Bussels, J. "Winterhulp Leopoldsburg". *Kamp van Beverlo*. 25(1997)4, 77-78.
- Buteyn, J. "Mijn herinneringen". *Bourg*. 15(2002)4, 11-14.
- Buteyn, J. "Herinneringen: 27 mei 1944". *Bourg*. 17(2005)4, 13-14.
- Buteyn, J. "Herinneringen: 27 mei 1944, vervolg". *Bourg*. 19(2006)1, 9.
- Caerts, J. *Gaat en onderwijst...: 120 jaar Zusters van Maria in Heppen 1890-2010*. Leopoldsburg, 2010.
- Coelmont, D. "9 en 10 mei in het Kamp van Beverlo". *Kamp van Beverlo*. 8(1980)1, 16-18.
- "Dat briefje met die geheime boodschap uit WO II". *Bourg*. 20(2007)3, 16-18.
- Delameillieure, P. "Boekbespreking. De doodstraf als risico. Pilotenhulp in Belgisch Limburg 1941-1944 door Jef Bussels, 1981". *Kamp van Beverlo*. 9(1981)4, 79-80.
- Delameillieure, P. "Monumenten en kerken te Leopoldsburg". *Kamp van Beverlo*. 7(1979)4, 69-75.
- "De tentoonstelling 40-45". *Kamp van Beverlo*. 3(1975)4, 80.
- De Volder, J. "De "Jettekes" van Leopoldsburg". *Bourg*. 20(2007)1, 4-5.
- Dewandre, R. *Au galop de nos blindés*. Ottignies, 1981.
- Droogmans-Verdonck. "Een reactie op de treurgracht te Leopoldsburg". *Kamp van Beverlo*. 16(1988)1, 12-14.
- "Een babbeltje met Jef van de keuster". *De Heikapper*. 11-13.
- "Een babbeltje met Liza Pauwels". *De Heikapper*. 8-9.
- Ghistelinck, G. *Het interneringscentrum van Beverlo te Leopoldsburg 1945-1949: het penitentiair beleid t.a.v. politieke gedetineerden : breuk of evolutie?* Doct.verh. VUB. Brussel, 2001.
- GHKL en Uilenspiegel. "Uilenspiegel vertelt over de oorlog (1)". *Bourg*. 5(1992)1, 24-30.
- GHKL en Uilenspiegel. "Uilenspiegel vertelt over de oorlog (2)". *Bourg*. 5(1992)2, 19-23.
- Haesen, J. "De vredesstoet te Heppen. 13 mei 1945". *Den Turftrapper*. (1994)2, 13-14.
- Haesen, J. "Het gebeurde vijftig jaar geleden". *Den Turftrapper*. (1990)2, 28-34.

Haesen, J. "Het gebeurde vijftig jaar geleden: mei 1940 – Deel II". *Den Turftrapper*. (1990)3, 22-28.

Haesen, J. "Het gebeurde 50 jaar geleden. Deel III". *Den Turftrapper*. (1991)1, 19-30.

Hendrix, N. "Interview met een "ancien"". *Kamp van Beverlo*. 6(1978)3, 53-59.

Hendrix, N. "Interview met een ancien (2)". *Kamp van Beverlo*. 6(1978)4, 62-67.

"Heppen tijdens de oorlog '40-'45". *De Heikapper*. 23(2004)1, 6-10.

"Heppen tijdens de oorlog '40-'45". *De Heikapper*. 23(2004)2, 17-23.

"Heppen tijdens de oorlog '40-'45". *De Heikapper*. 23(2004)3, 16-26.

"Heppen tijdens WO II – de schoolkoek". *De Heikapper*. 23(2004)2, 6-7.

"Het oorlogsverhaal van Karel Van de Reynd". *De Heikapper*. 22(2003)1, 12-14.

Institut de la Visitation Notre-Dame, Bourg-Léopold - Camp de Beverloo: avant et après la catastrophe du 28 mai 1944. Brasschaat, s.d.

Jacobs, H.A. *Krijgsgeschiedenis. De bevrijdingsveldtocht. Het oversteken van het Albertkanaal en andere Kempische kanalen door 21 Legergroep in 1944*. Brussel, s.d.

Jansen, R. "Laat mij nu toch eens een verhaal vertellen over Nand (= Ferdinand) Keyken, een bekend Kampenaar". *Bourg*. 22(2009)1, 12-16.

Jansen, R. "Laat mij nu toch eens een verhaal vertellen over Jefke Aerts, een bekend Kampenaar". *Bourg*. 22(2009)2, 9-14.

Joos, R. "Leopoldsburg, alias "'t Kamp": wijd en zijd bekend om zijn cafés". *Colleteke*. 4(1991)3, 25-27.

Jordens, D. "Dertig jaar geleden... De bittere herinnering van een Belgisch piloot". *Kamp van Beverlo*. 3(1975)3, 56-60.

Jorissen, J. "Beknopte geschiedenis van het 11e Linierregiment". *Kamp van Beverlo*. 4(1975)1, 9-16.

Kaerts, L. "Heppense verenigingen. K.A.J. Heppen". *Den Turftrapper*. 14(1995)1, 23-25.

Kerkhofs, R. "Over burgemeester Augustinus Gombeer en het gemeentebestuur tussen 1933 en 1946". *De Heikapper*. 21(2001)2, 9-10.

Lemmens, L. "Herinneringen aan de oorlog 1940-1944: LEMMENS Lily, een moedige en verermerkte vrouw". *Bourg*. 7(1994)3, 15-27.

"Liedjes uit de oude doos". *De Heikapper*. 30.

Loncke, P. *Bomber command for our freedom and yours – Leopoldsburg, 12 & 28 mei 1944*. Lommel, 1989.

Louche, M. *6 september 1944: de fusillade te Leopoldsburg*. Brussel, 1989.

Louche, M. "Bombardement van Leopoldsburg gedurende de nacht van 27/28 mei 1944". *Kamp van Beverlo*. 13(1985)4, 85-88.

Louche, M. "Crash van Halifax II, MH.K.JD.244 in de "Most", te Balen op 22 juni 1943". *Kamp van Beverlo*. 10(1982)3, 69-79.

Louche, M. "Crash van Halifax II - MH.K.JD.244 te Balen-Neet (vervolg)". *Kamp van Beverlo*. 11(1983)1, 6-13.

Louche, M. "Crash van Halifax II, MH.K.JD.244 in Balen-Neet (Tweede vervolg)". *Kamp van Beverlo*. 11(1983)2, 27-33.

Louche, M. "Crash van Halifax II, MH.K. JD 244 op 22 juni 1943 te Balen-Neet (Derde vervolg)". *Kamp van Beverlo*. 11(1983)3, 43-59.

Louche, M. "Crash van Halifax II, MH.K. JD 244 op 22 juni 1943, te Balen-Neet (Vierde vervolg)". *Kamp van Beverlo*. 11(1983)4, 70-80.

Louche, M. "Crash van Halifax II - MH.K. JD.244 te Balen-Neet (laatste deel)". *Kamp van Beverlo*. 12(1984)1, 19-22.

Louche, M. *De bevrijding van Heppen en Leopoldsburg (8-12 september 1944)*. Leopoldsburg, 2010.

Louche, M. "De fusillade te Leopoldsburg 6-9-1944". *Colleteke*. 2(1989)2, 21.

Louche, M. "Ere wie ere toekomt". *Kamp van Beverlo*. 12(1984)2, 31-42.

Louche, M. *Fotoboek bevrijding Heppen-Leopoldsburg september 1944*. Leopoldsburg, 2004.

Louche, M. "Luc" and "Marc": *Leopoldsburg calling London*. Brussel, 1991.

Louche, M. "Overlevenden van de fusillade te Leopoldsburg. Getuigen na veertig jaar...". *Kamp van Beverlo*. 12(1984)3, 45-53.

Louche, M. "Overlevenden van de fusillade te Leopoldsburg getuigen na veertig jaar... (vervolg)". *Kamp van Beverlo*. 12(1984)4, 68-80.

Louche, M. "Overlevenden van de fusillade te Leopoldsburg getuigen na veertig jaar. (voorlaatste deel)". *Kamp van Beverlo*. 13(1985)1, 6-18.

Louche, M. "Overlevenden van de fusillade te Leopoldsburg getuigen na veertig jaar (slot)". *Kamp van Beverlo*. 13(1985)2, 31-37.

Louche, M. "Stierf voor België". *Kamp van Beverlo*. 13(1985)3, 55-64.

Louche, M. "Sterven voor België". *Kamp van Beverlo*. 13(1985)4, 89-95.

Louche, M. "Vrijheid is geen geschenk van de hemel". *De bevrijding van Beringen, Beverlo, Heppen en Leopoldsburg (6-12 september 1944)*. Beverlo, 1994.

"Meester Frans MARIS". *Bourg*. 16(2004)1, 14.

Meeus, M. "Een herinnering aan de bevrijding in september 1944: lichtjes aan de nachtelijke hemel". *Bourg*. 21(2008)4, 22.

Meeus, A. *Mijn ontsnappingen onder de Duitse bezetting, 1941-1945*. Leopoldsburg, 1997.

Meylemans, G. "De Tweede Wereldoorlog (deel I). Ervaren door Gil Meylemans, destijds inwoner van Leopoldsburg." *Bourg*. 20(2007)4, 3-10.

Meylemans, G. "De Tweede Wereldoorlog (deel II). Ervaren door Gil Meylemans, destijds geboren en getogen inwoner van Leopoldsburg". *Bourg*. 21(2008)1, 20-23.

Meylemans, G. "De Tweede Wereldoorlog (deel III). Voormalig inwoner van Leopoldsburg en Kampenaar in hart en nieren gebleven". *Bourg*. 21(2008)2, 4-9.

Meylemans, G. "De Tweede Wereldoorlog (deel IV): eindelijk bevrijd! Herinneringen van Gil Meylemans, voormalig inwoner van Leopoldsburg en Kampenaar in hart en nieren gebleven". *Bourg*. 21(2008)4, 9-12.

"Monumenten te Leopoldsburg die ons herinneren aan de bevrijding 1944". *Bourg*. 7(1994)3, 8-14.

N.N. "Mei-juni 1940". *Kamp van Beverlo*. 3(1975)2, 29-37.

Osstyn, R. "De overval op het bevoorradingsdepot te Leopoldsburg". *Kamp van Beverlo*. 6(1978)3, 50-52.

P.B. "Het verhaal van... de weerstandster". *Den Turftrapper*.

PRL, "Britse soldaten waren vóór Belgische Brigade Piron in Leopoldsburg". (Marius Louche) Het verhaal van twee gesneuvelde soldaten op de steenweg naar Balen die "vrij" was". *Het Nieuwsblad* (Editie Limburg), 5/03/1986.

Ramaekers, W. *Het dagelijks leven in het interneringscentrum Beverlo (1945-1950)*. Lic.verh. KULeuven. Leuven, 1987.

Schepkens, F. "In september 1944 werden wij gefusilleerd maar we leven". *Kamp van Beverlo*. 5(1977)3, 1-4.

Slootmaekers, T. "Bommenregen vernielt het kamp. 50 jaar geleden sloeg het oorlogsgeweld toe". *Bourg*. 7(1994)1, 17-29

Slootmaekers, T. "De vrijheidsdrang van Lily Lemmens tijdens de oorlogsperiode 1940-1945". *Bourg*. 21(2008)4, 3-7.

Steyaert, D. "Oud-burgemeester Jef Lecocq wordt de eerste ere-burger van Leopoldsburg". *Kamp van Beverlo*. 15(1987)3, 42-44.

Tamine, M. *Sous le coup de cinq condamnations à mort. Mémoires d'un Résistant Belge, 1940-1944*. Brussel, 1945.

Tamine, M. "Vijf ter dood veroordeelde en nog in leven, deel 1". *Bourg*. 11(1998)1, 27-31.

Tamine, M. "Vijf der dood veroordeelde en nog in leven, deel 2". *Bourg*. 11(1998)2, 12-21.

Van Dam, G.G. "Leopoldsburg december 1944". *Bourg*. 5(1992)3, 4-15.

Van Dam, G.G. "Leopoldsburg december 1944". *Kamp van Beverlo*. 13(1985)3, 65-74.

Vandeweyer, E. "Winterhulp in de provincie Limburg in de maand oktober 1943". *Kamp van Beverlo*. 18(1990)1, 13-15.

Vereecke, A. "Aimé Vereecke". *Bourg*. 9(1996)3, 21-30.

"Verklarende straatnaamborden ter nagedachtenis van de slachtoffers van het Nazi-regime". *Bourg*. 10(1997)1, 12-14.

Vermeulen, J. "De bombardementen op Beverlo en op Leopoldsburg, mei 1940". *Bourg*. 15(2002)4, 28-30.

Vermeulen, J. "De gevangenkampen van Leopoldsburg. Deel I". *Bourg*. 15(2002)4, 18-22.

Vermeulen, J. "De gevangenkampen van Leopoldsburg. Deel II". *Bourg*. 16(2003)1, 14-22.

Vermeulen, J. "De gevangenkampen van Leopoldsburg. Deel III". *Bourg*. 16(2003)2, 7-10.

Verstraeten, J. "Als een Kampenaar aan '40-'45 denkt". *Bourg*. 20(2007)4, 14-15.

"Vredesstoeten in Heppen". *De Heikapper*. 16(1997)3, 9-11.

Vught, R. *Bij den troep. Belevissen van een piot. Kamp van Beverloo. Mobilisatie. Achttiendaagse veldtocht. 1938-1940*. Leuven, 1992.

Werrens, I. "Herdenking Bevrijdingsvreugde". *Bourg*. 17(2004)3, 15.

Weuts, S. *Historiek van het bataljon Bevrijding*. Leopoldsburg, 1980.

Weuts, S. *Honderdvijftig jaar Kamp van Beverlo. Geschiedenis van het Kamp van Beverlo en Leopoldsburg verteld aan de hand van oude prentkaarten, oude en actuele foto's*. Hasselt, s.d.

Weuts, S. "Vijftig jaar geleden: de woelige septemberdagen in Leopoldsburg". *Kamp van Beverlo*. 22(1994)3, 41-44.

"Winterhulp en nog wat...". *Bourg*. 12(1999)3, 28-29.

Wouters, R. "60 jaar geleden barstte hier de oorlog los". *De Heikapper*. 19(2000)2, 20-23.

Wouters, R. "De tragische geschiedenis van de Heppense oorlogsburgemeester Jef Nuyts (tweede deel)". *Den Turftrapper*. (1988)december, 29-36.

Wouters, R. "Die heerlijke kinderjaren van vroeger in Heppen (deel 2)". *Den Turftrapper*. (1989)2, 13-21.

Wouters, R. "Het bombardement op Leopoldsburg in de nacht van 28 mei 1944". *Den Turftrapper*. (1990)2, 3-8.

Wouters, R. "Het bombardement op Leopoldsburg in de nacht van 27 op 28 mei 1944". *Den Turftrapper*. (1990)3, 5-13.

Wouters, R. "Het Bombardement op Leopoldsburg in de nacht van 27 op 28 mei 1944". *Den Turftrapper*. (1991)1, 2-11.

Wouters, R. "Heppen – 45 jaar geleden bevrijd". *De Heikapper*. 26-28.

Wouters, R. "Heppenaren als weerstanders tijdens W.O. 1940-1945". *Den Turftrapper*. (1991)3, 19-25.

Wouters, R. "Heppenaren als weerstanders tijdens Wereldoorlog II". *Den Turftrapper*. (1992)1, 10-16.

Wouters, R. "Heppenaren als weerstanders tijdens W.O. II". *Den Turftrapper*. (1992)2, 2-14.

Wouters, R. "Heppense weerstanders tijdens W.O. II". *Den Turftrapper*. (1992)3, 2-8.

Wouters, R. "Het geallieerd luchtbombardement op Beverlo en Heppen tijdens de nacht van 11 op 12 mei 1944". *Den Turftrapper*. (1990)1, 20-24.

Wouters, R. "Het tragisch verhaal van de Heppense oorlogsburgemeester Jef Nuyts". *Den Turftrapper*. (1988)maart, 19-29.

Wouters, R. "Oorlogsverhaal. Heppenaren als weerstanders tijdens WO II". *Bourg*. 8(1995)3, 20-27.

Wouters, R. "Oorlogsverhaal. Heppenaren als weerstanders tijdens WO II. Deel II". *Bourg*. 8(1995)4, 3-12.

Wouters, R. "Twee Engelse bevrijders terug in Heppen". *Den Turftrapper*. (1990)3, 2-4.

Wouters, R. "Weerstanders uit ons dorp tijdens de oorlog 1940-'45". *Den Turftrapper*. (1991)2, 16-24.

Zanen, F. "Mijn verhaal over de gebeurtenissen van 10 mei 1940". *Kamp van Beverlo*. 16(1988)2, 37-40.

Lommel

Lommel, Stadsarchief

Hertog Janplein 1, 3920 Lommel, 011 39 97 99

info@lommel.be – <http://www.lommel.be>

maandag tot vrijdag: 9 – 12 u.; dinsdag: 14 – 16 u. en 17.30 – 19 u..

Voor alle erfgoeditems (krantenknipsels, foto's, bidprentjes, voorwerpen...) kan u contact opnemen met:

Erfgoed Lommel vzw - Historisch Documentatiecentrum De Barrier

Veerle Leysen, Luikersteenweg 244, 3920 Lommel, 011 60 42 24

info@erfgoedlommel.be – <http://www.erfgoedlommel.be>

Mondelinge interviews

In het kader van het erfgoedproject 'Soldatenlaarzen en kauwgom' nam Erfgoed Lommel interviews af van getuigen die de Tweede Wereldoorlog bewust mee beleefden. Tijdens de interviews kwamen vijf thema's met betrekking tot het dagelijkse leven aan bod: "Vluchten of achterblijven?", "Spelen en leren tussen de bommen door", "Op de bon?", "Vreemden in mijn dorp" en "Eindelijk bevrijd?".

Voor het raadplegen van deze interviews en voor meer informatie erover kan u terecht bij Erfgoed Lommel.

Lommel

In Lommel, een van de grootste gemeenten van de regio, werd nog geen systematisch speurwerk verricht naar de lokale bezettingsgeschiedenis. Dankzij het tijdschrift *Te Lomelle op die Campine* zijn we geïnformeerd over bepaalde aspecten ervan. De Bevrijding kreeg daarbij veruit de meeste aandacht. Vermeldenswaard in dit verband is ook het boek van Johan Israël uit 1992, *De Brug tot Market Garden*. In *Te Lomelle* wordt de oorlog vooral verteld aan de hand van individuele getuigenissen (CRAB's, oud-strijders, inwoners...). De meest ingrijpende gebeurtenis tijdens de bezetting was wellicht het bombardement van 5 juli 1944 op de metaalfabriek, waarbij dertien arbeiders om het leven kwamen. Bij de bevrijding van Lommel was de verovering van Brug 9 op 11 september van groot belang, omdat ze op 17 september de uitvalsbasis zou worden van het grondoffensief van operatie Market-Garden. Verder ontsierden enkele drama's, zoals gijzelnemingen en de verplettering van een civiele schuilkelder door een Duitse tank, het bevrijdingsgebeuren in Lommel. Na de oorlog kreeg Lommel een ongewenst 'cadeau' van de Belgische regering: een Duitse oorlogsbegraafplaats.

Bibliografie

Bartolomeeusen-Cools, M. "Bezoek van de voormalige HALIFAX-bemanning (WO II) aan Lommel". *Te Lomelle op die campine*. 28(2002)2, 15-18.

Christoffels, C. *Gedenkboek Rode Kruis Lommel 1934 - 1984*. S.l., 1984.

Gerits, L. "11 september 1944: vervoer van een gekwetste naar de kliniek". *Te Lomelle op die campine*. 20(1994)2, 7-8.

Gerits, L. "Enkele jaren vóór en...na...de oorlog van 1940". *Te Lomelle op die campine*. 32(2006)3, 21-30.

Gerits, L. "Gijzelaars van Lommel-Kliniek kropen naar de vrijheid". *Te Lomelle op die campine*. 19(1993)2, 10-11.

Gerits, L. "Kamp Agde". *Te Lomelle op die campine*. 14(1988)1-2, 3-20.

Haagdoren, R. en Janssen, J. *50 jaar Parochiale School te Lommel-Barrier*. Lommel, 1984.

Indekeu, B. "Lommelse jongens in bange dagen (1940)". *Te Lomelle op die Campine*. 32(2006)4, 6.

Israël, J. *Interview met Antoine Van Endert*. S.l., 1990.

- Israël, J. *De Brug tot Market Garden; Met de bevrijding van Lommel, Overpelt, Neerpelt en Valkenswaard*. Lommel, 1992.
- Leysen, V. en Indekeu, B. *Van teutendorp tot bruisende stad: Lommel in de voorbije twee eeuwen (1800-2000)*. Lommel, 2001.
- Mertens, G. *Weerloos in de repressie: herinneringen aan de donkerste dagen van mijn leven*. S.I., s.a.
- Sleurs, F. "Chaotische meidagen van 1940". *Te Lomelle op die campine*. 19(1993)2, 4-6.
- Stalmans, F. "Den oorlog van 40-45". *Te Lomelle op die campine*. 18(1992)1, 22-28.
- Te Lomelle op die campine*. 16(1990)1, 13-15. (Themanummer over burgemeesters)
- Van Braeckel, B. *De bevrijding van de Barrier. De eerste acht dagen*. S.I., 1994.
- Vandelaar, W. "Enkele correcties bij het verhaal over de bevrijding van Lommel-Barrier (1944)". *Te Lomelle op die campine*. 29(2003)2, 14-16.
- Vandenboer, A. en Knaepen, R. *Gedenkboek: jubileumfeesten RMS-KA Lommel, 25 mei 1974*. Lommel, 1974.
- Verheyen, J. "De achttiendaagse veldtocht". *Te Lomelle op die campine*. 14(1988)1-2, 21-30.
- Verheyen, J. "Den oorlog van 40-45". *Te Lomelle op die campine*. 14(1988)1-2, 31-44.
- Verkammen, W. "Uit de memoires van Wim Verkammen". *Te Lomelle op die campine*. 29(2003)1, 6-9.
- Verkammen, W. "Uit de memoires van Wim Verkammen". *Te Lomelle op die campine*. 29(2003)2, 8-13.

Meeuwen-Gruitrode

Meeuwen-Gruitrode, Gemeentearchief

Dorpsstraat 44, 3670 Meeuwen-Gruitrode, 011 79 01 70

info@meeuwen-gruitrode.be – <http://www.meeuwen-gruitrode.be>

maandag tot vrijdag: 8 – 12 u.; woensdag: 13 – 17 u.; donderdag: 13 – 19 u.

Voor alle erfgoeditems (krantenknipsels, foto's, bidprentjes, voorwerpen...) kan u contact opnemen met:

Heemkundige Kring De Reengenoten

Rik Hoogmartens, p.a. Genitsstraat 1, 3970 Meeuwen-Gruitrode, 011 79 30 41

rik.hoogmartens@pandora.be – <http://www.dereengenoten.be>

Meeuwen-Gruitrode

De heemkring bewaart nauwelijks documentatie over de Tweede Wereldoorlog. Het referentiewerk is hun boek over de oorlogsjaren, naast enkele foto's (uit de map 'RS'). Verder zijn er ook nog de objecten in de particuliere collectie van Chris Verheyen

Bibliografie

Bosmans, J. *70 jaar Rijkswacht in Meeuwen-Gruitrode*. Meeuwen-Gruitrode, 1990, 115-124.

Bosmans, J. "De KSA in Meeuwen. Hoofdstuk 1 1934-1940". *De Reengenoten*. 11(1995)20, 48-58.

Bosmans, J. Geerkens, G. en Schrooten, Q. "De KSA in Meeuwen. Hoofdstuk 2 1941-1945". *De Reengenoten*. 15(1999)23, 38-52.

Heemkring De Reengenoten Meeuwen. *De oorlogsjaren in Ellikom, Gruitrode, Meeuwen, Neerglabbeek en Wijshagen*. Meeuwen, 2004.

Schrooten, Q. "Meeuwen-Königsberg en terug. Jaak Hoogmartens vertelt". *De Reengenoten*. 13(1997)21-22, 13-16.

Schrooten, Q. "Meeuwen-Grabow en terug. Dree Vanhemel vertelt over...". *De Reengenoten*. 15(1999)24, 36-39.

Schrooten, Q. "Meeuwen-Codford en terug. Victor Paesen (alias Fik Gèètjes) vertelt". *De Reengenoten*. 16(2000)25, 40-44.

Schrooten, Q. "Meeuwen-Krems a/d Donau en terug: Harie Luyten vertelt". *De Reengenoten*. 19(2003)29, 50-55.

Vaesen, J. "Engelse veteranen vertellen over Meeuwen". *De Reengenoten*. 13(1997)21-22, 22-24.

Vaesen, J. "Op den dool in mei 1940". *De Reengenoten*. 18(2002)28, 61.

Vliegen, M. "Via Siberië naar Engeland: Lisa Paesen vertelt". *De Reengenoten*. 19(2003)29, 6-12.

Neerpelt (Neerpelt en Sint-Huibrechts-Lille)

Sint-Huibrechts-Lille, Gemeentearchief

p.a. Dorpsstraat 30, 3910 Sint-Huibrechts-Lille, 011 64 02 09

info@heemkunde-shlille.be – <http://www.heemkunde-shlille.be>

Enkel op afspraak.

Voor alle erfgoeditems (krantenknipsels, foto's, bidprentjes, voorwerpen...) kan u contact opnemen met:

Heemkring Neerpelt

Patrick Berben, 011 64 58 36

berben.patrick@hotmail.com – <http://www.heemkringneerpelt.be>

contactpersoon WO II: Ben Harmsen, 011 66 19 07

Heemkring Sint-Huibrechts-Lille

François Joosten, Dorpsstraat 30, 3910 Sint-Huibrechts-Lille, 011 64 96 09

info@heemkunde-shlille.be – <http://www.heemkunde-shlille.be>

Mondelinge interviews

In het kader van het erfgoedproject 'Soldatenlaarzen en kauwgom' namen de heemkundige kring van Sint-Huibrechts-Lille interviews af van getuigen die de Tweede Wereldoorlog bewust mee beleefden. Tijdens de interviews kwamen vijf thema's met betrekking tot het dagelijkse leven aan bod: "Vluchten of achterblijven?", "Spelen en leren tussen de bommen door", "Op de bon?", "Vreemden in mijn dorp" en "Eindelijk bevrijd?".

Voor het raadplegen van deze interviews en voor meer informatie erover kan u terecht bij de heemkring.

Neerpelt

De heemkundige tijdschriften *Het Gengske*, *De Priezendoor* en *De Drei Boge* wijden sinds het begin van de jaren 1990 systematisch aandacht aan het oorlogsverleden van Neerpelt, met artikels over zeer uiteenlopende onderwerpen: Winterhulp, smokkel, vliegende bommen, de padvinderebeweging, vliegtuigcrashes en pilotenhulp, de Bevrijding, het verblijf van Engelse soldaten in Neerpelt in 1944-1945, Brigade Piron, aangevuld met veel persoonlijke verhalen en getuigenissen van Neerpeltenaren. Adelin Bilsen, die in 1994 het overzichtswerk *Neerpelt in de Tweede Wereldoorlog* schreef, richtte zich in zijn artikels en bijdragen vooral op de facetten collaboratie en verzet. Dat die twee uitersten sterk vertegenwoordigd waren in Neerpelt, staat als een paal boven water. In Neerpelt zwaaide het VNV de plak, onder leiding van oorlogsburgemeester Henri Vermeulen, daarbij beconcurrerend door een SS-aanhang onder leiding van advocaat Achiël Cornelissen. De Neerpeltse brigadier-veldwachter Leon Melsen had heel wat macht in Noord-Limburg en trad streng op tegen ondergedoken Russen, verzetslui en smokkelaars, die rijk in getale waren in Neerpelt. Een negental Neerpeltenaren streden aan Duitse zijde op het Oostfront. Ook het verzet, meer bepaald de Belgische Nationale Beweging (later Geheim Leger) stond er sterk, met als belangrijkste leiders Marcel Royers en Mathieu Vanderfeesten. Neerpelt werd op 10 september bevrijd, de zone ten noorden van het Kempisch kanaal werd pas op 19 september volledig gezuiverd. De gemeente gaf nog tot in maart 1945 onderdak aan Engelse troepen, die er onder meer een radiopost bemanden en een ontspanningszaal in gebruik namen ('The Nine Club'). Vlak na de Bevrijding, en ook op 7 en 8 mei 1945, waren veel collaborateurs het slachtoffer van publieke wraakacties. Twee van de drie mannen uit Noord-Limburg die in het kader van de naoorlogse

repressie werden geëxecuteerd, kwamen uit Neerpelt. Oorlogsburgemeester Henri Vermeulen werd op 6 juni 1946 doodgeschoten in het Kamp van Beverlo.

Sint-Huibrechts-Lille

Hoewel het voornamelijk aan een monografie over Sint-Huibrechts-Lille tijdens de Tweede Wereldoorlog ontbreekt, is er over een groot aantal aspecten al veel gepubliceerd. Heemkundige Pieter Pellens begon al in 1983, in het tijdschrift *Het Liller Heem*, met de kroniek 'Lille in oorlog': een reeks losse artikels over de oorlogsjaren, vooral gebaseerd op eigen herinneringen, gesprekken met inwoners en het gemeentearchief. Daardoor zijn we goed geïnformeerd over het oorlogsbegint, de ravitaillering, de Duitse aanwezigheid, smokkel, het verenigingsleven, bombardementen, Russische krijgsgevangenen, burgerslachtoffers, het verzet, werkweigeraars, gedeporteerden en de lange en bange Bevrijdingsdagen. In 1990 was de kroniek eigenlijk afgelopen, maar de stroom artikels over de oorlogsjaren bleef aanhouden. Vooral vanaf het herdenkingsjaar 1994 kreeg de aandacht voor de Tweede Wereldoorlog een nieuwe stimulans en werden bepaalde facetten verder uitgediept, veelal door Luc Stalmans of François Joosten. De Bevrijding werd aan verder onderzoek onderworpen, alsook allerlei verzetsdaden en specifieke verzetslui (o.m. Jefke Verlinden, die stierf in Buchenwald), gesneuvelde Duitsers en geallieerden, het verblijf van Engelse soldaten in de winter van 1944-1945, de moordaanslag op Bernard Simons, de opvoeding van de gebroeders Bloemen vlak voor de Bevrijding, oorlogsschade en pilotenhulp. De nabijheid van het Kempisch kanaal was erg bepalend voor Sint-Huibrechts-Lille: bij het begin van de oorlog, maar vooral aan het einde ervan. Tweemaal werd er een brug gedynamiteerd: op 10 mei door het Belgisch leger en op 8 september 1944 door de Duitsers. Tussen 11 en 19 september lag Sint-Huibrechts-Lille in een soort niemandsland. De Engelsen waagden zich enkel aan voorzichtige verkenningen ter voorbereiding van de kanaaloversteek, achter het kanaal waren de Duitsers nog steeds de baas en ook zij vertoonden zich nog af en toe in het dorp. Op 19 september 1944 slaagden de Engelsen erin een Bailey-brug over het kanaal aan te leggen en verder op te rukken richting Achel.

Bibliografie

- Adriaens, E. "Gouden J. Verlindenstraat". *Het Liller Heem*. 15(1997)4, 151-155.
- Adriaens, E. en Joosten, F. "Victor Lee". *Het Liller Heem*. 15(1997)4, 148-150.
- Bergs, H. *75 jaar Sint-Hubertuscollege Neerpelt: liber amicorum*. Neerpelt, 1985.
- Bilsen, A. "April 1944. 4 Amerikanen op de Rooie Pier". *Het Liller Heem*. 30(2012)2, 74-77.
- Bilsen, A. *Collaboratie en verzet: Neerpelt in de Tweede Wereldoorlog*. Neerpelt, 2004.
- Bilsen, A. *Neerpelt in de Tweede Wereldoorlog*. Neerpelt, 1994.
- Bilsen, A. "De crash van Lancaster ED629". *Het Gengske*. 14(2001)4,12-18.
- Bilsen, A. "De Engelse soldaten in Neerpelt". *Het Gengske*. 8(1995)1, 17-27.
- Bilsen, A. "De vlucht van Leslie Ellingham". *Het Gengske*. 14(2001)4,19-26.
- Bilsen, A. "De Welvaartbakkerij bij de bevrijding". *Het Gengske*. 16(2003)2, 11-23.
- Bilsen, A. "Het Broeseind en de zomer van '44". *Het Gengske*. 7(1994)4, 25-28.
- Bilsen, A. "Het VNV contra de christelijke arbeidersbeweging". *Het Gengske*. 17(2004)3, 3-21.
- Bilsen, A. "Steeds weer... de oorlog!". *Het Gengske*. 13(2000)4, 4-11.
- Bloemen, G. "Dagboek Gerard Bloemen". *Het Liller Heem*. 19(2001)1, 7-21.
- Bloemen, G. "Dagboek van Fons en Grad". *Het Liller Heem*. 19(2001)2, 51-58.
- Bloemen, G. "Dagboek van Fons en Grad". *Het Liller Heem*. 19(2001)3, 98-111.
- Bloemen, G. "Dagboek van Fons en Grad". *Het Liller Heem*. 19(2001)4, 146-159.
- Brouwers, A. "De Tweede Wereldoorlog. 10 mei 1940". *Het Liller Heem*. 9(1991)2, 73-77.
- Brouwers, L. "Een dood gewaande Engelse soldaat, en een zilveren bruiloft in 1944". *De Priezendoor*. 2(2004)september, 10-13.
- Brouwers, L. "Opa vertelt over de oorlog. Deel 1". *De Priezendoor*. 3(2005)juni, 11-15.
- Brouwers, L. "Opa vertelt over de oorlog. Deel 2". *De Priezendoor*. 3(2005)september, 2-7.

Claes, T. "In dienst van het Britse leger". *Het Gengske*. 9(1996)2, 11-22.

Claesen, F. "Een sterk verhaal: het wapen". *Het Gengske*. 8(1995)1, 34-35.

Coenen, H. "September 1944: de bevrijding van het Grote Heide". *Het Gengske*. 12(1999)1, 4-17.

Custers, J. "Van Belsjemienen en bombardementen...". *Het Gengske*. 10(1997)3, 3-17.

Daelemans, W. "De padvinderij in Neerpelt. Deel 2: 1932-1943". *Het Gengske*. 9(1996)4, 6-20.

Daemen, J. "Arnold Salaets. Nol vertelde". *De Drei Boge*. 6(2011)juni, 424-426.

Daemen, J. "Arnold Salaets". *De Drei Boge*. 6(2011)september, 444-447.

Dieben, L., Geerkens, J. en Snijders, D. *Het was mei 1940. Drie kroniekjes*. Geistingen, 1979.

Driesen, L. "Mijn jeugd deel 3". *Het Liller Heem*. 27(2009)1, 3-17.

Driesen, L. en Driesen, A. "Lille in oorlog. De Broekkant tijdens de oorlog 1940-1945". *Het Liller Heem*. 23(2005)1, 9-26.

Geens, J. "Kroniek. Onthulling oorlogsmonument 16 september 1994". *Het Liller Heem*, 12(1994)4, 155-159.

Geens, J. "Tentoonstelling: "Lille in oorlog", 60 jaar bevrijding". *Het Liller Heem*. 23(2005)1, 4-8.

Geunes, J. "De Brigade Piron – deel 1". *De Priezendoor*. 2(2004)juni, 14-18.

Geunes, J. "De Brigade Piron – deel 2". *De Priezendoor*. 2(2004)december, 9-18.

Geunes, J. "Royal Ulster Rifles te Neerpelt". *De Priezendoor*. 1(2003)juni, 18-21.

Harmen, B. "De bunkers (abri's) langs het kanaal te Neerpelt". *De Drei Boge*. 1(2006)juni, 28-33.

Harmen, B. "Het Jodenkamp op het Holven te Overpelt". *De Drei Boge*. 5(2010)september, 370-379.

Harmen, B. "Ik was 19 en ontsnapte in 1943 (deel 1)". *De Drei Boge*. 2(2007)september, 124-129.

Harmen, B. "Ik was 19 en ontsnapte in 1943 (deel 2)". *De Drei Boge*. 2(2007)december, 144-148.

Harmen, B. "The Nine Club". *De Priezendoor*. 2(2004)juni, 2-9.

Heemkring Pelta Inferior Neerpelt. *De crash van twee geallieerde vliegtuigen te Neerpelt tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Neerpelt, 2001.

Israël, J. *De Brug tot Market Garden; Met de bevrijding van Lommel, Overpelt, Neerpelt en Valkenswaard*. Lommel, 1992.

Jaspers, H. "Lille in oorlog. Lilse weerstanders". *Het Liller Heem*. 12(1994)4, 151-154.

Joosten, F. en Vandormael, D. *Geschiedenis van het onderwijs te Sint-Huibrechts-Lille: de zusters Jozefienen; een gouden jubileum (1938-1978)*. S.l., 1978.

Joosten, F. "Jan Demets". *Het Liller Heem*. 17(1999)2, 85-89.

Joosten, F. "Lille in oorlog. Bemanning van het 630ste Squadron van R.A.F.". *Het Liller Heem*. 23(2005)3, 126-127.

Joosten, F. "Lille in oorlog. Bevindt zich nog een bom van wereldoorlog 2 in de Lilse bodem?". *Het Liller Heem*. 20(2002)1, 17-22.

Joosten, F. "Lille in oorlog. Melkerijdirecteur Bernard Simons". *Het Liller Heem*. 17(1999)1, 34-39.

Joosten, F. "Lille in oorlog. Pen-y-Lan Bridge". *Het Liller Heem*. 23(2005)2, 52-75.

Joosten, F. "Onthulling monument. Bevrijdingsherdenking 19 september 2004". *Het Liller Heem*. 22(2004)4, 170-173.

Joosten, F. "Pieter Klok. Burgemeester van 1921 tot 1946". *Het Liller Heem*. 15(1997)4, 156-165.

Joosten, F. "Uit een dagboek". *Het Liller Heem*. 18(2000)2, 59-69.

Joosten, F. "Uit een dagboek. Oorlogsverslag van Zjang Janssenswillen (Deel 2)". *Het Liller Heem*. 18(2000)3, 113-139.

Joosten, F. "Unknown German". *Het Liller Heem*. 15(1997)3, 130-134.

Janssenswillen, J. "Toen het oorlog was (deel 1)". *De Drei Boge*. 4(2009)maart, 249-251.

Janssenswillen, P. *Het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt: historie van het "eerste Vlaams college" 1910-1957*. Leuven, 1986. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling)

Kenis, E. "De crash van Mustang FZ125". *Het Gengske*. 14(2001)4, 5-11.

Kuppens, T. "Belevenissen van de kinderen Geunens rond de oorlogsjaren". *Het Gengske*. 9(1996)1, 2-12.

Lemmens, H. "Herinneringen aan mijn jeugd". *Het Gengske*. 8(1995)4, 4-17.

Loncke, P. "De ontsnapping van Sergeant Frederick Edward P. Allen in 1943". *De Priezendoor*. 3(2005)maart, 9-14.

Meeuwissen, H. *Sint-Isidorus Sint-Huibrechts-Lille: geschiedenis van een melkerij*. Sint-Huibrechts-Lille-Hamont-Achel, 2011.

Naus, V. *De collaboratie in Overpelt en Neerpelt tijdens Wereldoorlog II*. Neerpelt, 2001 (onuitgegeven eindwerk Sint-Hubertuscollege Neerpelt).

Pellens, P. "Amerikaanse herinneringen – WO II". *Het Liller Heem*. 30(2012)1, 16-24.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Woord vooraf". *Het Liller Heem*. 1(1983)1, 6-10.

Pellens, P. "Lille in oorlog. De Meidagen in 1940". *Het Liller Heem*. 1(1983)2, 32-36.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Lillenaren in de achttiendaagse veldtocht". *Het Liller Heem*. 1(1983)3, 14-21.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Het einde van het begin". *Het Liller Heem*. 1(1983)4, 30-33.

Pellens, P. "Lille in oorlog. De ravitaillering". *Het Liller Heem*. 2(1984)1, 6-10.

Pellens, P. en Wils, F. "Lille in oorlog. Het vlot". *Het Liller Heem*. 2(1984)2, 12-17.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Wederwaardigheden aan de statie - I". *Het Liller Heem*. 2(1984)3, 15-18.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Het verenigingsleven". *Het Liller Heem*. 3(1985)1, 2-8.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Duistere dagen". *Het Liller Heem*. 3(1985)2, 5-9.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Kameraad Roesky". *Het Liller Heem*. 3(1985)3, 2-9.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Gebroken vleugels". *Het Liller Heem*. 4(1986)1, 5-11.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Onderduikers". *Het Liller Heem*. 4(1986)2, 2-9.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Deportaties (proloog)". *Het Liller Heem*. 4(1986)3, 14-18.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Deportaties (epiloog)". *Het Liller Heem*. 4(1986)4, 11-15.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Wederwaardigheden aan de statie - II". *Het Liller Heem*. 5(1987)1, 2-6.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Het begin van het einde". *Het Liller Heem*. 5(1987)2, 2-6.

Pellens, P. "Lille in oorlog. De Bevrijding (1)". *Het Liller Heem*. 5(1987)4, 5-9.

Pellens, P. "Lille in oorlog. De Bevrijding (2)". *Het Liller Heem*. 6(1988)1, 3-7.

Pellens, P. "Lille in oorlog. De Bevrijding (3)". *Het Liller Heem*. 6(1988)2, 51-55.

Pellens, P. "Lille in oorlog. De Bevrijding (4)". *Het Liller Heem*. 6(1988)3, 100-106.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Zoals een oorlogsnovelle". *Het Liller Heem*. 6(1988)4, 146-151.

Pellens, P. "Lille in oorlog. De onbekende soldaat". *Het Liller Heem*. 7(1989)1, 3-9.

Pellens, P. "Lille in oorlog. De Odyssee van een Liller zeeman (1)". *Het Liller Heem*. 7(1989)2, 50-55.

Pellens, P. "Lille in oorlog. De Odyssee van een Liller zeeman (2)". *Het Liller Heem*. 7(1989)3, 98-105.

Pellens, P. "Lille in oorlog". *Het Liller Heem*. 7(1989)4, 148-152.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Na de bevrijding". *Het Liller Heem*. 8(1990)1, 4-8.

Pellens, P. "Lille in oorlog. Onzeabri's". *Het Liller Heem*. 25(2007)1, 39-44.

Pellens, P. en Mertens, L. "Lille in herinnering. Herinnering van L. Mertens". *Het Liller Heem*. 3(1985)1, 9-12.

Pellens, P. en Ras, A. "Lille in oorlog. Grote en kleine smokkelaars". *Het Liller Heem*. 2(1984)4, 3-8.

Pellens, P. en Schonkeren, L. "Mathieu De Wit vermist". *Het Liller Heem*. 2(1984)2, 19-22.

Pellens, P. en Van Dormael, P. "Lezers schrijven. Echt gebeurd!". *Het Liller Heem*. 2(1984)3, 19-20.

Reynders, G. "De bevrijding aan de overkant". *De Drie Boge*. 4(2009)september, 284-285.

Reynders, G. "Lille in oorlog. De bevrijding aan de overkant". *Het Liller Heem*. 22(2004)4, 174-178.

Stalmans, L. "De bevrijding van Sint-Huibrechts-Lille. 19 september 1944: doorbraak aan het Kempisch Kanaal. Deel 1". *Het Liller Heem*. 22(2004)2, 77-86.

Stalmans, L. "De bevrijding van Sint-Huibrechts-Lille. 19 september 1944: doorbraak aan het Kempisch Kanaal. Deel 2". *Het Liller Heem*. 22(2004)3, 128-132.

Stalmans, L. "De Tweede Wereldoorlog. Een nieuw verhaal". *Het Liller Heem*. 12(1994)3, 99-102.

Stalmans, L. "Lille in oorlog. Weerstand: Jefke Verlinden". *Het Liller Heem*. 13(1995)2, 72-77.

Stalmans, L. "Lille in oorlog. Weerstand Jefke Verlinden". *Het Liller Heem*. 13(1995)3, 136-139.

Stevens, J. "Winterhulp Neerpelt 1940-1945". *Het Gengske*. 5(1992)4, 128-135.

Van de Laar, W. "De Limburgse vrienden van de Geallieerde Luchtmacht". *Het Gengske*. 14(2001)4, 27-35.

Vandervelden, J. "Lille in oorlog. Gemeentelijke oorlogsschade na de oorlog 1940-1945". *Het Liller Heem*. 24(2006)3, 104-112.

Vandeweyer, J. "Lille in oorlog. Doruske de schoenlapper". *Het Liller Heem*. 3(1985)4, 3-6.

Vanherk, R. "Mobilisatie W.O.II". *De Drie Boge*. 3(2008)september, 204-207.

- Verbeek, G. "De Tweede Wereldoorlog. Wat gebeurde er rond 16 september op de Fierkens-Heikant". *Het Liller Heem*. 12(1994)3, 103-116.
- Verhoeven, T. "Mijn jeugd in de Kanaalstraat". *Het Gengske*. 15(2002)2, 3-19.
- Verlinden, R. *De eerste meisjesschool te Neerpelt: geschiedkundige gegevens over de stichting en de groei van de Norbertinessengemeenschap Neerpelt-Veerle 1856-1955*. Veerle, 1994.
- Vermeulen, J. "Smokkelen in de Heerstraat (deel 1)". *De Drie Boge*. 1(2006)september, 56-58.
- Vermeulen, J. "Smokkelen in de Heerstraat (deel 2)". *De Drie Boge*. 1(2006)december, 64-68.

Overpelt

Overpelt, Gemeentearchief

Oude Markt 2, 3900 Overpelt, 011 80 94 00

gemeente@overpelt.be – <http://www.overpelt.be>

maandag tot donderdag: 8.30 – 12 u.; donderdag: 18 – 20 u.; vrijdag: 8.30 – 12.30 u.

Voor alle erfgoeditems (krantenknipsels, foto's, bidprentjes, voorwerpen...) kan u contact opnemen met:

Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt

Henri Naus, Zwamstraat 21, 3900 Overpelt, 011 64 84 15

henri.naus@telenet.be

Overpelt

Het Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde van Overpelt, dat al teruggaat tot in 1955, heeft in vergelijking met andere heemkringen blijk gegeven van een eerder geringe interesse in het lokale oorlogsverleden. In 1994 organiseerde het Genootschap wel een thematische tentoonstelling over de Tweede Wereldoorlog; het jaar daarop volgde een expo over de ravitaillering en de rantsoenering. In haar tweemaandelijks contactblad publiceerde het Genootschap reeds over een vliegtuigcrash, parochiale mededelingen tijdens de bezetting, het dagboek van een Overpeltenaar tijdens de achttiendaagse veldtocht en de oorlogsjaren van de KSA. De gemeente Overpelt beleefde nochtans woelige oorlogsjaren, en kreeg vooral in 1944 haar deel te verwerken inzake razzia's en deportaties. Dat de gemeente in de volksmond ook wel eens 'klein Duitsland' werd genoemd, was te wijten aan de sterke VNV-fractie onder leiding van oorlogsburgemeester Mathieu Brebels. Op een voortreffelijk maar onuitgegeven eindwerk van Vicky Naus na, is de collaboratie in Overpelt echter nog niet diepgaand in kaart gebracht. Over de bevrijding van Overpelt op 10 september 1944 zijn we goed op de hoogte dankzij het speurwerk van Jonathan Israël. Vlak na de Bevrijding, maar vooral in mei 1945, was Overpelt het toneel van ernstige wanordelijkheden, toen woedende menigten het gemunt hadden op de huizen en inboedels van collaborateurs. Zwarte Brigademan Lode Sleurs, één van de drie personen uit Noord-Limburg die in het kader van de naoorlogse repressie werden geëxecuteerd, kwam uit Overpelt.

Bibliografie

"Eerste Mis Pieter Bullen, Overpelt, 21 oktober 1940". *Tweemaandelijks contactblad van het Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt*. Jaargang(2000)118, 78.

Hendriks, G. "De vroegste meerdaagse zomerkampen van de KSA". *De Pelterbloas. Tweemaandelijks contactblad van het Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt*. Jaargang(2010)178, 4-15.

Hendriks, G. "De weerklink van vrede en oorlog in de parochiale berichten". *Tweemaandelijks contactblad van het Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt*. Jaargang(2008)163, 7-26.

Israël, J. *De Brug tot Market Garden; Met de bevrijding van Lommel, Overpelt, Neerpelt en Valkenswaard*. Lommel, 1992.

Kleutghen, A. "Tentoonstellingen georganiseerd door ons Genootschap". *Tweemaandelijks contactblad van het Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt*. Jaargang(2003)131, 1-2.

Metallurgie Hoboken-Overpelt 1908-1983. Hoboken, 1983.

Naus, H. *100 jaar parochie Lindel-Hoeven: veel zand en goede wil*. S.l., 2002.

Naus, H. "De crash van Halifax MZ-502". *Tweemaandelijks contactblad van het Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt*. Jaargang(2004)140, 1-4.

Overpelt. Oorlog. Bezetting. Bevrijding. Thema-tentoonstelling n.a.v. de 50ste verjaardag van de bevrijding van Overpelt. Palette, 11-25 september 1994. Overpelt, 1994.

“Overzicht voornaamste activiteiten periode september-oktober 1994”. Tweemaandelijks contactblad van het Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt. Jaargang(1994)82, 34-35.

Perriens, J. *“De kleine odyssee van Lo Vanderhenst tijdens de Achttiendaagse Veldtocht 10-28 mei 1940”. Tweemaandelijks contactblad van het Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt. Jaargang(2009)168, 1-23.*

Perriens, J. *“De kleine odyssee van Lo Vanderhenst tijdens de Achttiendaagse Veldtocht 10-28 mei 1940. Vervolg”. Tweemaandelijks contactblad van het Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt. Jaargang(2009)169, 1-19.*

“Ravitallering en rantsoenering tijdens de Tweede Wereldoorlog”. Tweemaandelijks contactblad van het Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt. Jaargang(1996)89, 1-2.

“Ravitallering en rantsoenering tijdens de Tweede Wereldoorlog (vervolg)”. Tweemaandelijks contactblad van het Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt. Jaargang(1996)90, 5-6.

“Ravitallering en rantsoenering tijdens de Tweede Wereldoorlog (2de vervolg)”. Tweemaandelijks contactblad van het Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt. Jaargang(1996)91, 9-10.

“Ravitallering en rantsoenering tijdens de Tweede Wereldoorlog (3de vervolg en slot)”. Tweemaandelijks contactblad van het Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt. Jaargang(1996)92, 13-14.

Recko, E. *100 jaar Zusters Ursulinen Overpelt. Overpelt, 2002.*

Remans, G. *Demografisch-economische studie van de drie parochies in de gemeente Overpelt: onderzoek uitgevoerd te Overpelt. Lic.verh. KULeuven. Leuven, 1959.*

Peer (Grote-Brogel, Kleine-Brogel, Peer en Wijchmaal)

Peer, Stadsarchief

Zuidervest 2a, 3990 Peer, 011 61 07 00

info@peer.be – <http://www.peer.be>

maandag tot vrijdag: 9 – 12 u.; dinsdag: 13.30 – 18.30 u..

Voor alle erfgoeditems (krantenknipsels, foto's, bidprentjes, voorwerpen...) kan u contact opnemen met:

Heemkundige Kring Peer

Jaak Geuns, Scherpesteenstraat 2, 3990 Peer, 011 63 48 38

Jaak.geuns@telenet.be – <http://heemkundeppeer.be>

Heemkundige Kring Wijchmaal

Guido Meeus, Tichelovenstraat 31, 3990 Peer, 0485 32 39 14

gvido@village.uunet.be – <http://heemkundewijchmaal.be>

Mondelinge interviews

In het kader van het erfgoedproject 'Soldatenlaarzen en kauwgom' namen de heemkundige kring van Peer interviews af van getuigen die de Tweede Wereldoorlog bewust mee beleefden. Tijdens de interviews kwamen vijf thema's met betrekking tot het dagelijkse leven aan bod: "Vluchten of achterblijven?", "Spelen en leren tussen de bommen door", "Op de bon?", "Vreemden in mijn dorp" en "Eindelijk bevrijd?".

Voor het raadplegen van deze interviews en voor meer informatie erover kan u terecht bij de heemkring.

Peer, Grote-Brogel en Kleine-Brogel

De heemkundige kring van Peer geeft sinds 1992 blijk van een levendige interesse in het oorlogsverleden van Peer, Grote-Brogel en Kleine-Brogel. De derde fusiegemeente Wijchmaal heeft een eigen heemkundige werking (zie verder). De plaatselijke culturele kring 'Dat Stedeken Peer' geeft eveneens een tijdschrift uit (*Dat Stedeken Peer*), dat ook heel wat artikels bevat over de Tweede Wereldoorlog. Een syntheseswerk over Peer in oorlogstijd is (nog) niet verschenen, maar in *De zeven torens* kwamen al wat aspecten aan bod: dagboeknotities van burgemeester Jozef Voets (Kleine-Brogel) en seminarist Harry Broekx, gevangenisdagboek van Albert Moris (gearresteerd naar aanleiding van de klokkenroof), het Sint-Lambertuscollege tijdens de oorlogsjaren, vliegtuigcrashes, Russische krijgsgevangenen, de Bevrijdingsdagen in het gehucht Erpekom, de razzia van 13 augustus 1944. In *Dat Stedeken Peer* verscheen onder meer onderzoek naar de vliegtuigcrashes op Peerder grondgebied. Ook vloeide er al aardig wat inkt over Operatie Caliban, de geallieerde actie waarbij in de nacht van 5 op 6 september 1944 Belgische parachutisten werden gedropt tussen Peer en Meeuwen. Peer, op 11 september 1944 bevrijd, kwam de septemberdagen relatief ongeschonden door. In december 1944 begonnen Engelse Royal Engineers in Kleine-Brogel met de aanleg van een strategische luchtmachtbasis, die een blijvende impact zou hebben op het dorp.

Wijchmaal

De Heemkundige Kring van Wijchmaal publiceert al sinds het begin van de jaren 1980 over de oorlogsjaren. Het lokale tijdschrift *Sprokkelingen* bracht reeds herinneringen met betrekking tot pilotenhulp, een thema dat in Noord-Limburg vroeg op de nodige aandacht mocht rekening (cf. J. Bussels). Ook verschenen er al vroeg veel

getuigenissen over de uiterst aandoenlijke ontruiming, op bevel van de Duitsers, van Medisch-Pedagogisch Instituut in mei 1944. Verder is onze kennis over de oorlogsjaren in Wijchmaal is voornamelijk gebaseerd op het van Martin Peeters *Wijchmaal in oorlogstijd, 1939-1945* uit 1991. De verschillende wachten, de rantsoenering, alles wat te maken heeft met vliegtuigen en bombardementen (schuilkelders, crashes, pilotenhulp, V1-bommen...), het functioneren van het gemeentebestuur, de (verplichte) tewerkstelling en de relatief vlekkeloze Bevrijding. De episodes die de oorlogsjaren in Wijchmaal hebben getypeerd, waren de komst van een dertigtal joden in de wintermaanden van 1940-1941, de ontginningswerkzaamheden op de Heide, en de chaotische treinplundering. Na de publicatie van Peeters' boek verschenen nog artikelen over de ontginning van de heide, enkele getuigenissen van Wijchmaalnaren over hun Achttiendaagse veldtocht en zijn periode als krijgsgevangene en verder uitgebreide artikelen over de Bevrijding en de maanden daarna.

Bibliografie

- "50ste verjaardag van de bevrijding in Peer en omgeving". *De zeven torens*. 9(1994)3, 86.
- "Aanvullingen bij de crashes (Beknopte Oorlogsgeschiedenis in Dat Stedeken Peer)". *Dat Stedeken Peer*. 38(2007)1, 29-30.
- "Beknopte Oorlogsgeschiedenis. Vliegtuigongevallen tijdens WO II op Peerder grondgebied. Deel III – Verliezen bij de Geallieerden (vervolg en slot)". *Dat Stedeken Peer*. 37(2006)3, 107-110.
- "Beknopte Oorlogsgeschiedenis van en in Peer tijdens W.O. II". *Dat Stedeken Peer*. 38(2007)2, 66-68.
- "Beknopte oorlogsgeschiedenis. Aanleg van de geallieerde luchtmachtbasis B 90 op Peerder grondgebied". *Dat Stedeken Peer*. 38(2007)3, 100-102.
- "Bevrijding". *De zeven torens*. 9(1994)3, 82.
- "Bevrijding...". *Dat Stedeken Peer*. 35(2004)4, 17-21.
- Broekx, H. "Het dagboek". *De zeven torens*. 10(1995)1, 15-18.
- Broekx, H. "Het oorlogsdagboek van Harry Broekx (vervolg)". *De zeven torens*. 10(1995)2, 29-31.
- Broekx, H. "Het oorlogsdagboek van Harry Broekx (vervolg)". *De zeven torens*. 10(1995)4, 103-107.
- Broekx, H. "Het oorlogsdagboek van Harry Broekx (vervolg)". *De zeven torens*. 11(1996)1, 11-14.
- Broekx, H. "Het oorlogsdagboek van Harry Broekx (vervolg)". *De zeven torens*. 11(1996)2, 27-30.
- Broekx, H. "Het oorlogsdagboek van Harry Broekx (vervolg)". *De zeven torens*. 11(1996)3, 64-66.
- Broekx, H. "Het oorlogsdagboek van Harry Broekx (vervolg & slot)". *De zeven torens*. 11(1996)4, 77-81.
- Celis, P. *Runways to victory: Belgian airfields and allied tactical fighter operations, 1944-1945*. Leopoldsburg, 2003.
- Ceyssens, L. "De gevangenis van Albert Moris". *De zeven torens*. 7(1992)2, 41-43.
- Ceyssens, L. "De gevangenis van Albert Moris (vervolg)". *De zeven torens*. 7(1992)3, 67-70.
- Cox, L. "De bevrijding. Hoe Wijchmalenaren toen de oorlog en bevrijding beleefd hebben". *Sprokkelingen*. 28(2005)104, 35-42.
- Cuyvers, J. "Een Kleine-Brogelse soldaat sneuvelde tijdens W.O. II". *De zeven torens*. 7(1992)4, 109.
- Cuyvers, J. "Het oorlogsjaar 1944 in Kleine-Brogel". *De zeven torens*. 7(1992)2, 29-32.
- Cuyvers, J. "Het oorlogsjaar 1944 in Kleine-Brogel (vervolg)". *De zeven torens*. 7(1992)3, 71-73.
- Cuyvers, J. "Het oorlogsjaar 1944 in Kleine-Brogel (vervolg)". *De zeven torens*. 7(1992)4, 104-106.
- Daemen, J. *Herdenking Lt. F. Limbosch te Peer op 7 september '91. Caliban - septembre 1944. De stad Peer. Caliban - Lt. Limbosch. Limburg 40-45. De operatie Caliban (sept. 44). Limburgse verzetstrijders saboteren de spoorlijn München-Gladbach - Antwerpen. De Gebroeders Salaets. Monument voor Sovjetkrijgsgevangenen. S.l., s.d.*
- "De bevrijdingsdagen te Erpekom gezien en beleefd door Harry Broekx, seminarist (anno 1944)". *De zeven torens*. 23(2008)1, 16-18.
- "De bevrijdingsdagen te Erpekom gezien en beleefd door Harry Broekx, seminarist (anno 1944)". *De zeven torens*. 23(2008)2, 26-28.
- "De bevrijdingsdagen te Erpekom". *De zeven torens*. 23(2008)3, 50-51.
- "De brigade Piron in het spoor van de Geallieerden". *De zeven torens*. 9(1994)3, 68-69.
- "De oorlogsgeschiedenis van het vliegbasis Kleine Brogel tijdens W.O. II". *Dat Stedeken Peer*. 38(2007)4, 143.

Drees, B. "Zestig jaar geleden". *Sprokkelingen*. 23(2000)85, 64-71.

Drees, B. "Zestig jaar geleden: kriegsgefangen. Deel 2". *Sprokkelingen*. 23(2000)86, 87-92.

"Een eindeloze week vol angst en tranen". *De zeven torens*. 9(1994)3, 83.

Geuns, J. "De operatie 'caliban' te Peer". *De zeven torens*. 7(1992)1, 4-5.

Geuns, J. "Een Hampden sloeg te pletter in Linde-Peer". *De zeven torens*. 16(2001)3, 53-54.

Geuns, J. "Fiets- en wandelroute Limbosch-Melsens". *De zeven torens*. 12(1997)2, 46-47.

Geuns, J. "Herdenking van 50 jaar bevrijding van Peer". *De zeven torens*. 9(1994)3, 87.

Geuns, J. "Interview op 3 september met Mathieu Moons, ex-krijgsgevangene". *De zeven torens*. 9(1994)3, 75-76.

Geuns, J. "Mededelingen Viering 60 jaar bevrijding". *De zeven torens*. 19(2004)3, 71-72.

Geuns, J. "Onthulling monument in Linde-Peer op 14 oktober 2011". *De zeven torens*. 16(2001)4, 76-77.

Geuns, J. "Oorlogs monumenten in Peer". *De zeven torens*. 23(2008)4, 87-90.

Geuns, J. "Op informatiebezoek in verband met een vliegtuigcrash in Linde-Peer". *De zeven torens*. 18(2003)4, 93-94.

Geuns, J. "Piet Jaeken, door SS-ers beschoten". *De zeven torens*. 9(1994)4, 81.

Geuns, J. "Robert Clarke op bezoek in Peer". *De zeven torens*. 17(2002)4, 86.

Geuns, J. "Russen in Peer". *De zeven torens*. 11(1996)1, 14.

Geuns, J. "Vliegtuigcrash boven de Houtestraat in Wijchmaal". *De zeven torens*. 16(2001)4, 80.

Geuns, J. "Waar gebeurd". *De zeven torens*. 19(2004)3, 70.

Geuns, J., Loncke, P. e.a. *Brochure monument vliegtuigcrash Linde-Peer*. S.l., s.d.

Goossens, E. "Het college tijdens de mobilisatie en de oorlogsjaren 1938-1945". *De zeven torens*. 9(1994)2, 45-51.

"Herdenkingsfeesten". *De zeven torens*. 9(1994)3, 85.

"Herdenkingsplechtigheid Limbosch & Melsens 3 september 2005". *De zeven torens*. 20(2005)3, 85-86.

Israël, J. *Jean Melsens 1922-1944: het verhaal van een Belgische parachutist die stierf voor onze vrijheid*. Valkenswaard, 1996.

J.D. "Herinneringen aan Wereldoorlog II in Wijchmaal". *Sprokkelingen*. 5(1983)17, 16-19.

J.G. "Oorlogsherinneringen". *Sprokkelingen*. 8(1985)23, 6.

J.G. "Oorlogsherinneringen (2de afl.)". *Sprokkelingen*. 8(1985)24, 52.

Kelchtermans, J. "10de Wing Kleine-Brogel 50 jaar". *De zeven torens*. 11(1996)2, 40-41.

Kelchtermans, J. "Getuigenissen rond en herinneringen aan het oorlogsgebeuren in Peer". *De zeven torens*. 23(2008)4, 80-84.

Kelchtermans, J. "Henri Luyten getuigt over zijn krijgsgevangenschap. Vervolg". *De zeven torens*. 14(1999)2, 47-49.

Kelchtermans, J. "Henri Luyten getuigt over zijn krijgsgevangenschap. Vervolg". *De zeven torens*. 14(1999)3, 63-68.

Kelchtermans, J. "Het oorlogsdagboek van Harry Broekx. De biografie van Harry Broekx". *De zeven torens*. 10(1995)1, 13-14.

Kelchtermans, J. "Kelchtermans Jozef, krijgsgevangene in Nurenberg". *De zeven torens*. 9(1994)3, 76-80.

Kelchtermans, J. en Kelchtermans, K. "The king visits the front. Koning George VI van Engeland bezoekt het front". *Sprokkelingen*. 27(2004)101, 80-85.

Kelchtermans, J. en Kelchtermans, K. "The king visits the front. Koning George VI van Engeland bezoekt het front. Het eerste vervolg". *Sprokkelingen*. 27(2004)102, 105-111.

Kelchtermans, J. en Kelchtermans, K. "The king visits the front. Koning George VI van Engeland bezoekt het front. Het tweede vervolg". *Sprokkelingen*. 28(2005)103, 16-24.

Knevels, J. "De Kabelwacht". *De zeven torens*. 23(2008)4, 86.

Knevels, J. "De klokkenroof te Linde". *De zeven torens*. 15(2000)3, 58.

Knevels, J. "De razzia van 13 augustus 1944". *De zeven torens*. 23(2008)3, 52-54.

Knevels, J. "Engels vliegtuig neergestort". *De zeven torens*. 13(1998)2, 45-46.

Knevels, J. "Peer in Wereldoorlog 2". *De zeven torens*. 19(2004)1, 12-17.

Knevels, J. "Peer in Wereldoorlog II (vervolg)". *De zeven torens*. 19(2004)3, 50-69.

Knevel, J. "Peer in Wereldoorlog II (vervolg)". *De zeven torens*. 19(2004)2, 26-29.

Knevels, J. *Wereldoorlog II in Peer*. Peer, 2004.

Lauwers, P. "Over de klokken van de St.-Trudokerk van Peer". *Limburg*. 65(1986)1, 203-210.

Lenders, P. "Verzetsgroepen van Russische krijgsgevangenen te Peer ten omgeving in 1943-1944". *De zeven torens*. 10(1995)2, 43-46.

Loncke, P. "De geschiedenis van het 50^e squadron Royal Air Force tijdens WO II". *De zeven torens*. 16(2001)3, 55-56.

Loncke, P. "Family find war hero's Grave after 61 years". *De zeven torens*. 17(2002)1, 4-5.

Loncke, P. "Vliegtuigcrashes te Peer tijdens WO II". *De zeven torens*. 16(2001)2, 56-57.

Loncke, P. "Vliegtuigcrash te Wijchmaal op 31 mei 1942". *De zeven torens*. 16(2001)4, 78-80.

Meeuw, G. "De heide 1943-1945. Arbeiders vertellen". *Sprokkelingen*. 18(1995)65, 74-78.

Nauts, R. "Enkele wetenswaardigheden over het verblijf van ondergedoken Russen in Peer tijdens de W.O. II". *Dat Stedeken Peer*. 35(2004)4, 25-29.

Nyssen, K. "Beknopte Oorlogsgeschiedenis. Vliegtuigongevallen tijdens WO II op Peerder grondgebied. Deel I – Verliezen bij de Luftwaffe". *Dat Stedeken Peer*. 37(2006)1, 20-25.

Nyssen, K. "Vliegtuigongevallen tijdens WO II op Peerder grondgebied. Deel II – Verliezen bij de Geallieerden". *Dat Stedeken Peer*. 37(2006)2, 58-68.

Nyssen, K. "Daar komen de Tommies". *Dat Stedeken Peer*. 36(2005)2, 63-72.

"Oorlogsherinneringen (3de afl.)". *Sprokkelingen*. 8(1985)25, 60-63.

"Oorlogsherinneringen (4de afl.)". *Sprokkelingen*. 9(1986)27, 6-10.

Peeters, M. "In de nacht van 30 op 31 mei 1942 boven Limburg". *De zeven torens*. 16(2001)4, 81.

Peeters, M. *Wijchmaal in oorlogstijd, 1939-1945*. Wijchmaal, 1991.

Peeters, M. *Oorlog op en rond 't Lin: Belgische S.A.S.-operatie Caliban*. Peer, 1995.

Peeters, M. "September 1944: rond de bevrijding van Wijchmaal". *Sprokkelingen*. 27(2004)101, 74-79.

Peeters, M. "September 1944: rond de bevrijding van Wijchmaal. Deel 2". *Sprokkelingen*. 27(2004)102, 99-102.

Peeters, M. "September 1944: rond de bevrijding van Wijchmaal. Deel 3". *Sprokkelingen*. 28(2005)104, 30-34.

Peeters, M. "September 1944: rond de bevrijding van Wijchmaal. Deel 4". *Sprokkelingen*. 28(2005)105, 58-63.

Ramaekers, L. "Militair en weerstander Frans Zels uit Peer kwam in Breendonk, Buchenwald en Dora terecht. "Dit is het ergste, dacht ik, voor ik hun 'kampen' kende"". *Het Belang van Limburg*. 18/05/1990.

Schrijvers, U. en Schrijvers, P. "Een Amerikaanse bommenwerpersbemanning in Peer tijdens de Tweede Wereldoorlog". *De zeven torens*. 14(1999)4, 85-90.

Smeets, A. "10 mei 1940 in het internaat van Hamont". *De zeven torens*. 25(2010)4, 82-84.

Thijs, L. ""Een verhaal over de bevrijding van Peer en omstreken" van mensen die er zeer nauw bij betrokken waren, wat nooit vermeld is geweest". *De zeven torens*. 9(1994)3, 70-71.

Timmers, H. "Blij weerzien na 60 jaar". *Sprokkelingen*. 24(2001)89, 75-77.

Timmers, H. "Blij weerzien na 60 jaar. Deel 2". *Sprokkelingen*. 25(2002)91, 13-15.

"Uit het Dagboek van den Weerstand. Parachutisten in actie in de Kempen". *De zeven torens*. 9(1994)3, 72-74.

Ulenaers, J. "K.S.A. - recht door zee - Grote-Brogel. Een gouden jubileum!". *De zeven torens*. 1(1986)1, 43-45.

Vanderhoydonck, J. "Een verhaal uit Wijchmaal, september 1944". *De zeven torens*. 19(200')2, 30-32.

Van de Weyer, R. "Een Amerikaan in Peer". *De zeven torens*. 12(1997)2, 37-38.

Verlaak, J. "De oorlogsjaren zoals Jef van Nolleke die beleefde". *De zeven torens*. 23(2008)4, 92-94.

"Vrij!". *De zeven torens*. 9(1994)3, 84.

THEMATISCHE BIBLIOGRAFIE

1. Hulp- en werkinstrumenten

- Bijdragen van het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*. Brussel, 1985-1994.
- Colignon, A. "Le Seconde Guerre mondiale en Belgique: une orientation bibliographique" in: R. Gahide, red. *Jours de paix*. Brussel, 2001, 363-368.
- Martin, D. *Archiefbronnen voor de geschiedenis van oorlog en bezetting in België: een beknopte gids*. Brussel, 1996.
- Meyers, W. "Bibliographie des publications parues en 1981 sur la Belgique dans la Seconde Guerre Mondiale". *Bulletin du Centre de Recherches et d'Etudes historiques de la Seconde Guerre mondiale*. (1982)12, 22 p. (bijlage).
- Meyers, W. *België in de Tweede Wereldoorlog. Bibliografie (1970-1980)*. Brussel, 1983.
- Tallier, P.-A., red. "In de nasleep van de Tweede Wereldoorlog". *Tussen vergeten, vergoeden, heropbouw en repressie. Beschikbare bronnen en stand van het onderzoek. Handelingen van de studiedag van 25 februari 2010*. Brussel, 2011.
- Van den Eeckhout, P. en Vanthemsche, G., red. *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19e-21e eeuw*. Brussel, 2009.
- Van Doorslaer, R. "De Tweede Wereldoorlog" in: J. Art, red. *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel 1. 19de en 20ste eeuw*. Gent, 1993, 301-319.
- Van Doorslaer, R. en Vrints, A. "De twee wereldoorlogen" in: J. Art en E. Vanhoute, red. *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw*. Gent, 2003, 381-406.

2. Mondelinge geschiedenis: theorie en praktijk

- Bergeys, R. *Gaan jullie ons nu doodschieten? Verhalen uit de Tweede Wereldoorlog*. Tielt, 2010.
- Bleyen, J. en Van Molle, L. *Wat is mondelinge geschiedenis?* Leuven/Den Haag, 2012.
- Bollen, G., Janssen, S. e.a. *Verkenningen van het dagelijkse leven. Oral History in De Dommelvallei. Project 2006*. Neerpelt, 2006.
- Bollen, G., Janssen, S. e.a. *Verkenningen van het dagelijkse leven. Oral History in De Dommelvallei. Project 2007*. Neerpelt, 2007.
- De Wever, B. en François, P. *Gestemd verleden: mondelinge geschiedenis als praktijk: object, methode, toepassing*. Gent, 2003.
- Leydesdorff, S. *De mensen en de woorden. Geschiedenis op basis van verhalen*. Amsterdam, 2004.
- Marijnissen, S. *Oral history: zegt het voort! Een handleiding*. Delft, 2008.
- Meuwis, L. en Vanlangendonck, M., eds. *Oral History op school. Verkenningen van het dagelijks leven in het Hageland*. Aarschot, 2004.
- Perks, R. *Oral History: Talking About the Past*. Londen, 1995.
- Perks, R. en Thomson, A., eds. *The Oral History Reader*. Londen, 1998.
- Thompson, P. *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford, 2000.
- Tolleneer, J., red. *Over mondelinge geschiedenis gesproken: handelingen van de studiedag Mondelinge geschiedenis en documentaire informatie, Gent, 11 december 1986*. Antwerpen, 1987.

3. België tijdens de Tweede Wereldoorlog: enkele sleutelpublicaties

- Aron, P. en Gotovitch, J., red. *Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale en Belgique*. Brussel, 2008.
- Balace, F., red. *Jours de guerre*. Brussel, 1990-2001, 14 dln.
- België in de Tweede Wereldoorlog*. Kapellen, 1973-1990, 9 dln.
- De verplichte tewerkstelling in Duitsland, 1942-1945: acta van het symposium gehouden te Brussel op 6 en 7 oktober 1992*. Brussel, s.d.
- Gérard-Libois, J. en Gotovitch, J. *L'an 40. La Belgique occupée*. Brussel, 1971.
- Struye, P. *L'évolution du sentiment public en Belgique sous l'occupation allemande*. Brussel, 1945.
- Taghon, P. *Mei 44: de achttiendaagse veldtocht in België*. Tielt, 1989.
- Van den Wijngaert, M. *Het bestuur van de secretarissen-generaal in België tijdens de Duitse bezetting 1940-1944*. Leuven, 1972.
- Van den Wijngaert, M., De Wever, B. e.a. *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Antwerpen, 2004.
- Velaers, J. en Van Goethem, H. *Leopold III: de koning, het land, de oorlog*. Tielt, 1994.
- Verleyen, M. en De Meyer, M. *Mei 1940: België op de vlucht*. Antwerpen, 2010.
- Verhoeyen, E. *België bezet: 1940-1944, een synthese*. Brussel, 1993.
- Wouters, N. *De Führerstaat: overheid en collaboratie in België (1940-1944)*. Tielt, 2006.

4. België tijdens de Tweede Wereldoorlog: dagelijks leven en economie

- 1940-1945: het dagelijkse leven in België: tentoonstelling, Brussel, ASLK-Galerij, 21 december 1984 - 3 maart 1985*. Brussel, 1984.
- Baudhuin, F. *L'économie belge sous l'occupation, 1940-1944*. Brussel, 1945.
- Boden, E. en Aerts, S. *Voedsel- en andere perikelen uit het dagelijkse leven van de Belgische bevolking tijdens de bezetting 1940-1944*. Wuustwezel, 1985.
- Colard, J. *L'alimentation de la Belgique sous l'occupation allemande 1940-1944*. Leuven, 1945.
- De Bens, E. *De Belgische dagbladers onder Duitse censuur (1940-1944)*. Antwerpen, 1973.
- De Launay, J. en Offergeld, J. *Belgen en bezetters: het dagelijkse leven tijdens de bezetting 1940-1945*. Antwerpen, 1983.
- Denuit, D. *Le village dans la guerre*. Brussel, 1980.
- Gillingham, J. "How Belgium survived. The food supply problem of an occupied nation". In: B. Martin en A.S. Milward. *Agriculture and food supply in the second world war*. Ostfildern, 1985, 69-88.
- Henau, A. en Van den Wijngaert, M. *België op de bon: rantsoenering en voedselvoorziening onder Duitse bezetting 1940-1944*. Leuven, 1986.
- Jacquemyns, G. *La société Belge sous l'occupation Allemande 1940-1944. Alimentation et état de santé*. Brussel, 1950.
- Jacquemyns, H. *België in de Tweede Wereldoorlog. 2. Een bezet land*. Kapellen, 1991.
- Miry, R. *Zwarte handel in levensmiddelen*. Brussel, 1946.
- Omblets, J. *De kleine Belg in de grote oorlog*. Antwerpen, 1985.
- Scholliers, P. "Strijd rond de koopkracht, 1939-1945". In: *België, een maatschappij in crisis en oorlog, 1940: acta van het colloquium gehouden te Brussel van 22 tot 26 oktober 1990*. Brussel, 1990, 245-276.
- Stéphany, P. *Des Belges très occupés, 1940-1945*. Brussel, 2005.
- Van Dongen, H. *Winterhulp 1940-1944: aspecten van de voedselvoorziening en de hulpverlening in de bezettingstijd*. Gent, 1983. (lic. verh. UGent)

5. België tijdens de Tweede Wereldoorlog: cultuur, kerk, onderwijs en jeugd

- Adriaenssen, A. *Na den oorlog schieten ze me dood: meisjes tussen Diets en Duits, 1940-1945*. Antwerpen, 2003.
- Boudens, R. *Kardinaal Van Roey en de Tweede Wereldoorlog*. Averbode, 1997.
- Dantoing, A. "Het religieuze leven tijdens de bezetting". In: *1940-1945: het dagelijkse leven in België: tentoonstelling, Brussel, ASLK-Galerij, 21 december 1984 - 3 maart 1985*. Brussel, 1984, 168-175.
- Dantoing, A. *La collaboration du Cardinal: l'Eglise de Belgique dans la guerre 40*. Brussel, 1991.
- De Smedt, K. *Schoollopen in oorlogstijd: het dagelijkse leven in de middelbare scholen tijdens de Duitse bezetting (1940-1944)*. Leuven, 1990. (lic. verh. K.U.Leuven)
- Gansemans, W. *Wij zijn nooit kind geweest: opgroeien tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Leuven, 2006.
- Gevers, L. "Catholicism in the Low Countries During the Second World War: Belgium and the Netherlands, a Comparative Approach". In: L. Gevers en J. Bank, red. *Religion under Siege. 1. The Roman Catholic Church in Occupied Europe (1939-1950)*. Leuven-Parijs, 2007, 205-242.
- Haag, H. *Rien ne vaut l'honneur: l'Eglise belge de 1940 à 1945*. Brussel, 1946.
- Hiers, S. "Het ontstaan en de groei van het Vlaams Nationaal Jeugdverbond (VNJ)". *Wetenschappelijke Tijdingen*. 57(1998)1, 3-28.
- Hugaerts, F., De Boodt, J. e.a. *De KAJ, haard van verzet: hun mooiste uur*. Gent, 1989.
- Jans, S. *De Dietsche Meisjesscharen, 1940-1944: "Is het geen aanlokkelijke taak, ons volk al spelend en zingend terug te voeren naar de klare bronnen van zijn eigen aard?"* Brussel, 1999. (lic. verh. VUB)
- Labeeuw, A. en Vandermaesen, R. *KSA tijdens de oorlog: Vlaanderen hernieuwen in Christus*. S.I., 1991-1992.
- Maerten, F., Selleslagh, F. en Van den Wijngaert, M., red. *Entre la peste et le choléra. Vie et attitude des catholiques belges sous l'occupation*. Gerpennes, 1999.
- Styven, D. *In korte broek onder het hakenkruis: de geschiedenis van de Hitlerjeugd Vlaanderen 1943-1945*. Leuven, 2009. (lic. verh. K.U.Leuven)
- Van der Cruyssen, C. *Handhaaf en bouw! Werking van VVKS tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Leuven, 1990. (lic. verh. K.U.Leuven)
- Van de Vijver, H. *België in de Tweede Wereldoorlog. 8. Het cultureel leven tijdens de bezetting*. Kapellen, 1990.
- Van den Wijngaert, M. *Schoollopen in oorlogstijd: het dagelijks leven van middelbare scholieren tijdens de Duitse bezetting (1940-1944)*. Brussel, 1988.
- Van Ruyskensvelde, S. "De school in oorlogstijd. Het katholiek middelbaar onderwijs tijdens de Tweede Wereldoorlog in België". In: A. Van Gorp, P. Dhont e.a., red. *Pedagogische historiografie: een socio-culturele lezing van de geschiedenis van opvoeding en onderwijs*. Leuven, 2011, 123-144.

6. België tijdens de Tweede Wereldoorlog: collaboratie en verzet

- Akties van het Belgisch Leger der Partizanen*. Brussel, 1989.
- Bernard, H. *La Résistance, 1940-1945*. Brussel, 1969.
- Bernard, H., red. *Het Geheim Leger 1940-1944*. Gent, 1986.
- Crombez, B. "De Algemene-SS Vlaanderen". *Cahiers-Bijdragen*. (1995)17, 165-202.
- Debryne, E. *La guerre secrète des espions belges 1940-1944*. Brussel, 2008.
- De Wever, B. *Greep naar de macht: Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde, het VNV 1933-1945*. Tielt, 1994.
- De Wever, B. *Oostfronters: Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen SS*. Tielt, 1984.
- De Wilde, M. *België in de Tweede Wereldoorlog. 5. De Kollaboratie (1)*. Kapellen, 1985.
- Gillingham, J. *Geld maken in oorlogstijd: economische collaboratie 1940-1945*. Leuven, 1979.
- Guldenboek van de Belgische Weerstand*. Brussel, 1948.
- Laplace, J. en Steen, K. "Het verzet gewogen. Een kwantitatieve analyse van politieke aanslagen en sabotages in België, 1940-1944". *Cahiers-Bijdragen*. (2005)15, 227-260.

Louyet, P. *België in de Tweede Wereldoorlog. 4. Het Verzet*. Kapellen, 1991.

Meyers, W. en Selleslagh, F. *De vijand te lijf: de Belgen in het verzet*. Antwerpen, 1984.

Sax, A. *Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog, 1940-1945*. Antwerpen, 2012.

Seberechts, F. *Geschiedenis van de DeVlag: van cultuurbeweging tot politieke partij 1935-1945*. Gent, 1991.

Seberechts, F. *Tussen Schelde en Wolchow: Vlaanderen en het Oostfront*. Antwerpen, 2002.

Strubbe, F. *Geheime oorlog 40/45: de inlichtings- en actiediensten in België*. Tielt, 1992.

Tegendruk: de geheime pers tijdens de Tweede Wereldoorlog. Gent, 2004.

Van Brussel, L. *Partizanen in Vlaanderen. Met actieverslag van Korps 034-Leuven*. Leuven, 1971.

Van Daele, L. *De Vlaamse Wacht, juni 1941-september 1944: bijdrage tot de geschiedenis van de militaire collaboratie*. Gent, 1986. (lic. verh. UGent)

Van de Vijver, H., Van Doorslaer, R. en Verhoeyen, E. *België in de Tweede Wereldoorlog. 5. Het Verzet (2)*. Kapellen, 1988.

Vincx, J. *Vlaanderen in uniform, 1940-1945*. Antwerpen, 1980-1984, 7 dln.

Willequet, J. *La Belgique sous la botte: résistances et collaborations 1940-1945*. Parijs, 1986.

Wouters, N. *Oorlogsburgemeesters 40/44. Lokaal bestuur en collaboratie in België*. Tielt, 2004.

7. België tijdens de Tweede Wereldoorlog: bevrijding en nasleep

Belgium, September 1944: an Anglo-Belgian symposium to commemorate the Fortieth anniversary of the liberation of Belgium, London, Imperial War Museum, 21/22 August 1984. Brussel, 1985.

Decat, F. *De Belgen in Engeland 40/45: de Belgische strijdkrachten in Groot-Brittannië tijdens WOII*. Tielt, 2007.

De Vos, L. *De bevrijding: van Normandië tot de Ardennen*. Leuven, 1994.

Hardenne, C. "Entre les Belges et leurs libérateurs: des relations tendues" in : R. Gahide. *Jours de paix*. Brussel, 2001, 281-292.

Leblon, M. *Américanophilie et anglophilie dans les comportements quotidiens en Belgique à la Libération (sept. 1944-jan. 1945)*. Seminariewerk UCL. Louvain-la-Neuve, 1985.

Malevez, M. *Aspects démographiques de la libération*. Louvain-la-Neuve, 1985. (seminariewerk UCL)

Schrijvers, P. *De schaduw van de bevrijding: België, 1944-1945*. Antwerpen, 2008.

Taghon, P. *België 44: de bevrijding*. Tielt, 1993.

Weber, G. *De vergeten mannen van de Brigade Piron*. S.l., 1982.

8. België tijdens de Tweede Wereldoorlog: repressie, verwerking, herinnering en herdenking

Aerts, K. en De Wever, B. "Het verzet in de publieke herinnering in Vlaanderen". *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*. (2012)2-3, 78-107.

Balace, F., Brusson, P. e.a. *La mémoire*. Luik, 1994.

Benvindo, B. en Peeters, E. *Scherven van de oorlog: de strijd om de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog*. Antwerpen-Brussel, 2011.

Colignon, A., Kesteloot, C. en Martin, D., red. *Commémoration: enjeux et débats*. Brussel, 1996.

De Wever, B. "Het verzet in de publieke herinnering in Vlaanderen". In: *Tegendruk: de geheime pers tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Gent, 2004, 17-32.

De Wever, B. "'Idealistische oostfrontstrijders' en 'flaminboches', de collaboratie in België: onverwerkt verleden?". *Spiegel Historiael. Maandblad voor geschiedenis en archeologie*. 29(1994)3-4, 138-143.

Duportail, P. "De Oorlog tussen Heden en Verleden. Beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog in de Oost-Vlaamse plattelandsgemeente Bottelare". *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*. (1997)2, 129-154.

Gotovitch, J. en Kesteloot, C., red. *Het gewicht van het oorlogsverleden*. Gent, 2002.

Huyse, L. en Dhondt, S. *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België 1942-1952*. Leuven, 1991.

- Lagrou, P. *De politieke strijd om het verzetsareool: verdienste en erkentelijkheid in het na-oorlogse België (1944-1950)*. Leuven, 1989. (lic. verh. K.U.Leuven)
- Lagrou, P. "Herdenken en vergeten. De politieke verwerking van verzet en vervolging in België na 1945". *Spiegel Historiael. Maandblad voor geschiedenis en archeologie*. 29(1994)3-4, 116-122.
- Lagrou, P. *The Legacy of Nazi Occupation: Patriotic Memory and National Recovery in Western Europe, 1945-1965*. Cambridge, 2000.
- Luyten, D. *Burgers boven elke verdenking? Vervolgingen van economische collaboratie in België na de Tweede Wereldoorlog*. Brussel, 1996.
- Massin, W. *Repressie en repressie-problemen*. Diest, 1996.
- Van Loon, C. "De geschorene en de scheerster: de vrouw in de straatrepressie na de Tweede Wereldoorlog". *Cahiers-Bijdragen*. (2008)19, 45-78.

9. Limburg: eerste helft 20ste eeuw

- Henderickx, S. *De Kopervreters. De geschiedenis van de zinkarbeiders in de Noorderkempen*. Antwerpen, 2000.
- Massin, W. "De internationale brigades in Limburg". *Limburg*. 59(1980)4, 145-151.
- Massin, W. *De Belgische Werkliedenpartij in Limburg (1918-1940): kroniek van een trage opgang*. Brussel, 1981.
- Minten, L. *De stakingen in de Limburgse steenkoolmijnen tijdens het Interbellum*. Leuven, 1984. (lic. verh. K.U.Leuven)
- Minten, L., Raskin, L. e.a. *Een eeuw steenkool in Limburg*. Tielt, 1992.
- Pinxten, K. *Het Albertkanaal: zijn economische betekenis voor Vlaanderen*. Antwerpen, 1936.
- Pinxten, K. *Het Kempisch steenkolenbekken: een economische studie*. Brussel, 1937.
- Pinxten, K. *Limburg: een colonisatiegebied*. Brussel, 1939.
- Reynders, L. *Het Vlaams-nationalisme in Limburg (1929-1940)*. Leuven, 1981. (lic. verh. K.U.Leuven)
- Vandeweyer, L. "Steenkoolmijnen, politiek en migratie in Limburg. Een historische bijdrage betreffende politieke macht... en de vrees ze te verliezen". *Limburg. Het Oude Land van Loon*. 77(1998)4, 327-357.
- Vanduffel, F. *Industrialisatie en verandering: Lommel tussen 1890 en 1914*. Assen, 1983.
- Vints, L. P. J. *Broekx en de Christelijke Arbeidersbeweging in Limburg 1881-1968*. Leuven, 1989.

10. Limburg 1940-1945: oorlogsbegint, bezetting, bevrijding

- Alenus, W. "'Battles on the Albert Canal' volgens Generaloberst Kurt Student". *Limburg. Het Oude Land van Loon*. 81(2002)4, 343-357.
- Alenus, W. "De mobilisatie van het Geheim Leger in Limburg in september 1944. Een kritische kijk op twee Lambrechts-verslagen." *Limburg. Het Oude Land van Loon*. 83(2004)3, 193-222.
- Alenus, W. "Walküre"-Oproep. Duitse Stormtroepen, Parachutisten en Waffen-SS in Limburg. Deel 1: Houthalen-Helchteren. 1944-1994. Bloedige nazomer. Van 5 september 1944 ("Dolle Dinsdag") tot 17-27 September 1944 ("Market-Garden"). Oostende, 1993.
- Alenus, W. "Walküre"-Excessen. 1. "Bruggehoofd Beringen" (06-12/9/1944). Oostende, 1994.
- Alenus, W. "Walküre"-Excessen. Deel II: "Houthalen-Helchteren" (06-12/9/1944). Oostende, s.d.
- Alenus, W. "Walküre"-Excessen. Deel III: "Opplabbeek", 11 september 1944. Oostende, 1994.
- Alenus, W. "Walküre"-Excessen. Deel IV: Dorne-Opoeteren, Kinrooi, Zuid-Willemsvaart (11-17-27/9/1944). Oostende, 1994.
- Alenus, W. "Walküre"-Excessen. Deel V: "Bataljon Beazar" (04-14/9/1944). Oostende, 1994.
- Bours, G. *Limburg, Mei 1940 - September 1944. De bevrijding*. Genk, 2002.
- Bouveroux, J. *Terreur in oorlogstijd: het Limburgse drama*. Antwerpen, 1984.
- Coppieter, G. "De politiek van de minste weerstand? De Belgisch-Limburgse mijndirecties tijdens de Tweede Wereldoorlog". In: M. de Keizer, M. Heimans-van Bruggen e.a. *Thuisfront: oorlog en economie in de twintigste eeuw*. Zutphen, 2003, 232-249.

Fotoboek 60 jaar bevrijding 6 september 1944-6 september 2004. Beringen, 2004.

Franssens, J. *Op de grens van een wonder*. Houthalen-Helchteren, 1984.

Frison, T. "Pletrol der geallieerden loopt vast op de Kempense kanalen. Bevrijding kwam laat voor Noorderkempem". *De Gentenaar*. 13/11/1979.

Horrocks, B. *Corps commander*. Londen, 1977.

Janssen, E. *De Bunkers van de Grensstelling langs de Limburgse kanalen (1934-1940)*. Erpe, 2005.

Limburg in de Tweede Wereldoorlog. Handelingen van het Colloquium. Diepenbeek, LUC, 29 oktober 1994. Het oude land van loon. 50(1995).

Rodrigus, R. *De arbeidsinzet in België gedurende de bezetting 1940-1944: regionale studie, provincie Limburg*. Brussel, 1970. (verh. Koninklijke Militaire School Brussel)

Rutten, M. *Markante feiten in Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Tongeren, 1995.

Rutten, R. *Wit & zwart: verzet en collaboratie in een Vlaams dorp*. Berchem, 2008.

Rutten, R. *Van Genk tot Mauthausen: opmerkelijk verzet en collaboratie in Vlaanderen*. Berchem, 2009.

Ruttens, M. *De bevrijding van Noord-Limburg: september 1944*. Achel, 1988.

Ryan, C. *Een brug te ver: operatie 'Market-Garden', september 1944*. Bussum, 1974.

Put, J. *Russische krijgsgevangenen in Limburg, 1942-1945: leven en werken in oorlogstijd*. Leuven, 2002.

11. Limburg 1940-1945: politieke instellingen, politiek personeel, collaboratie

Adriaens, W. *Verbelen en konsoorten*. Brussel, 1984.

Augusteynen, A. *Theo Brouns*. Brussel, 1951.

Bouveroux, J. "Brouns, Theo" in: *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, 1998, vol. 1, 612-613.

Cuypers, J. *Politiek personeel in oorlogstijd: de vervanging van burgemeesters in Limburg tijdens de bezetting 1940-1944: een bijdrage tot de geschiedenis van een politieke machtsgreep*. Leuven, 1991. (lic. verh. K.U.Leuven)

De Wever, B. "Ballet, Hendrik" in: *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, 1998, vol. 1, 388-389.

Massin, W. *Limburgers in het Vlaams legioen en de Waffen-SS*. Kortesseem, 1994.

Massin, W. "Deumens, Jef" in: *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, 1998, vol. 1, 924-925.

Naus, V. *De collaboratie in Overpelt en Neerpelt tijdens WO II*. Overpelt, 2001. (eindwerk Sint-Hubertuscollege Neerpelt)

Raskin, E. *Gerard Romsée: een ongewone man, een ongewoon leven*. Antwerpen, 1995.

Raskin, E. "Romsée, Gerard" in: *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, 1998, vol. 3, 2648-2650.

Roden, D. "Lode Sleurs (1918-1946): van zondebok tot icoon van de Vlaamse Beweging (2)". *Eeuwentemmer*. 5(2006)1.

Schrijvers, P. *De Toekomst: het oorlogsweekblad van het Limburgse VNV*. Hasselt, 1987.

Swerts, L. *Limburgsche galerij in Vlaanderen heldentempel*. Antwerpen, 1943.

Swerts, L. "Limburgs offer voor Vlaanderen. In memoriam Jef Deumens". *Broederband*. 9(1973), 1-3.

"Theo Brouns en de terreur in Limburg". *Mededelingsblad BDAC*. (1973)4, 3-24.

Verstraete, P.J. *Antoon Ariën: dader en slachtoffer*. Kortrijk, 2009.

12. Limburg 1940-1945: verzet, illegaliteit en criminaliteit

Alenus, W. "Walküre"-excessen. Deel VI. "Model"-bestrijding van het Limburgs Verzet (3/5, 17/27, 30/9/1944). Oostende, 1995.

Alenus, W. "De mobilisatie van het Geheim Leger in Limburg in september 1944. Een kritische kijk op de twee Lambrechts-verslagen". *Het Oude Land van Loon*. 83 (2004), 193-222.

Beckers, J. *Criminologische studie van 6 grote Limburgse bendes in oorlogstijd*. Leuven, 1950. (lic. verh. K.U.Leuven)

Bertrands, M. *Max De Vries: Partizaan voor het leven*. Brussel, 2010.

Boeckx, B. *Motivatie en profiel van de verzetsstrijder: een collectieve biografie van Breendonkgevangenen uit de Westelijke mijnstreek 1940-1944*. Gent, 1992. (lic. verh. UGent)

Bussels, J. *De doodstraf als risico: pilotenhulp in Belgisch Limburg 1941-1944*. Brussel, 1981.

Cammaert, A.P.M. *Het verborgen front. Geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Leeuwarden-Mechelen, 1994.

Cerfont, N. *L'Armée Secrète: historique de la Zone II*. Brussel, 1965. (verh. Koninklijke Militaire School Brussel)

Habraken, A.-M. *Sluikpers in Limburg en Vlaams-Brabant tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Leuven, 1978. (lic. verh. K.U.Leuven)

P., W. "Tien oorlogshelden uit Lommel krijgen na 34 jaar toch militaire waardering. Op 24 augustus '44 vloog de brug te Balen-Wezel aan stukken". *Gazet van Antwerpen – Gazet van Mechelen*. 12.11.1978.

Sterken, L. "Kortrijksaan peilt naar de bronnen van Limburgs verzet. Thierry Vuylsteke over ontstaan van het G.L. (1940-44) in het "brons-groen eikehout". *Het Belang van Limburg*, 17/18-01/1981.

Vuylsteke, T. "Limburgs verzet kreeg gestalte in een café. Op 6 juni 1942 bij "de Witte" te Runkst-Hasselt". *Het Belang van Limburg*, 10/06/1982.

Vuylsteke, T. "De sociale structuren van het Geheim Leger Limburg. Een verzetsbeweging tijdens WO II". In: L. Janssens en M. Kin, red. *Handelingen van het eerste Congres van de Federatie van Nederlandstalige Verenigingen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België te Hasselt. 19-22 augustus 1983*. Mechelen, 1990, 443-458.

Vuylsteke, T. "La structure sociale de l'armée secrète dans la province du Limbourg". In: D. Martin en A. Colignon, red. *1940: België, een maatschappij in crisis en oorlog*. Brussel, 1993, 463-479.

Wollants, A. en Bouveroux, J. *Russische partizanen WO II – Limburg*. Leuven, 1994.

13. Limburg 1940-1945: joden en jodenvervolging

Bertrands, M. *Kroniek van een kloppacht: de joden van Beverlo 1940-1945*. Beverlo, 2000.

Bussels, J. "Joden in Eksel tijdens de Tweede Wereldoorlog" in: *Jaarboek Heemkundige Kring Hechtel-Eksel 'Lei en Griffel'*. 2005, 253-269.

Degens, I. *Joodse uitwijkingen te Limburg: het relaas van de uitwijzing van Antwerpse vreemdelingen naar de provincie Limburg 21 dec. 1940 - aug. 1941*. Brussel, 2003. (lic. verh. VUB)

Keersmaekers, F. *Joden te Kwaadmechelen: inleiding tot de Holocaust, 1 februari - 4 december 1941*. Ham, 1992.

Rutten, M. *De joden en zigeuners in Limburg: bronnen en gegevens over hun aanwezigheid in Limburg tijdens de tweede wereldoorlog*. Tongeren, 2007.

Seberechts, F. "Joden in Limburg (1940-1941)". *Limburg. Het Oude Land van Loon*. 86 (2007)1, 37-67.

Stas, A. *Deportatie van Antwerpse Joden naar Limburg in 1940-1941*. Brussel, 2008, 3 dln.

14. Limburg: repressie, naoorlog, herinnering en herdenking

1940-1944. *Dag van het Geheim Leger, georganiseerd door de Confederatie der Verbroederings van het Geheim Leger Limburg*. Hasselt, 1969.

1940-1944: *Nationale Dag van het Geheim Leger georganiseerd door de Confederatie der Verbroederings van het Geheim Leger Limburg, Rotem-Dilsen, 8 juni 1975*. Brussel, 1975.

Brouns, T. *Dagboek van mijn gevangenisleven 28 oktober 1944-28 maart 1946*. Antwerpen, 1969.

Cuppers, R. *Limburg na de bevrijding, september 1944 - februari 1946*. Leuven, 1986. (lic. verh. K.U.Leuven)

Eelen, K. "Socialistisch-liberale verkiezingskartels bij de parlementsverkiezingen in Limburg (1946-1961)". *Limburg. Het Oude Land van Loon*. 80(2001)1, 69-88.

Kohlbacher, J. *Het Russisch kamp: de kampen bij de Limburgse mijnen, 1942-1965*. Eisden, 1998.

Maertens, D. *Stakingen in de provincie Limburg 1944-1969*. Brussel, 1975. (lic. verh. VUB)

Renaers, G. *Economische vooruitgang in Belgisch Limburg na wereldoorlog II*. Gent, 1975. (lic. verh. UGent)

Rutten, R. *Oorlog & zwijgen: kinderen van verzetsmensen vertellen*. Berchem, 2011.

Segers, S. *Het militair-juridisch apparaat tijdens de repressie in de provincies Antwerpen en Limburg*. Leuven, 1989. (lic. verh. K.U.Leuven)

Sleurs, C. *Gedenkboek Lode Sleurs*. Sint-Denijs-Westrem, 1970.

Swerts, L. *Dagboek van een zware tijd. Repressiejaren '44/50*. Antwerpen, 1968.

Van Roy, F. *Industreele perspectieven in het Kempenland*. S.l., 1944.

Inhoudstafel

INLEIDING.....	2
Oorlogsgeschiedschrijving over Noord-Limburg in een breder perspectief	4
De beginjaren	4
Een Noord-Limburgse pionier: Jozef Bussels	5
De jaren 1980: één bezetting, ontelbare facetten	5
Het Limburgse drama	6
Studenten aan het werk.....	6
Couleur locale: heemkundige kringen	7
De jaren 1990: herdenkingsinitiatieven en regionale studies.....	8
De jaren 2000 tot vandaag.....	9
Noord-Limburg aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog	10
De eeuwwisseling: een tijd van verandering.....	10
Christelijke arbeiders en boeren goed omkaderd.....	10
Vlaams-nationalisme.....	11
Besluit.....	11
Noord-Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog	12
Een chaotisch oorlogsbegin	12
Een overweldigende bezetter	13
Ontwaken in een schaarste-economie.....	14
De last van de bezetting.....	15
Collaboratie en verzet	16
Continuïteit ondanks alles.....	17
1943: het klimaat wordt onveiliger	18
1944: een jaar van uitersten	18
September 1944: een emotionele achtbaan	19
Noord-Limburg na de Bevrijding	20
Continuïteit en verandering	21
Tijdslijn Noord-Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog	23
Lemma's	26
Achttiendaagse veldtocht	26
Bevrijding van Noord-Limburg	27
Bombardementen	28
Brigade Piron.....	29
CRAB's	30
Criminaliteit.....	31
Duitse aanwezigheid	32
Jeugdbewegingen.....	34

Joodse aanwezigheid	35
Kamp van Beverlo	36
Katholieke kerk.....	37
Kerkklokken.....	39
Krijgsgevangenen	40
Lokaal bestuur.....	42
Market Garden	43
Militaire begraafplaatsen	44
Monument van de Weerstand	46
Onderwijs	47
Oorlogsburgemeesters.....	48
Operatie Caliban	49
Pilotenhulp	50
Rantsoenering	52
Razzia's.....	53
Russische krijgsgevangenen	54
Sabotage.....	55
Schuilplaatsen	56
Smokkel en sluikhandel.....	57
Sport en ontspanning.....	58
Tewerkstelling	59
Treurgracht	60
Verzet	61
Vliegtuigcrashes	63
Vluchtelingen	65
Winterhulp	67
LOKALE EXPERTISE EN DOCUMENTATIE.....	69
Bocholt (Bocholt, Kaulille en Reppel).....	69
Bocholt en Reppel	69
Kaulille.....	69
Bibliografie	70
Bree (Beek, Bree, Gerdingen, Opitter, Tongerlo).....	72
Bree	72
Bibliografie	72
Hamont-Achel (Achel en Hamont)	74
Achel.....	74
Hamont	75
Bibliografie	75
Hechtel-Eksel (Eksel en Hechtel).....	77
Eksel	77
Hechtel	77

Bibliografie	77
Leopoldsburg (Heppen en Leopoldsburg)	79
Heppen	79
Leopoldsburg	79
Bibliografie	80
Lommel	84
Lommel	84
Bibliografie	84
Meeuwen-Gruitrode	86
Meeuwen-Gruitrode	86
Neerpelt (Neerpelt en Sint-Huibrechts-Lille)	87
Neerpelt	87
Sint-Huibrechts-Lille	88
Bibliografie	88
Overpelt	92
Overpelt	92
Bibliografie	92
Peer (Grote-Brogel, Kleine-Brogel, Peer en Wijchmaal)	94
Peer, Grote-Brogel en Kleine-Brogel	94
Wijchmaal	94
Bibliografie	95
THEMATISCHE BIBLIOGRAFIE	98
1. Hulp- en werkinstrumenten	98
2. Mondelinge geschiedenis: theorie en praktijk	98
3. België tijdens de Tweede Wereldoorlog: enkele sleutelpublicaties	99
4. België tijdens de Tweede Wereldoorlog: dagelijks leven en economie	99
5. België tijdens de Tweede Wereldoorlog: cultuur, kerk, onderwijs en jeugd	100
6. België tijdens de Tweede Wereldoorlog: collaboratie en verzet	100
7. België tijdens de Tweede Wereldoorlog: bevrijding en nasleep	101
8. België tijdens de Tweede Wereldoorlog: repressie, verwerking, herinnering en herdenking	101
9. Limburg: eerste helft 20 ^{ste} eeuw	102
10. Limburg 1940-1945: oorlogsbegin, bezetting, bevrijding	102
11. Limburg 1940-1945: politieke instellingen, politiek personeel, collaboratie	103
12. Limburg 1940-1945: verzet, illegaliteit en criminaliteit	103
13. Limburg 1940-1945: joden en jodenvervolging	104
14. Limburg: repressie, naoorlog, herinnering en herdenking	104